

MARCI ANTONII

NATAE ASTENSIS
ORATIONES.

Quarum indicem uersa pagina continet.

PAPIÆ.
VD FRANCISCVM
MOSCHENIVM,
CAL. DECEMBRIS.
M. D. LII.

MARCI ANTONII
NATAE ASTENSIS
ORATIONES.

Quarum indicem uersa pagina continet.

P A P I Æ .
A P V D F R A N C I S C V M
M O S C H E N I V M .
C A L . D E C E M B R I S .
M . D . L I I .

MARCVS ANTONIVS NATTA
 MARCO BARBARO
 Cæsarei Senatus Mediolani Præ-
 sidi Clarissimo, S. P. D.

QVÆ HOC OPERE HABENTVR.

Proœmium.		
Pro ingressu ordinis.	Oratio	I.
De cooptatione in Collegium de se facta, & pro Iurisconsult. præstantia & dignitate	Oratio	II.
Pro Disputatione non vulgari.	Oratio	III.
In Iasonem Mainum, supremo eius die.	Oratio	III.
In Ius Ciuile, & Pontificium, & ad discipulos vt studiis incumbere velint.	Oratio	V.
Pro magistratu Genuensi.	Oratio	VI.
Pro Illustri & generoso viro Ioanne Rotario Vitæ domino, In eius funere.	Oratio	VII.
De bello in Turcas gerendo.	Oratio	VIII.

DECREVERAM. *Iam dudum orationes nonnullas varijs temporibus exaratas uno collectas volumine Philippo Sacco Senatus uestri Præsidi mittere, tum ut obseruantiam meam erga illum qualicumq; hoc munusculo declararem, tum quia, quum his scriptis multa sint intexta, quæ ad Iurisconsultos pertineant, merito ad eum, qui Iurisconsultus esset maximus, & amplissimis eiusdem ordinis uiris præsideret, labores hos nostros peruenire posse arbitrarer. Dum in hac essem cogitatione, effecit conditio temporũ, uel (ut uerius loquar) cunctatio naturæ meæ insita, ut rem differrem. Interea Philippus ipse ab humanis decessit; cuius uiri occasus, etsi bonis omnibus grauis & luctuosus fuit, mihi tamen præter cæteros non mediocrem mœrorem inflixit, quod & tali amico orbatus fueram, & is mihi ereptus erat, quem laborum & uigiliarum mearum patronum adoptauerã. Sustuli deinceps animos ut primum te illi suffectum acciperi, quoniam existimare coepi posse me meo iure, quod illi destinaueram, in te transferre; nam etsi tibi nõ æquè co-*

a ii gnitus

gnitus sum, idē tamen mihi uideris, siue honoris successio-
nem specto, siue pares animi dotes: nō enim si corpus mu-
tatum est, ideo reliqua non inueniuntur simillima, quin po-
tius illud de ramo Virgilianū uidetur contigisse: Vno
auulso non deficit alter Aureus, et simili frondescit uir-
ga metallo. Et causam quidem habes, cur ad te libellum
hunc destinarem. Peto autem ut deducens aliquid tempo-
ris de maximis tuis occupationibus, oculos huc paulisper
inflectas: breuia sunt etenim scripta, & (ut opinor) satis
etiā dilucida. Vitæ nostræ officia plures ad se trabunt
solicitudines: danda est opera amicis, affinibus, patriæ,
ciuibus, corpori, sed uarijs agitatur tunc motionum flu-
ctibus, huc illuc iactamur: mens autem ubi sola secum cō-
sistit, tunc fruitur se ipsa, & alitur quodammodo, quod
contingit ubi uertitur in magnarū inquisitione rerum, &
ingenuas tractat disciplinas, quæ, quod homine dignissi-
mæ sunt, humanitatis studia nuncupantur. Nihil his uita
habet prius, nihil quod honestius exerceat, aut iucundius.
Itaque quodcunque uacuum mihi datur tempus a negotijs
(uellem autem dari quamplurimum) in hæc studia liben-
tissimè cōfero. Gaudeo hoc iudicio meo multo magis, quā
ea tu quoque diceris peramare. Neque uerò hoc tu solo ma-
gnus: aliæ te circumstant amplissimæ uirtutes, quas non
difficile foret commemorare, sed eas prætereo, ut cunctis
notissimas, nam de his constans est fama, & honores tui,
quibus

quibus ipse semper honori fusti, latere eas non patiuntur.
Neque tamē fit, quin uideam consuetudinē scriptorū penē
omnium, qui summis celebrant eos laudibus, quibus scripta
sua nuncupant. Ego mallem non laudare te coram, sed ut
dem aliquid consuetudini, hac te pulcherrima laude orno,
quod eam possides modestiā, quæ hæc blanda uerborū le-
nocinia: et tale aurium aucupiū aspernatur. Itaque ad ora-
tiones redeo, quas exercitationis causa scripsi: nullā enim
earum dixi, præter sextam, nam quintam paraueram, ut
recitarem in Ticinensi gymnasio, quum honestissimo Se-
natus uestri iudicio uocatus eō essem ad Iuris Pōtificij in-
terpretationem, idēq; iā itineri accinctus opere implesem,
nisi me ab illo munere Illustriss. Mantuæ Principes,
alio oblato honore reuocassēt, quibus necesse fuit parere:
scimus enim Dominorum preces præcepti uice constare.
Et quamuis mihi opera illa interpretandi perierit fortui-
to ueluti casu intercepta, non tamen passus sum foetū illius
meæ cogitationis idest orationē ipsam pariter concidere,
sed extare uolui, & cæterarū chorum augere. Quædam
ex eis prædicat laudes Iasonis Maini, qua plurimū credo
delectabere, quod is & cuius tuus fuit, et sub eo forsitan di-
scipulus militasti. Tulit ciuitas uestra tempestate nostra
duos Iuriscōsultos nobilissimos, quibus nemo, ut opinor, se
æquauerit, Iasonem hunc, de quo loquor: alterum Philip-
pum Decium, de quo dicere possum, quod Spintharus de

Epaminonda, neminē uidisse, qui plura sciret, et pauciora loqueretur. Multas orationes has labor, multa formauit opera: efficere conatus sum, ut quamoptimē loquerentur, ueteres æmulari conatus, de quorū eloquentia in ipso operis uestibulo præfatus sum. Sed num id, quod contendebā, præstare potuerim, nō est mea existimatio, sed tua et aliorum, qui legent, si qui tamen legent, & lecturos nōnullos suspicor, uel ex eo potissimum, quod in ipsa operis fronte gratissimum & clarissimum nomen tuum præluceat. Plurima forsitan in hoc opere mutare & refingere oportebat: aliquid alicubi detrahendum, alibi addendum, quorū utrunq; oratoris accidit uitio materiam nō implentis, uel excedentis. difficile est autē omni in re quod inter utrunq; est tenere: ueluti circuli describere cuiuslibet est hominis, sed non cuiuslibet medium in circulo notare locum. Hæc et alia peccata, si quis mihi ascripserit, ferre paratus: nō enim mihi aliquid indulgeo, neque quicq; meorum miror, neq; in dicendi facultate cuiq; præfero, neq; si aliquid eorum, quæ scripsi, tanq; ab optimis disciplinis profectū, merito laudari queat scio: unum excipio conatum ad ipsas disciplinas, nam hunc laudabilem fore iudico. Verūtamen scripta ipsa, qualiacunq; sunt, tibi misi primò equidem cum Etanter, deinde intuitu humanitatis tuæ liberius, postremò iam audacter, postq; iam mihi persuaseram pectus tuum diuino spiritu afflari, hoc enim præfente animum dantis
magis

magis, quàm datū emetiens, perinde paruo gaudebis, ac magno munere. Sic etenim Deus ipse non pretia oblato- rum, sed supplicantium mentes magis inquirit, respicitque prius quod prompta manu, quàm quod plena datur. Summatim autem hoc sic habet. Offero tenui in re diuitem uoluntatem. Veriore te dono prosecutus fuissē, si ueriore ingenij uena Natura artifex me quoque affluere uoluisset. Vale.

ALBERTI CARRETTI EX
MARCHIONIBVS SAVONÆ.

Eloquio quicumque graui nitidoque teneris,
Inspice sacundo Natta quod ore dedit:
Nempe suas Pithe hic uires latè explicat omnes,
Fundit & immensas, uastus ut amnis, opes.
Hunc genuit natura, dolens quod tempore tanto
Dicendi in solo laus Cicerone fuit.

STEPHANI GVATII CASALENSIS
B MONTERRATO.

QUI ueterum meritò uersas monumenta uirorum,
Hæc quoque non illis inferiora cape.
Æmula scripta leges, posuit facundia Marci
Tempore quæ paruo, sed repetenda diu.
Hic mirè effulget dicentis gratia, rerum
Congerie grauium, iudicijque sale.
Romulidum laudat leges, mox funera mæstus
Deflet, & hinc iusti Martis ad arma uocat.
Differit ornatè, distinctè Marcus, & aptè
Differit, eloquij Marcus ut ille pater.
Quid moror? ardebis penetratia uisere cuncta,
Ut primum intuleris Lector amice pedem.

ARGVMENTVM ORATIONVM
EX AVCTORE.

ETSI Ex ipsis orationum titulis percipi potest quid illae ferant: at tamen, quoniam fortasse rem latius exponi, & de singulis planius audire vultis, ne id quoque munus deferam. Ego Iurisperitorum industriae & gloriae fauere cupiens commotus sum, ut priores has orationes scriberem, nec scriberem modo, sed ederem quoque: merito namque is ordo, per quem ipse honestus essem, literis nostris commendandus fuit. His attexuimus orationes alias, quae, etsi dissimili sunt argumento, simili tamen stylo deductae fuerunt. **P R I M A** Oratio quid ad Iuris Ciuilis studia impulerit, & quae eorundem studiorum cura fuerit & exercitatio aperit: deinde Iurisperitorum amplitudinem & dignitatem commemorat.

P R O X I M A Auctoritas Collegij ornatur: & Iurisperitorum defensio auersus obrectatores suscipitur. **T E R T I A** Disputationem in Iure Ciuili aduersus communia praecipua tendentem armavit: illic enim doceo non auctoritatibus, sed rationibus cuncta diffiniri oportere. Et quae disputationum ipsarum utilitas sit omnino non praetereo. **Q V A R T A** Iasonem celebrans, quales legitimi Iurisperiti sint partes scire cupientibus expressit. **Q V I N T A** Legum originem, finem, actionem ostendit: Ius ciuile Romanorum, & Pontificium multis commendat: exhortationem suscipit ad scholasticos, ut non aliam sequantur uoluptatem, quam eam, quae de studiorum tractatione percipitur. **S E X T A** Exemplum designat magistratus bene gerendi: laudat Antonium, & Hieronymum Adurnos illius ciuitatis principes: de direptione militari uerba facit, admonens ab hominibus humane ferendam. **S E P T I M A** Funeribus est, laudatur Ioannes Rotarius, & in eo optimi ciuis persona describitur. **V L T I M A** Populum hortatur Christianum, ut collatis armis Graeciam & Hierosolymam de Turcarum eripiant manu, & Christi reddant imperio, sicut aequum est fideles infidelibus dominari, & non meliores deterioribus parere: grauis sane & excelsa materia, quam utcumque implere conati sumus. Quum de prooemio quaererem tanquam de uestibulo operis, nihil sane inueniebam, nisi quod tandem obtulit se mihi eloquentia. Obtulit autem quia par erat scriptis nostris illam adesse, & adesse cupiebam. Huius igitur de studijs, ut potui, praefatus sum.

MARCI ANTONII NATTAE
ASTENSIS IN ORATIONES SVAS
P R O E M I V M.

MVM Eloquentiae studia a summis uiris expetita fuerint, tum a veteribus aucta fuisse illa & perfecta videmus, quos constat ad eam rem plurima subsidia, inuitamentaque habuisse. Etenim qui agebant causas oratores, incredibile est quantum sibi opum, gratiae, potentiae compararent. Nihil pulchrius, aut admirabilius videbatur, quam populum concionibus tenere, & bonitate patri sermonis audientium clamores concitare. Magno erant in honore Rhetores: ad hos adolescentes confluebant, ab his diutissime exercebantur, ab hisdem artis praecipua accipiebant, nec parum proficiebat ad bene dicendum uivum ac spirans maiorum natu exemplar, nec mediocre erat calcar aequalium aemulatio. Nihil illi scriptorum edebant, nisi quod antea concilio eruditorum indicto recitassent, nisi quod plurimis corrigendum transmisissent. Quae omnia istis temporibus exigua, atque adeo nulla sunt, ut omni dicendi ratione neglecta, haec aetas vix quicquam egregium cudere posse videatur. Verum tamen si quis laborum assiduitate, vel nescio cuius naturae bonitate veram illam eloquentiae spem arripuerit, maximam, & stabilem gloriam consequetur omnium latine intelligentium iudicio excitatam, cum tanta nunc sit praesertim inopia disertorum. Nam si in postremis artibus homines huiusce saeculi recte queunt iudicare, quid facient in prioribus, quarum illustrior est conspectus? Ergo pictor placebit, qui penicillo formarum pulchritudinem expresserit, ille prudens uir, qui eruditas cogitationes scribendo explicabit, relinquetur? & uillam magis oculorum iocunditatem homines, quam animi ornamenta requirent?

b

Quatam

Quantam igitur præstantiam miramur eorum, qui facultate orationis, qua præstamus beluis, ipsi ceteros homines superarunt. Hi sunt, qui Reip. administrationem sibi proponentes eloquentia freti civium suorum mentes ad decus, ad iustitiam, ad honestatem oratione transfulerunt, hos præclarissima fama comitatur, vi enim cogere etiã si possis inhumanũ est, & odiosum: at quisquis hominũ allicit voluntates gravitate & suavitate dicendi, subigitq; veluti cãtus captos dulcedine, vt optima quæq; sponte complectantur, is magnus, & salutaris civis habetur, nec id paruum cõmodum, quòd ea res nõ aliis administratur copiis, sed se ipso solo utitur orator. Quid de illis dicemus, qui quoniam Civilium negotiorum fluctus extimuerãt, adducti sunt, vt in aliquod studium traderet se quietum: nos profecto viros haud scio, an magis etiam comprobemus. Enimvero naturam rerum, quam mentis acie perlustrarant, tam enucleatè literis suis expresserunt, vt admirabile quandoq; sit de obscuris tam dilucidã, de abditis tam aperta potuisse proferri. De vnico rerum principio, de cœlo, de sideribus, de elementis eorum elucebat oratio. Quæ terrarũ ora, qui gentium ritus, quæ animantium figura, quæ species arborum, stirpium, herbarum, florum, lapidum, marmoris, gemmarum, metallorum non ab illis scribendo depicta fuit: Sed nec defuere qui Regum, & populorum gesta complecterentur, & antecedentium sæculorum memoriam per se conseruatam in omnem posteritatem propagarent. Fœlicia certè sæcula, quæ tunc eorum ingenio effloruerunt. Nunc quoniam fato suo functi cum immortalis nominis memoria exemplum bene dicendi posteris reliquerunt, vnum quocq; liberaliter institutum deceret æmulum fieri studiorum, imprimisq; curam habere elocutionis bonæ, quæ & si sapienti meditatione posterior sit ordine, vim tamẽ obtinet, & potentiam priorem. Omnis enim humana meditatio sit veluti gladius vagina teclus, nisi officium oris adiungatur, per quod meditata aperitur, & in

& in vsus hominum proferuntur. Siue enim consilia explicare libeat in maximarum rerum deliberationibus, seu ab errore reuocare, siue impellere ad virtutem, seu vitia frangere accusando, seu moerorem sedare consolando, seu gestum quoddam explicare, vel aliud quippiam ad artium pertines facultatem ostẽdere, nihil horum alia efficitur re, quàm sermonibus, qui fundi non debent temere, aut fortuito, sed distinctè, argutè, copiose. Tum ea sententiarum præsto esse debet dignitas, & id verborum lumẽ succedere, vt nihil vulgo spectetur libentius, nihil intentiore studio audiatur. Ad militem pertinet ferro se tegere in pugna: docti autem homines, quoniam verborum pugnant instrumẽto, ideo eorum fuerit eloquentia pectus armare. Difficile fateor fuerit dicendi gloriam veterum æquare, attamẽ quoniam nulla fere hominibus sponte sua proveniunt, sed non parum sit, si res experiendo succedat, ideo par est dicendi exercitationes suscipere, & periculum ingenij facere, & ad optima quæq; nixu omni se conuertere. Multi cupiditate incitantur parandi diuitias, hinc omnes obeunt terras, omnia maria, gaudentes penè laboribus, & periculis, adeò nihil intentatũ relinquunt. Sed non deterior esse cura debet liberalium disciplinarum, imo longè præstantior: quandoquidem ista non difficilius opibus comparantur, & honestiora sunt. Nam neq; Rebuspub. magis gloriosum, atq; adeo magis vtile auro atq; argento ciues, quàm bonis artibus ditari: nec verum est humanos animos aduẽtitio melius, quàm pprio, & insito euitescere ornamento. Quanquã autem subsidia illa plurima veterũ desint ad studia bene dicendi, tamen quoniam oĩum caput est cura, & diligentia, arbitror his adhibitis fieri posse, vt tale texatur opus, qd' non modo cũ hoc sæculo, verũ cum omni vetustate cõmittatur. Et hæc quidẽ exhortandi causa dicta sint breuiter. Ceterũ ne tantũ modo exhortari videar, ipse scilicet nihil curans eorũ, Orationes nonnullas profero, quæ studiũ dicendi meum cunctis apertius indicabunt.

M. ANTONII N.
PRO INGRESSV ORDINIS.
ORATIO PRIMA.

MORE, & consuetudine traditum est, Patres amplissimi, ut ii, qui vestris suffragiis idonei visi sunt, quibus Iurisconsultorum dignitas mandetur, eam habeant orationem, qua pro vestris beneficiis gratias agant quam amplissime possint, simul etiam de se ipsis aliqua dicant, propter quæ non indigni hoc honoris gradu fuisse videantur. Mihi quoque certum est per hæc eadem ire dicendo, ne sine certa causa à cæterorum consuetudine defecisse videar: Etenim humani animi esse puto, beneficia vestra, quæ sunt maxima, agendis gratias commemorare, & prudentis, velle videri aliquibus, aut ualida, aut fortunæ bonis ad hæc tanta peruenisse. Verum istis de rebus quomodo mihi eloquendum sit, iam ante constituendum est. Nam vobis pro vestro præclaro in me beneficio gratias cumulatè acturum esse dicendo diffido. Itaque oratione, qua mihi breuiter utendum statuo, vobis non satisfaciam, sed animo, ut spero, qui beneficii vestri amplitudinem pergratè agnoscit. Illud verò alterius orationis genus de se ipso dicendi, quod longius esse oportet, lubricum videtur, & periculosum: efferuntur enim per sæpe homines immoderatione verborum, nec facile quenquam reperies, qui non se, ac suos infinitis laudibus extollat, propterea quòd nemo est, qui non velit se maximum esse, nec solū esse, sed videri, & ut videantur, de se multa & magna prædicant: ii autè, apud quos dicas, nihil minus patiuntur. Quod si ego de me amplè, & elatè loquerer, tamen ne id nimis turpiter facere viderer, faceret ætas, cui inuidet nemo: quinimo desideratum est semper in adolescentibus, ut inesset feruor quidam mentis ad gloriam, ut quos propter ætatem ratio non satis acueret, eos cupiditas gloriæ ad virtutem incenderet. Quæ quum ita sint, attamen si quæ cogitatione animi expressi

ORATIO. I.

pressi, imitatione verborum potero reddere, tãquam pictor optimus, qui exemplaria diligenter persequitur, nõ vereor, ne oratio mea non splendida potius, & grauis, quàm arrogãs, aut immodesta videatur: ut enim ingenii ornatè, ita pudoris esse statuo moderatè dicere. Nõ enim dicam de laude mea, sed de labore: nõ de ingenio, sed de studio: dicam quid voluerim, non quid potuerim: quid secutus, non quid consecutus sim: quid contenderim, non quid attenderim. Faciã igitur, ut cognoscatis quibus rebus impulsus mētem ad hæc studia applicuerim. Deinde quomodo in his me gesserim, quæ dum expedio, si repetere paulò altius videbor, non erit mirandum: nam re ab initio ducta, reliqua deinceps per se melius succedunt. A vobis autem peto, ut me, quemadmodum facere instituistis, benignè, attentèque audiatis. Ego Patres amplissimi, quum ab ineunte ætate literis, & magistris traditus fuisset, infectus que essem tener his artibus, quibus ad humanitatem informari solemus, iam duodecimum annum egressus, cœpi me cõparare ad maiora: nam statim ad Iuris Civilis scientiam me cõtuli. Cur ad id potissimū defluxerim, facilimum dictu est: nostis enim consuetudinem omnium, qui in qua re animaduertunt plurimos ex familia sua floruisse, in ea ipsi student excellere. Nam ut viliores artes omittã, & de his ingenuis loquar, videtis ut patrē, vel auum rhetorem habuerit qui sit rhetor, astrologū qui astrologus, medicum qui medicus: ut non tales disciplina effecti, sed ita a parentibus geniti videantur. Possem de reliquis artibus eodē modo dicere, sed non est necesse, genus ipsum videtis. Et ne hoc valere tantū videatur in hac ratione viuendi, quæ quæstiuosa videtur: legisse memini me in Romanarum rerum monumentis fuisse Imperatorē nescio quem, qui pro exercitu suo se hostium telis deuouerit, victimamque præbuerit. Idē deuotionis genus, & mortis multis post annis secutū filium, deinceps nepotem, quod quisque videt fecisse suos non turpiter, id se quoque facere pulcherrimū existimat: delectat enim,

ac mouet animos series illa, ac ordo, quum aliquid in eadē familia continenter permanet, quasi per manus traditum, ac relictum. Vt ad rem redeam, qui mihi abauus, atq; auus, patruusq; magnus fuerūt, in hac scientia plurimum florere: recentiores erant tres patruī, qui eadem secuti erant, illustresq; viri habebantur. Ipse pater, siue natura, siue voluntate, quum tantum Iurisconsultorum vna in domo videret, a literis alienus fuit, reliquis tamen virtutibus, quæ per se valent plurimū, iustitia, fide, liberalitate, animi magnitudine facile nobilitatem inter suos, & amplitudinem sibi relictam tuebatur. Mea fuit eadem ratio, quæ superiorum, vt omne ætatis tempus in literis consumerem, & his literis, quibus legum disciplina continetur: quæ quantā sit præstantia, quantā ue utilitas, quis ignorat? non modo vos, qui hoc vsu, tractandōq; cognoscitis: sed quiuīs ē populo perspicit sine legibus nullam Ciuitatem stare diutius posse. Ipsi illi primi homines, quum palantes antea, & fusi per agros ferarum ritu degerent, tamen vbi turmatim terrā colere cœperunt, non prius Urbium domicilia muris, quàm vitæ societatem legibus vallarunt. Ipsa etiam populorū libertas non alio se magis, quàm legum obedientia tuetur: nec verò dici potest in quibusdam leges valere oportere, in aliis minimè, sed quem admodum spiritum, & sanguinem per totum hominis corpus, sic vim legum per omnia Ciuitatis membra difusa esse oportet. Cum me maiorū exemplum, & rei ipsius splendor ad hæc capessēda vocassent, tum vel illud cōmouit maximè: Habebam enim tres fratres, quorum duo mihi erant cognatione patruēles, reliquus germanus, quos ego tunc, qualescunq; erant, natura diligebam, nunc certè iudicio libentissimè diligo, quos video optimis artibus, & rectissimis studiis præditos: de quorum laude plura mihi dicenda non sunt, quòd tanta coniunctio sanguinis autoritate orationem meam spoliaret, simul & illud, quicquid in illis est (si modo est aliquid laude dignū) ipsi id magis æstimari quàm dici uolunt:

volunt: si anno ante me, quū etiam paululum ætate præissent, iam ad hæc studia se contulerant, quò se ad hominum sermonem, famam quæ vendicarent: tum veluti stimulus quidam menti iniectus est, vt non solum honestum, sed penè necessarium iudicarem cum maiorum virtutem imitari, tum propinquorum hominum industriam æmulari: effectum est igitur, vt qui illis sanguine coniunctus essem, post societate honestissimorum studiorum, consuetudine etiam victus, quòd iisdem gymnasiis, & magistris vtebamur, quā maximè coniunctissimus forem. Hoc loco mirer ne de fato nescio quo, an de virtute (si qua fuit) quòd plures animæ vno vitæ, & doctrinæ filo regerentur: nam tam paria spectabantur in quatuor fratribus, vt iure cunctis vnus homo videri possemus. Nunc dicet quispiam quid sit quòd Ego, & Fratres hanc scientiam tam auide arripuerimus, quæ si remoueatur, tamen cum dignitate aliqua, & gratia vitam degere possimus rei familiaris facultatibus, plurimis amicitis, & honestissimis cognationibus. Hæc afferunt dignitatis satis, sed satis aliis, nobis certè parum, quorum maiores summo splendore in ciuitatibus suis vixerunt, qui in principum amicitiam ob virtutem recepti, multis opem, auxiliū que tulere, qui & magistratus facilimè adepti sunt, tum optimè, innocentissimè que gesserunt. His rebus efficitur, vt vulgari genere vitæ satisfacere hominibus non possimus. Amplius aliquid postulatur ab his, qui virtutum exempla, non fortis, sed domipetere debent, qui que naturæ similitudine in bona paterna, atq; auita deduci videntur. Quantum enim intererat, vtrum hoc bonum Ciuilis scientiæ, quod in familia ista continua adhuc serie semper extitisset, tanquam hereditarium, negligentia nostra extinctum, an virtute instauratum diceretur: quid foedius, quàm domesticæ laudi nō respondentes degeneres existimari? Nā, si nos inertia, languori, somnōq; dedissemus, qui honores essent parati: quod nomen nostri futurum: quod exemplū posteris relictum?

Ergo maiores nostri per se nixi ascendissent, nos ab illis ad-
 futi iacuissimus? illi mortui noti essent omnibus, nos viu os
 nemo nosceret? quod lumen illi nobis prætulerunt, id poste-
 ris nostris non redderemus? Rectè itaq; delegisse nos cōstat
 vitæ genus, quod sequeremur, quod sit ad honores, & laudē
 expeditum, & huic familiæ maximè accōmodatum: nondū
 de fructu loquor, qui de ætate ista nō decerpitur, ac ne expe-
 titur quidem: satis est floris indolem tempestiuè ostendere.
 Nam maiores nostri, & si non mediocri virtutum copia am-
 plissima quæque affequuti sunt, tamen hoc maximè literarū
 genere domum istam extulerunt, patrimonium mediocre,
 nomen amplum nobis reliquerunt: Nos iisdem vestigiis in-
 sistere volumus, quibus illi, eodem quoque peruenturos
 esse credendum est. Quòd si antiquorum hominum ani-
 mis datur de cœlo prospectus in terras, vnde migrauerunt,
 & superest illic sensus aliquis rerū humanarum, vident pro-
 fecto maiores nostri nos eorum sanguine procreatos suos iā
 fore aduersarios, tāquam colluctatores eiusdem laudis, quo
 in certamine nō adeo æquo ferrent animo se vincere, sin au-
 tem victi fuerint, summopere gaudebunt, & gaudium qui-
 dem hoc nos illis efficere conādam, quoniā & illi, nos vt gau-
 deamus, effecerunt: nec desperandū est quod petimus, si mo-
 do huius artis doctrina infixā fuerit animis perabunde. Ve-
 rū de Fratrum doctrina nō habeo necesse dicere, quam illi
 optimè adepti sunt: omnibus enim tacentibus res ipsa loq-
 tur. De mea autem quemadmodum dicam quæso atten-
 dite. EGO Patres, postquam in hanc studiorū rationem
 ingressus sum, cœpi statim me totum libris tradere, quibus
 legum disciplina continetur. Nullæ vnquā voluptates, quæ
 natura adolescentiæ profunduntur, impeditum tenuerunt:
 ne somnus quidem (publica mortalium requies) retardauit:
 non epulas, iocos, conuiuia, muliebres formas attentius in-
 sequebar: non ludum denique aliquem, oblectationemq;
 petebam, nisi quòd magna satis erat oblectatio literarum
 scientia

scientia: tali ego ludo libentissimè exercebar. Hoc peragēs
 existimabam me proprio hominis fungi munere. Nam, etsi
 inter homines, et beluas nulla penè communitio intercedat, ta-
 men vel hoc vno plurimum inter se disiuncta sunt, quòd be-
 luæ totam animam demittunt ad sensus, nihil curant aliud,
 præter lenocinia voluptatum: hominis est autem animū eri-
 gere, & quantum licet, suspēdere a corpore, inquirendo sem-
 per dignū aliquid, & addiscendo, sicut se habent Sapientum
 monita, & præcepta, per quæ loqui Deum mortalibus arbi-
 trabar. At non vno contigit manere loco: sed ipsa literarum
 studia, tanquam vaga, & fugientia, per diuersa Gymnasia
 persequebar. Vera loquar. Magistros nactus sum eos, qui
 ea vbertate ingenii leges veteres interpretantur, vt dignum
 foret eorum nomen inter legum conditores florere: horum
 equidem doctrinam studiosè, vel auidè potius combibe-
 bam. Nempe audiebam illos vnā cum omnibus publico
 in conuentu docētes: sed & priuatim cum paucis hærebam
 illorum lateri adolescentulus, vt sua consuetudine me red-
 derent meliorem. Quærebam ignoratum quoddam, e-
 docebant: nodos proponebam in quæstionibus, dissolue-
 bant: errabam in argumentorum via, corrigebant: haud i-
 gnauè aliquid perspexeram, collaudabant. Sed nec illud
 ingratum erat, cum ingeniosissimo & eruditissimo quoquo
 ex condiscipulis congregari, ac penè manu concertare: hinc
 inter ipsas æqualium literarias palæstras ingeniorum ro-
 bur inualescebat, ibi que vel gloria, si superares, vel pудо-
 re, si superatus esses, studia ad discendum vehementius in-
 citabantur. Maximè autem ille congressus præstabat, ne
 quis putaret se scire quod nesciebat: sic quæ ignorationis
 durior est pars, turgida opinione scientiæ, hæc inuicem no-
 bis eripiebatur. Cohabitabamus sæpe, vt fit, vnā plures
 communi sumptu: at non qui plures pecunias, sed qui me-
 liores sermones conferret, societati plurimum auxiliari cre-
 debatur. Postq; autē huc perueni, non occultabo fretus hu-
 manitate

manitate vestra alias exercitationes meas: nā ad vespērā, antequā somno me traderem, quācūq; per diem videram, aut audiueram de spectantibus ad ad horū studiorū facultatē, ea diligenter animo reuoluebā: deinde vnam, aut alterā legem proponens, hanc accusatorio modo exagitabam, & quod absurda esset & inepta, rationibus introductis ostēdere aggrediebar: mox vertens me ad alterā partem legem ipsā excusabam, contraria demoliebar, & legitimā fuisse sanctionem defendebā. Cum autem illa satis ruminassem, tunc electissima quæq; in literas mittebam, & cogitationibus tū meis, tū alienis stilum etiam addebam, hunc enim nonnulli magistrorū meorū valde extollebant, & secundum vocis oracula plurimum tribuebāt, & magistrum alterum esse dicebant. Huic igitur nō parcens tabulis plurima cōmendabam, imo animo meo, tanq̄ illic depingerem potius, obseruans vnum quēq; diem, ne mihi sine linea præteriret. Ad hęc diuturnitatem tēporis addidi: iam enim effluit, & euadit vndecimus annus ab illa die, qua ista meditari cœpi: nam vt plurimum discerem, & quod didicissem ipsa mora fortius vt imprimeretur, optimum factū credidi, si qui primo adolescētiae meæ tempore legum gymnasia ingressus fueram, vltimo exirem. Et hęc quidē dicta sint de studijs, & laboribus meis, ex quibus etiam quid optauerim assequi, manifestum esse potest. Quam ob rem quantum in me est finem, nostra suscepit oratio, nec ad aliud progredi cogito: iam qđ pollicitus sum ostēdere expleui. Veruntamē est forsitan hic vnus aliquis ex hac multiplici astātium corona elegans vir, & suavis, qui libenter interroget me, & nisi vereatur temeritatis opinionē, procedens in medium dicat. Audiuius quæ dicta sunt, & credimus, scilicet te laborasse plurimū, & expetisse contrarium eius, quod patiebaris: patiebaris enim inanitatē Ciuilis scientiæ, & repletionem tibi fieri cupiebas: sed num id contigit: hoc enim scire volumus: nam voto, & labori non sæpe euentus respōdet, quid assequutus es? Huic, & alijs idē scire cupien

cupientibus, quia recte interrogatio proposita videtur, ego quoq; rectam responsionem tradere decreui. Non agā altitē, & insidiosē, neq; mihi ascisco illam sapientiam, vt quod in me esse credam, id queam villo modo dissimulare, quod eximiam modestiē famā aucuper. Itaq; ad id, quod de me queritur, simpliciter respondebo. Ego studio, cura, diligentia, laboribus, vigilijsq; meis egregiam quandam doctrinam nobili viro dignam consecutū puto. Nemini id dictum arrogans videri debet: quoniam nō dico quod in re est, sed quod in opinione mea: quod si quis erit, qui me ita opinantem non solum arrogantem putet, verum etiam stultum, ab eo peto (quod me impetrare est æquissimum) ne velit leuitate orationis inuidiam aliquam in me cōcitare, sed constantia sermonis corrigere, vel si malit, accusare, non enim valde repugnabo me falsò assensisse, si verū me docuerit: id enim quod dico eiusmodi est, vt me valere aliquid nō sciam, sed opinertantum: itaq; videte quò descendam. Video multos in hunc Iurisconsultorū numerum se projecisse, qui sunt fortasse illi viri quidē boni: attamen parum eruditi, & qui susceptū honorē doctrinæ munere non defendunt: hoc nihil mihi videtur turpius, quàm ignorare eas res, quærū scientiam nomine profitearis: vbi enim adsunt res, ibi adesse rerum conuenit nomina. Itaq; quicūq; ad se trahunt nomen artis, quā non tenent, iniquē faciunt, quia ad inanem sonū comparant sibi nomen, qđ ad rem significandam inuentum erat: ideo non modo gloriam, quam spectabant nō assequuntur, sed vulgo etiam malè audiunt: nam otiosos titulos, & vacua dignitatū nomina populus irridere solet. Quod si Iurisconsultus, honore indignus existimatur, qui doctrina abundans artem non exercet, quantò erit is indignior, qui doctrinæ paupertate nec exercere potest. Et, si Iurisconsultus non diceretur, qui libros ad scientiā necessarios nō haberet, quantò minus is diceretur, qui nec ipsam habet scientiam, quū libri alicūde sumi facile possint, scientia nō possit. Hęc ego spectans P. nō sum dicturus

dicturus, non postulauissem a vobis hunc honoris gradum, nisi doctus, nisi eruditus essem, ambitiosum enim id videretur: sed ita dicam, non postulauissem, nisi me doctum, & eruditum putarem: nisi me esse eum arbitrarer, qui cum reliquis rebus, tum maxime scientia hanc personam, quã vos mihi imposuistis, possem sustinere. Hoc pudoris mei conseruandi gratia positum omnes aspicere possunt: nam si me non satis aptum, & idoneum ad hanc artem Iuris Ciuilis profitendam existimasset, nunquam a vobis hac dignitate ornari voluissem, nec sciens commisisset, vt quum impudens viderer in honore petendo, impudentior adhuc existimarer ingerendo. Sed de me haecenus. RELIQVVM est vt iam illam alteram partem orationis aggrediar, qua vobis vniuersis gratias agendas statui pro vestro egregio, ac praclaro beneficio: nam moribus nostris nemo potest de iure publicè respondere, qui a vobis id non impetrarit. Antiquis temporibus aliud erat: omnes enim qui ingenio suo, vel studio confidebant, poterant se exhibere, vt consulerentur. Primus Tiberius Caesar statuit, vt nemo faceret, qui a se non petisset, induxitque, vt responsa signata darentur, non quin vellet maximam esse copiam eorum, qui responderent: sed quò maior Iureconsultis autoritas accederet, quum ab indulgentia Principis illorum munus profectum uideretur. Et quia illis temporibus Ius Ciuile discentibus intra priuatos parietes tradebatur, erecta sunt multis post seculis gymnasia, institutumque, ne parum multi perciperent, vt ars publicè doceretur. Addita sunt etiam iis, qui Iurisconsulti esse vellent, amplissima honoris insignia. Vobis denique, & vestri similibus grauissimis, & doctissimis Iureconsultis permissum, vt statueretis, qui in huius honoris societatem recipiendus, qui ve ablegandus esset. Vos, vt aetate multos, sic me nuper hoc insigni titulo decorastis, quod ego ad hominum existimationem amplissimum, ad animi mei fructum iucundissimum reputo: etenim Iuriscōsultorum, seu (vt vulgari verbo vtar)

Iuris

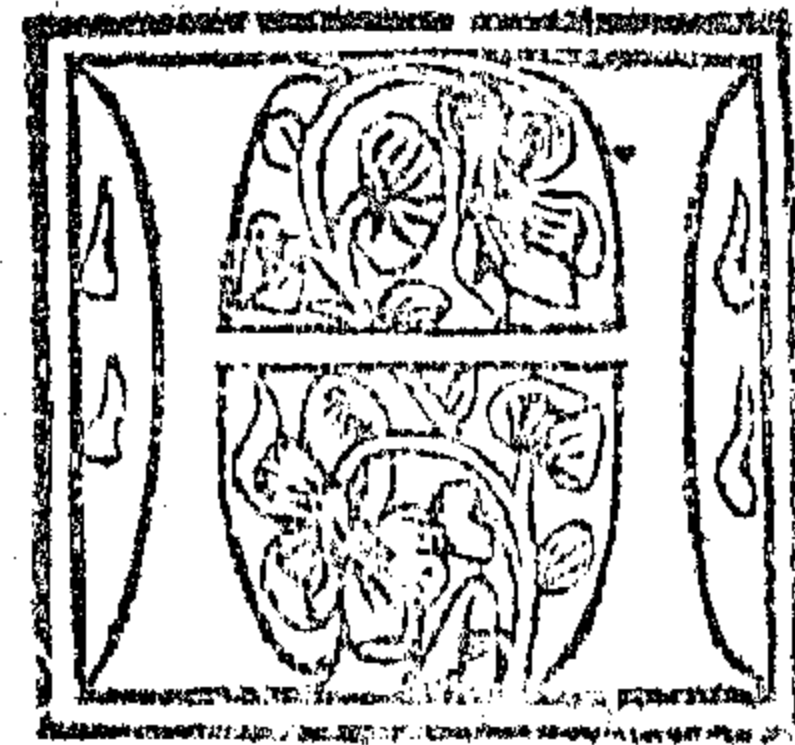
Iuris doctorum magna est praestantia, magna dignitas, nihil de utilitate loquor, quae praecipua est. Nos (iam enim in hunc numerum includor etiam ipse, & vniuersorum laudem ad me aliquid nunc arbitror pertinere) Nos iustitiae patrocinium suscipimus, iura Ciuibus ministramus, ostendimus cunctis quid suum, quid alienum, quid retinere, quid dimittere debeant: nos subleuamus consilio perterritos, opem praestamus supplicibus, & legum seueritate freti affligimus nocentes: nos propinquorum controuersias arbitrio tollimus: nos grauissimè dissentientes ciuium voluntates equitatis vinculo connectimus: nostrum est hominum comoda adiuuare, pericula propulsare: Nobis denique quid praestantius, in quibus legitimum inest praesidium, multis necessarium, pluribus opportunum, omnibus verò semper paratum: Nulla mentis voluntas melior, quam quae studet, nulla ingenii facultas maior, quam quae potest praesidere quamplurimis. Is qui hoc querit, & perficit, non summi viri existimationem suscipit, sed inter homines habetur, vt Deus: si quidem, vt verè etiam, & eleganter scripsit quidam, hoc est Deum esse iuuare beneficio mortales. Sunt tamen multi, quibus Iuriscōs. dignitas odio est: Iniqui estimatores, qui quod in vno, aut altero offendunt, id in vniuersos conferunt. Plerisque legum ipsarum scientia suspecta est, & inuisa, qui ita dicunt tradere viam litigandi, non iustitiae: hi non mediocriter errant, deberent enim dicere, non legum scientiam, sed ignorantem litigiosam esse, & verum dicerent: ipsa namque legum scientia quod vult efficere id amat, non quod inuenit: inuenit enim lites, has autem vult tollere. Inueniuntur etiam nonnulli, qui & si hanc artem maxime probent, huic tamen alias anteponunt: id totum cuiusmodi sit non disputo, concludam breui si potero. Nemo est, sit quantum velit inimicus, atque infestus nomini nostro, tamquam aliarum rerum cupidus, qui cum consideret vos singulos, qui viri estis, quibus in rebus uersimini, quanta auctoritas, quanta opes, quanta sit potentia, quin animo uehementius

mentius cōmoueat, vt nihil maius, aut dignius exquirendum putet. Quis est iste denique, quem sciamus in Ciuitate amplius esse aliquid, aut illustrius iudicaturum? qui modo semel confesum florentissimū hunc viderit, quo ego ita pascor, & delector, vt me in quoddam deorum cōcilium assumptum putem. Sed nil mirū, si hec dignitas à plerisque leditur, quæ ita in alto edita est, vt cunctis inuidiæ flatibus facillimè petatur. Verum vt esse Iuriconsultum, quod vos mihi detulistis, non sit, vt ego reputo, maximum, sed magnum tantum: Tamen quod vobis debeo, est maximum: nam beneficia danti maiora acceptis debentur. Vobis ego Patres pro vestro egregio in me promerito gratias, si non quas debeo, at quas possum & ago, & habeo, vt referam non postulatis: sed si aliquod tempus vestrum pro vobis à me postulauerit, intelligetis non ingrato loco beneficium collocasse.

DE COOPTATIONE IN COLLEGIVM

de se facta, & pro Iuriconsultorum
præstantia, & dignitate.

O R A T I O S E C V N D A.

ESTERNO die Patres quum vos alia quædā causa necessariò huc frequentes contraxisset, Baptista frater, & ego Iuris ciuilis artē professi in istud collegium cooptari cupiebamus, idque à vobis vt fieret, vtriusque nomine accuratè postulauimus, quū frater maior natu, quod etiam nunc facit, dicendi partes mihi nō magis idoneo, sed minus negocij habenti reliquisset. Intelleximus tum quæ vestra esset benignitas, & quàm parata erga nos totius collegij volūtas, quum id, quod postulabatur, omni studio, & nouo quodam verborum honore detulisset. Nunc verò vt primum licuit vobis immitti, non mediocri læticia afficimur, propterea quòd pulcherrimū est inter tot Ciuilis sapientiæ lumina, inter tot Iuricon-

Iuriconsultorum robora collocari. Quis verò tam ab omni sensu auersus vnquam extitit, qui huic collegio non maximum honorem deferret, cuius præclarissima ornamenta nemo vnquam tam abundanti fuit ingenio, qui assequi se posse dicendo consideret: etenim ei scientiæ collecti præsumus, quæ vna ex omnibus priuatorum fortunas, & reip. statum, ne diffluant, firmissimis vinculis deuincit: doctrinam verò, vt conuenit, ita necesse est apud vos esse maximam in tanta ingeniorum præstantia, vbertate, copia, varietate. Nihil in iure ciuili tam obscurū esse potest, nec vlla ratio tot implicita reperiri negocijs, vt cuncta non explicet, & illustret mutuis disceptationum vestrarum cōkursus: declarant hoc infinita, quæ de collegio isto prodeunt, responsa in causis maioribus, atque grauioribus tanta peritia atque autoritate, vt vix in ferendis sententijs ab his liceat discedere. Nihil igitur hoc cōfessu pulchrius in Ciuitate: si quidem nihil prohibet, quod sapientius est omnibus, quin idem quoque pulchrius habeatur. Quid præterea opes, gratiam, potentiam, autoritatem cōmemorem? quæ cum magna sint in singulis, tum clarius cernuntur in vniuersis. Grati flores, veluti quædam camporum sidera, dispersi: gratiores tamen collecti, & coronæ intexti. Similiter quum vnusquisque vestrum per se satis amplitudine sua & dignitate commēdetur: tamen maior insurgit oblectatio, simulac quispiam hanc tam grauium, tanque prudentium virorum coronam viderit. Magna est collectionis vis, magna dignitas: itaque leniorum etiam artium collegia in honore haberi videmus, & ab amplissimis, omnique dignitate præditis viris expetita cognoscimus. Nam C. Cæsar ille Romanæ princeps reipublicæ, & cui, (vt poëtice loquar) omnis tellus & vnda paruit, in poëtarum collegium recipi voluit, quod eo magis animaduersum, & memoriæ proditū, quia ferunt fuisse ex illis poëtis quendam, qui venientem in collegium nūquam assurrexerit, quia illo in loco vacare credidit dignitatum nomina, quum illic non ad opum, sed ingeniorum certamen

certamen veniretur, & ingenia, si spectarentur, superior in arte fore videretur. Sed quod ille non assurgendo licentius fecit, ut poeta, id vos in decernendo custoditis, & in ipsa collatione disciplinæ. Nihil in dicente spectatur, nisi doctrina, cuius gratia collegiū institutū fuit: magnā ille sustinet personā, qui rem in medio positam melius & acutius consideravit, scilicet vel ex eo facile perpendi potest, nō spectari in iuris disceptatione dignitatem honorum aliunde questitam, quod hæc ne in sessione quidem attēditur: nam ut quisq; ascriptus est collegio prior, ita sedet ex ordine, & sententiam dicit, ita enim se habere audio uetustum morem collegii, quem uehementer probo. Et hæc quidem in uniuersum dicta sunt de collegio hoc illustri. De uniuscuiusq; autem nostrū, id est de Iurisconsultorum præstantia, & dignitate, non necesse est nunc Patres audientibus vobis plura inferre, nisi quod (dicam enim liberè) multis iam inuidorū, & obrectatorū vocibus violamur, qui calūniando, detorquēdoq; suspecta, inuisaq; omnia reddere conātur, diuersi diuersa iactant, & veluti distributis partibus impetum faciunt, quorū acutiores ita causam constituunt: Legibus, non legum interpretibus esse parendum, a quibus querendum videtur, quas interpretationes censeant reiiciendas, æquas, an iniquas: si iniquas dixerint, ergo æque manere debent, & illis parendum: si equas etiam tollunt, non tam ii Iurisconsultis, quam Iusticiæ bellū indixere. An fortasse illud audiendū, leges interpretatione non indigere? Quod quidem stolidissime dicitur: sepe enim lex vna sibi ipsi, vel alteri contraria videtur ponere: sepe legum scriptor negocia quedam non vidit, vel obscure complexus est, quis neget tunc interpretem adhibendum esse: si leges linguam haberent ad loquendum, prodirent opinor, & pro se verba facerent: nūc summos viros tacitè rogare videntur, ut adsint, quæ sit earum sententia aperiant, seque defendant. Itaq; aggrediuntur illi negocium, quod si detrectarent, viderētur leges persimiles esse cervicosis p̄tinacibusq; hominibus

hominibus, qui vbi seruis quæpiam præscripserint agenda, nihil vltius pro varietate negotiorū interrogari se volunt, & si interrogentur, eadē quæ prius dicunt, assidueq; repetūt nullo alio sententiarū, & verborū genere vtentes. Quid si talibus viris nemo rite obediat, quippe sensu eorū incognito, ne legibus quidē parebitur, nisi earū sentētia in cunctis bene exploretur: nō enim querimur de legū latore, tanq; malo, si nō omnia lege terminauit, nec ei quisq; hoc obijciat peccatum, quoniam ipse quoq; legum lator nouit se peccare, at nō suo, sed rei ipsius vitio, quæ infinito modo se habens, non patitur se ipsam per singula negotiorū genera literis includi: nō igitur dānandus, quia nō optimas tulerit leges, modo tulerit quantum fieri potuit optimas: opus igitur legum interpretibus, quos qui remouent, ipsas etiā remouent leges, quia nihilo magis his populus vtatur, ac si nō essent, similiter ac si oculi alicui extinguantur, nihilo magis vtitur præsentī luce, ac si nō adesset. Meritò autē voco vos oculos ciuium, per quos illi vident quid retinere, ut suum, quid dimittere, ut alienū debeant, quomodo ius suū prosequantur, quomodo defendant: his oculis extinctis, lux ipsa legū auferetur. At quā cæca est criminandi cupiditas: enimvero ita sapiunt, ut nos oēs cupidos, & auaros esse palam affirmēt, neminē fori iura, ne minem causarū attingere patrociniū arbitrantur, qui non protinus ferueat p̄dandi cupiditate huc, illuc misere omnia detorquendo, & sibi ipsis sapius contraria proponendo: atq; hæc passim licet in multorū scriptis legere, qui mihi videntur p̄cipiti quadā ac deuiā cogitatione in leuissimos quosdā, & egētes incidisse, nec vnq; ad viros bonos, & graues, & vestri similes respexisse: aut malūt de vnuerlis temere p̄nunciare, q̄ vnūquēq; suo promerito iudicare. Videte Patres q̄ non verear cum istis manū conferere, & quā nihil eorū, quæ iuste obijci possunt, diffugio: non enim obscure agā, postq; etiam ipsi apertè loquuntur, equidē in tanta Iurisconsultorū multitudine vitari dico minimè posse: quin reperiantur nonnulli

causarum patroni omnino non iustarum: multa enim in controuerso iure versantur, qui excusationem habere possunt imprudentia, si vera est, misereor, & ignosco: si falsa, quoniam conuinci nequeunt, pectori istos suo, & vltori deo relinquo. At qui iniquarum litium patrocinio suscepto rem calumnijs extrahere, iudicia corrumpere, veritatem fallacijs labefactare conatur, hos improba in re improbius versantes nemo excusat, imo accuset qui velit, ad singulos accedens, vt aliquando plectantur, & de ciuitatibus eiiciantur. Si enim isti hoc facerent, non modo non delinquerent, sed aequa dicerentur facere, & utilia, & magna laude essent digni: nunc autem dum colligunt crimina, & ea temere in vniuersos iaculantur, num ideo poena dignis vlla irrogatur, qua & ipsi coercentur, & alii deterreant? Nihil video huiusmodi consequi, sed illud, quod iniquorum peccatis videntur claros & benemeritos viros in odium quoddam, & inuidiam vocare, hoc improbissimi esse animi dicerent omnes: oportebat autem eos, qui ostendunt se aliorum peccatis commoueri, videri ipsos recta facere, quum absurdum sit accusantem in alijs improbitatum genera, vnum eorum sibi sumere. Quod si ad illam considerationem vocamur, vtrum melius sit odio improborum, bonos etiam viros laedere, an bonorum caritate improbis parcere, hoc postremum reperimus magis esse rectum, & si boni pauci sint, improbi multi. quod ita: quia difficilius est virtutem assequi, quam vitia insectari: ideo amare magis bonos, quam odisse debemus improbos. Adiciatur & illud, quod qui vitia non insectatur, remisso videtur esse animo, qui virtutem laedit, crudeli. hinc manifestius adhuc apparet cuiusmodi sint obtrectatores nostri, quibus vt gratificer, quod odio vitiorum adducti sunt vniuersum accusare ordinem, qua in re boni profecto laeduntur, improbi se laesos simulare possunt, maluerunt hoc facto se crudeles quam dissolutos existimari, quum liceret in neutrum horum incidere, appellando separatim improbos, & id agendo, vt de illis poena rite sumatur: non enim decet maledicere, vbi non liceat refutare crimen, & iudicio se defendere.

Quod

Quod si ad iudiciale certamen nollent descendere, cupidos, auaros, rapaces Iurisconsulti qui erant, existimassent, atque odissent: laudassent vero eos, qui legitime Iuris instrumento vterentur: nunc vnum tacendo, & aliud exagitando, agunt quantum in se est, vt dispari in causa omnes eodem ardeamus infamiae crimine: iuste autem commouerentur in ordinem hunc, si artivacaremus cuidam, quae fieri aliquid male permitteret. At quae ab omni humanitate disiuncta sunt, quomodo cum Iuris civilis artificio coniungerentur, quod aequi, bonique scientiam tradere pollicetur? Sed fortassis istos commouet, quia dignos, indignos, & qualescunque viros vulgus hominum passim Iurisconsulti appellat: suscipiat igitur aduersus vulgus querela, quia sic appellat eos, quos non oporteret, nos enim culpa caremus: non enim persuasimus populo de Iureconsultis sicut nec de medicis, & pictoribus, vt haec nomina tribuat etiam malis: & fortasse tribuit, quia postquam ista sunt nomina, & non res, nulli laudem, aut culpam afferunt, tantum quod quisque fuerit professus declarant: horum autem quicumque innocentiae student, iis plurimum honestatis inest, tum vero etiam pulchritudinis. Incredibile est quantum luminis doctrinae afferat mentis bonitas, quae si detracta fuerit, quod habet Iuris civilis ars gratiae: quod non potius odio dignum: nam quanto maioribus implicatur rebus, tanto altius nocebit. Itaque vt quisque meliori est genere natus, & animum vitiorum labe facilius remouit, ita illum maxime adhortarer, vt in ordinem istum, qui grauissimus esse debet, & sanctissimus, conferre se velit: sic enim rebus publicis, & priuatis operam strenue impendens ab omnibus probaretur, laudareturque. Tu generosus, tu integer, tu doctrinae vbertate polles, & ita dicis. Ego mihi tantum studui, & mihi soli sapiens esse volo: improba oratio, imo vero quicquid habes doctrinae, id in communem usum profer, ita vitam traducere velis, vt non solum tibi, sed cognatis, amicis, ciuibus susceptus videare. Neminem vero in toto ordine hominem esse improbum res est voto persimilis, Itaque rogato Deos, vt tantam praebent foelicitatem

c 2 vulgo

vulgò autem homines illud efficiunt æquissimū, qđ culpam
suis tantūmodo ascribunt autoribus: hæc si aberit, te ample-
ctentur, qñiam id aberit, propter quod dignum erat odisse.
Cur igitur te in ordinē hunc non recipis? quid times? Illud
scilicet, ne propter quorundā Iurisconsultorū furta prædo
ipse dicaris: at id est absurdū: non enim ceterorū furta existi-
mationē tuam violabunt, nec si te in gregem nr̄um contule-
ris, præda tibi cum illis, sed ordo fuerit cōmunis. At labores,
quos in causarū defensionibus pferimus, displicent: odiosos,
atroces, inhumanos, stomachi, miseriarūq; plenissimos esse ar-
guis, quin exclamas in hoc durissimè, atq; adeo valde tragicè
deum atq; hominū fidem pene implorans, quasi hæc tam gra-
uia onera suis ipsius humeris ille nobis ferret, non cogitans
demum si ferre ipse talia non potest, qđ non meliorē se sed
languidiorē videtur ostendere. Sed cur deinceps idem sua-
uissime homo honoribus, & emolumentis oībus ornari per-
molestè ferebas? quasi tunc fiat aliqd, qđ non oporteat, vtrū
a nobis, qui illa suscipimus p̄mia, an ab his qui ea deferunt?
At nos non delicatè vivimus, non ociosè, vt ais, sed cū duris-
simis, & tristissimis laboribus de cōmodo, laude, dignitate
paciscimur. Quid hoc loco criminatione dignum inuenis?
At enim illi ipsi qui opera adiuti nr̄a referunt gratiam, hæ-
rent in crimine: non arbitror, nam beneficium remunerare
oportet, ideo referenda gratia nō incurritur crimen, si tunc
euitatur. Quid igitur cōmouit, ne honores nostros æquo
animo inspiceres? an inuides? & liuorē tuum crimē esse no-
strum vis? cui sanè crimini ego faueo: multi enim, fateor, ad-
sunt in hoc ordine, qui virtute nixi ascenderunt, & ingenio
autore, maximā sibi dignitatem reppererunt: nec tamen in-
uidiæ huius effugiendæ gratia depelli loco, & in miseriam
detrudi velint. Ego Patres, vt ingenui viri non puto a
vilissimis negotiationibus fordidum petere quæstum, sic
honestissimum fructum arbitror esse eum, qui de magna-
rum artium tractatione percipitur, necq; verò in communi
vtile est

vtile est studiis honores & gratiam adimī: nam quum extan-
tibus adhuc nonnullis præmiis elanguescat etiamnum Iure-
num industria, & magna sit bonarum artium solitudo, quid
futurum vbi nullus earum fructus præuideatur? excitantur
enim artes, & alūtur honoribus, nec facile inuenitur qui ad
magnum, difficilēsq; descendat labores nullo commodo spe-
rato, aut percepto. Nec verò malè habet, quòd vnusquisque
amplissimum se esse vult, id enim a natura proficiscitur: sed
quum pecuniæ, & honorū amor reprehenditur, non illud re-
prehenditur, quia illa amat quispiam, sed quia plus q̄ oportet
amet, quia ambitione, & scelere quouis alio ad se ducere
velit. Sin autem iniuria & auaritia absint, nemo reprehende-
ret eum, qui amplissimorū bonorum studeat fieri dominus,
quibus modestè vitæ dignitatē tueatur: honestum enim id
votum, quod tantū abest, vt publicæ vtilitati contrarium sit,
vt nihil magis congruat Ciuitati rectè institutæ, quæ omni
ratione cōtendere debet, vt probi viri rectissimis studiis præ-
diti opes habeant, & autoritatem, nec ideo minus si nō quæ-
rant: improbi verò homines, & inertes, & si quærant, nihilo
magis obtinere possint. Fuit olim ex hoc eodē ordine, C. Fi-
gulus, cuius Romæ pro singulari eius in Iure civili pruden-
tia magna erat autoritas. Is Consulatum quum peteret, qui
summus erat magistratus, nescio qua de re a populo Roma-
no est præteritus: postridie quum ad eum consulendī causa
domum Quirites venissent, dimisit omnes iratus, & abire
iussit, graui insuper insequens dicto, quòd consulere scirent,
consulē facere nescirent. Existimabit fortasse aliquis nimis
hunc cōmotum asperè, quia beneficium exprobrare non de-
buit: sed nec populus benemerentē debuit præterire, vel po-
tius Ius civile non contemnere, sed honorare tanq; bonum
quendam virum: nam Ius civile tunc honoratur, quū Iuris
prudētes populus amplectitur & honorat: sicuti despicitur,
quū illi despiciuntur. Credidit ideo Figulus in honoris re-
pulsā Ius civile contemptū, & ab his, qui artis eius præsidio

adiuti fuerāt, vel iuari posse sperassent: hoc quo minus fieri debuit, eo magis factum molestè tulit, & tam illo acri exarsit dolore, quod nō fecisset, nisi præclaris mentibus, & optimis ingenijs insitum esset oportere laboribus gratiam summis summam referri. Sed redeo ad obtrectatores, quorū peracritam mentis aciem desiderabam, nam duobus propositis, quod vnū alteri esset consequens, minime viderunt: at videre oportebat, ne altitudo fortunæ nostræ inuidiosa sit laboribus, ne labores odiosi altitudine effici fortunæ. Laboramus assidue studiōrū curis intenti: vigilamus plurimum: re familiari, voluptatibusq; cæterorū desertis præsto sumus omnibꝫ, & alienarum litium molestias suscipimus, nō secus ac si res nostra agatur: aspera, sed quæ magna temperat dulcedo. Nam vt honores, magistratus, diuitias omittam, quod dulcius esse potest eo, quod quotidie experimur: videre scilicet domū nostram magno ciuium concursu celebrari, scireq; id sibi ipsi, non generi, non diuitijs, nō orbitati dari: ipsos quinimo orbos, & locupletes videas venire, vt aut sua, aut amicorū pericula nobis cōmendent, fatentes quod in homine melius est, penes nos esse. Cæterarum artium studijs intētos homines, quales poëtæ sunt, musici, pictores, philosophi, rhetores, si mediocri sunt facultate, nemo nouit, sin autē vnus, aut alter eorum in arte est magnus, non tamen magnopere expetuntur: vbi enim semel quispiam eos viderit, transit, & contentus est, & nihilo magis assurgit, domū ventitat, salutatur, profequitur, reducit, quā si statuam, aut picturā aliquam vidisset: At nemo sibi tam vehemens, tam nobilis, tam potens in ciuitate videtur, qui nos singulos non obseruet, colat, veneretur, & iure quidem: nostrū enim iudicium est de sacris, de fæderibus, de vectigalibus, de vniuscuiusq; fortunis, & capite: omnia deorū, atq; hominum, belli, atq; pacis Iuris prudentium responsis subiiciuntur: tametsi nemini interdictum est, quin animi sui causa sepositas habere possit oblectationes quasdam, inter quas illud probandum est, quod pleriq;

faciunt,

faciunt, in quibus ego sum, qui ab hac graui, & seuera disciplina ad mitiores alias, & hilariores animum transferunt, hancq; oblectationē suauissimā ducunt. Vt milites, qui belli temporibus aduersus frigora, æstus, famem, ferrum pdurarunt, iidem in pace venando, equitando, iaculando corpus exercent, quod eam amplectuntur quietē, quæ non in ocio, ac delidia, sed remissione durioris laboris cōsistit: sic illi a durioribus codicibus ad molles paginas descendunt, laborem labore, studia studijs eleuantes: eò autem magis fieri id decet, quia non horret Ius ciuile nꝫ comitatum reliquarū disciplinarū, quin per illas appetit potius se collocupletari. Omnes enim ingenue artes inuicem se tenent, & veluti quibusdam amplectuntur vlnis, & naturali societate copulantur: mouere autem vnum quencq; debet hæc ipsa cōnexio, & germana societas, vt vnius artis cognitione pcepta reliquas insequendas sibi putet, perinde ac si ipse vnius cuiusdam gentis, & familiæ quendā tanq; bonum virum, & prudentem amaret, & diceretur ei: quid, non ne isti alii boni sunt etiā, & prudentes viri, adeo vt præsidio sibi vicissim esse soleant, & ornamento: cōmoueretur hoc audiens, si animo paulisper esset erecto, reliquos cognoscere, & totam cognationē vellet amplecti, nec quiesceret, donec perfecisset: sic vnius artis cognitione delectatus, postq; animaduertit reliquas eiusdē socias esse pulchritudinis, curare id debet vt in omnium pariter notitiam, familiaritatemq; perueniat: præsertim quū ipsæ artes velut in orbem stantes sibi ipsis inuicem innixæ inuitent ad illum circuitum peragendum, & vt omittam vtilitatem, quæ de illis plurima gignitur, possint grata quadam varietate ludum, oblectationemq; sequētibus se præbere. Verè loquar quod intelligo. Antiquis & illis optimis temporibus non ante se exhibebant homines, vt cōsulerentur, q̄ nō omni doctrinarū genere exculti fuissent: hinc fiebat, vt in causarū controuersis omnia possent diiudicare subtilius, & explicare ornatius: libri, qui de Iure ciuili ab his perscribebantur, summa

cum elegantia, vnūquēq; oblectabant. Verūm istorū sum-
 morum virorū summa nunc est inopia, qđ temporibus est
 tribuendum, quæ non solum barbara arma, sed linguam eti-
 am, & mores perpeſſa sunt: vix enim tanta artium varietate
 instructi reperiuntur, sed reperiuntur tamen: sunt enim hac
 ætate nra, & supra eam etiam fuerunt huius ordinis literati
 viri omni disciplinæ genere exculti, & ad dicēdum parati.
 At non hoc ipsum omnes concedunt: nanq; ij qui triuiales
 scientias docent, & humanitatis literas profitentur, illi, quo-
 niam sibi doctrinæ omnium sale conspersi videntur, Iuris-
 consultos, veluti insulsos quosdā homines, petulantibus ver-
 bis accusant, nihil scire, nihil intelligere arbitrantur, quia ve-
 tusti alicuius verbi in legibus romanis positi originē, & gen-
 tem nō teneamus, ipsi videlicet sciant qui verbi illius pater,
 & auus fuerint, vnde atavus exortus sit, indigenā ne sit ver-
 bum in Latio, an advena: nostra ignoratione talium rerum
 concuti Rempub. iudicia euerti criminantur. Ac quantum
 nobis derogant, tantum sibi arrogant: nam vel triduo ius se
 profiteri velle minantur, vel circunlabente anno interpreta-
 tiones in vniuersum Ius Ciuile summa cum Iurisconsulto-
 rum vtilitate conscripturos affirmāt. Ego verō ne legis qui-
 dem vnus caput interpretari rectē illos posse dixerim, ipsi
 disertos se videri volunt, & fortasse tales sunt: instituunt igitur
 adolescentes ornatē & suauiter dicere, poētāsq; illis, &
 oratores exponant, hæc ipsorum prouincia, supra ne se at-
 tollant, longē enim alius est Iudiciorum strepitus, alius car-
 minum, non eadem legislatorū, rhetorūmq; præcepta: adeat
 ad illos paterfamilias quispiam, deferat controuersiam sibi
 de fundi finibus, aut de legato pecuniæ, aut de quæstuarīa ne-
 gociatione cū amico, vicino, socio intercedere: exposito au-
 tem litis genere, & clarissimè demonstrato, calcar addens di-
 cat: Accedo ad vos eruditissimi viri, quos audio pulcherri-
 ma multa profiteri, in his etiam scientiam Iuris: nam quan-
 tum ad ipsos attinet Iureconsultos, cōtemno equidem illos
 non mi-

non minus fortiter, quàm vos, veluti omnium rerum igna-
 ros, idq; a vobis persuasus facio, vt equum sit vos mihi nunc
 opem ferre, neq; me beneficio vestro indignum putare, qui
 vestra colo: Rogo igitur vt controuersiam mihi hanc expli-
 cetis, quid ago? quod consilium datis? quid est tandē quod
 in hac re vobis de Iure videri possit? Ad hæc istorum rheto-
 rum quispiam, & forsitan qui inter illos fuerit disertissimus,
 ita respōderit. Mihi, inquit, veterum verborū cura est, quæ
 in poētāz versibus, & romanis legibus vndiq; inquirō: videri
 igitur, si aduersus quempiam controuersia tibi nata est ve-
 tusti vocabuli, quod tibi valeam interpretari, aut si fortasse
 (qđ est longē præstantius) certares de antiqui scriptoris sen-
 tentia, quam deceat inquirere, tum planē polliceor tibi ope-
 ram meā, neq; istis schedulis frigidis, & ineptis litem ducere
 voluero, sicuti cæteri Iuriscōsulti solent, sed honoris tui gra-
 tia orationem efflabo coram ipsis Iudicib; tam aptē, scitēq;
 compositam, vt qui audierint, in risum concitentur, iudices
 autem oscitantes relinquam. His, & talibus verbis consulto-
 rem ille infecta re dimitteret. Sed ne obijciatur me hæc fin-
 gere a vero dissidentia, referam non dissimile quoddam, qđ
 aliquando fertur in Græcia contigisse. Adiuit pauperculus
 rhetorem quēdam ex horū sanē numero, qui iura scire simu-
 labant, quæsitum num ancillæ suæ liberi, quæ sibi furto sub-
 tracta fuisset, & de furis seruo concepisset, in eiusdēq; domo
 peperisset, sibi an illi magis seruire deberent, ille petita die
 ad respondendū, vbi ea aduenit: rem, inquit, meditatū sum
 tuam, & libros diligenter inspexi, necesse est autem, vt hi de
 quibus interrogas, aut tibi, aut aduersario seruiant, vtriusq;
 enim esse mancipia nō possunt: sed facito, ait, vt eum habeas
 iudicem, qui tibi sit amicus, aut etiam affinis, apud quem si
 iustiora dixeris, ne dubitandum quidem, quin litem obti-
 neas, & superior è Iudicio discedas, hoc modo ille. Sed quid
 nostri facerent rhetores tali in re? Certē aut inscitē respon-
 deāt necesse est, aut rimam aliquā aperiant, qua de pollicita-
 tionibus

tionibus suis effluant, & elabatur: longè enim aberit ea beatitudo, qua antea veluti scientia diuinitus effusa ausi sunt profiteri quod nunquam didicerunt. Nos autem barbari, & legulei, (sic enim appellant) tantum re præstamus, quantum inaniter illi sonant. Sed quod miror istos non parcere huius, & superioris ætatis Iuriconsultis: cum in illos etiam veteres, quorum responsa pro lege nunc sunt, & sacrosancta habentur, audeant ungues & dentes acuere, quorum princeps Valla, sequuntur ceteri, qua in re ea plerumque ab his dicuntur, ut nescias utrum misericordia, an risu potius sint digni: veluti illud est, ut exempli gratia aliquid referam, quum legisset Valla Ulpianum, Victus verbo quæ esui, & potui, cultui quoque corporis, quæque ad viuendum homini necessaria sint contineri: exclamat homo Ulpianum pessimè sentire, quum plurimæ gentes in Æthiopico solo absque vestibus ætate degant, quasi Ulpianus Æthiops fuerit, vel Æthiopum iura interpretetur, spectandumque fuerit in explanatione latini verbi, non quid in latine, & circumiacentibus regionibus seruaretur, sed quid Æthiopes, & Indi facerent, quò ue victu ignota nobis natio se toleraret. Miror pari ratione non dictum, Victus appellatione cibum & potum non contineri, quia ad extremos Indiarum fines circa fontem Gangis eadem nobis tradit historia, quandam incolere gentem nullo nullo cibo, & potu utentem, halitu tantum, & odore florum, & pomorum se tenentem. Cur non id quoque additur: non enim nuditas magis, quam cibi, & potus abstinentia mirabilis, & tenacius eius memoriæ hæere debuit. Idem Valla clamitat Pomponium, atque Ulpianum corrumpere linguam latinam, qui quot mensibus, quot diebus scriptum reliquerint pro singulis mensibus, singulis diebus, quo tamen locutionis genere Plautum, & Catonem, & doctissimum omnium M. Varronem usus esse constat. Demum plura errata impingit veteribus Iuriconsultis audacissimè, at non quò audacius, hoc sapientius, sed periculosius: nam mentem illorum virorum sensumque minime percepit, non in arduis dico modo, sed in

istis etiã,

istis etiam, quæ leuioris operæ illis fuerunt. Ecce autem tibi alii, qui Iuriconsultis historiam, & philosophiam necessaria ponunt, neminem nostrum sine his duobus munus de Iure respondendi expedire posse arbitrantur, & ea nos penitus autumant ignorare. De istorum sententia nihil dicerem, nisi viderentur sibi nimis callidè ostendere nos esse sceleratos: quis enim artificio suo necessaria possit sine scelere prætere? Sed erroris huius fontem, & originem paucis quæso prius accipite. Audierunt, ut opinor, veteres philosophos plurima de legibus volumina effudisse, neque unquam animaduertere potuerunt, quòd tam multo interlabente tempore, tot urbibus efflorescentibus nullus leges eas populus exceperit: nam officia legum longius protulerunt, quam natura, & Ius gentium ferat. Accidit autem, quemadmodum si auriga aliquo proficisci recta cupiens negligat, pro viæ ratione obliquantis se interdum, currum circumflectere, necesse est, ut in deuiam quæque & prærupta feratur, nec eò, quò intendit, peruenire poterit, sed currum forsitan, & quæ currum deuehit, & equos, & se ipsum disperdet: sic isti dum in cunctis summum illud ius retinere student, negligentes ad humanitatem inflectere, in horrida, & aspera multa inciderunt, & nihilo plus assequuntur, sed illic potius videntur eorum sapientiæ currum confregisse. Principio urbes non esse cingendas muris arbitrantur, fortitudinis scilicet ostendendæ gratia, quamuis liceat nihilominus muros tenentibus irruptione in hostes facta idem ostendere, & perinde muris uti erectis, ac si humi iacerent, quum interim erectos illos stare ad subitos casus, & ad maiorem vim multitudinis propulsandam valde conducant. Deinceps medicos, pictores, poetas, & opifices penè omnes de ciuitatibus pellunt, pecunias proici, agros esse communes iubent, poma, & olera affatim mensis suppeditant, pro carniū esu interdicto. Quæ omnia huiusmodi sunt, ut videantur non communibus gentium moribus, sed votis eorum leges posuisse, quod nec ipsi dissimulant: postquam enim satis illa præcepe

præceperūt, rursus optant ita rem habere, & ea fieri: accidit ergo ijs idem, quod omnibus, qui vilitata relinquētes ad alia se transferunt, nam necesse habent inutilibus se postea votis committere. Auriga is, de quo antea dixi, qui orbitam deseruit, videns inuia quæ tenet prærupta, & confragosa, nō facilem, nec tutū accessum habentia, hic quoq; optauerit itinera suo accommodare se currui frustra, nam nō mutantur illa, ipse mutari magis debuit, vt tritam insisteret semitam, qualiscunq; esset, & pro eius flexibus currū conuerteret: vbi enim via currui aptari nequit, currus viæ aptandus est: quomodo non hæc eadem istos viros sapientiæ nomine ornatos facere oportebat? Vbi enim vidissent eorum instituta congruere non posse populorum moribus, inflectere ea, & temperare ad humanos vsus debuerunt: curandū est enim in suo genere nō vitioso, quod ad melius erigi nequit, hoc sic fieri oportebat: non autem ciuitatem, & ciues tanquam ex argilla, aut cera sibi manu formare. Sed eos nec humana dixisse, nec moderata sensisse non modo ex iam dictis apparet, sed ex eo etiam quod mulieribus, quæ vix sufficiunt lanam, & alia sub tecto disponere, militiam, & arma sua lege assignauere: stultum id quidem eorum votum, at caret scelere. Sed illud quale est, quod earundem oscula, complexus, & illa, quæ sequuntur, fanciunt promiscuè omnibus patere: Mirari vos video, quasi aliquod dixerim portentosum, & forsitan fidem non habetis dicenti, nec irascor: verisimile, fateor, sit magis a moercho quopiam deprehenso legem excogitatam fuisse, quam isti vt suam proferunt, & defendunt. Sed hoc forsitan loco seuerior aliquis iniquè ferens in philosophos hoc dici, & eos cupiens defendere, dicet non ita sapientissimorū hominum leges irrideri oportere, esse enim altius compositas, quā vt ad eas popularis intelligentia accommodet: at istud est, quod coarguo: nam in philosophorum legibus philosophari velle concedendū est, nec hoc ipse demiror, sed illud quæro, quū ab illis legibus sublimibus populi sensum remoueāt, cur in

his alijs

his alijs humilioribus ad populi vsum conscriptis philosophari cupiant: quò id spectat? lege enim hæc populares cōmunibus vitæ institutis aptari voluerunt, sēp̄ aperto explicant sermone: nulla philosophandi causa, nisi forsitan earum sententiam astutè circumuenire quidā velint, quemadmodū ii solent, qui æris alieni magnitudine vrgentur. Notus est (vt opinor) vobis comicus ille adolescens penes Aristophanem poetam, qui a patre deducitur ad philosophos, vt eorū versutiis creditores fraudaret. Audiui etiam quendā recentium philosophorū hoc iam argumentum cōposuisse, quòd quum homines ex minimis quibusdā particulis constemus, & hæc quotidie à corporibus decedant, aliaq; extrinsecus in earum locum accedant, hinc fieri, vt qui heri mutuū sumpsit, hodie haud debeat, quando quidē alius effectus fuisset. Hoc quàm ineptum sit, & si cui libet perspicuū, tamen vt magis id liqueat, fingamus parumper animo rem iudicio agi, & creditorem ipsum condicere mutuū de reo finita die mutui: si occurrens actori tunc reus hac se defendat formula, proponens se nō esse illum eundē, qui mutuū receperit, sed alium quendam, quippe cum se postmodū mutatum esse philosophica ratione doceatur, sic petitioni eius exceptionem hominis mutati obstare, quem mihi tunc dabis e populo, aut Iudicem tam subducti supercilii, vt a risu temperet: præsertim quū creditor non inurbanè replicare valeat, non esse adhuc specie mutatum, mutari tamen posse, si qd̄ debet dissoluerit, tunc desinet esse qui fuerat, & alius fieri incipiet, si ita mutaretur, non trahere se in iudicium hanc formā debitoris mutatum: sin aliter, quia idem maneret, dānari oportere. Hæc audientes Iudices scio quod dānabunt reum, & non parentem iudicato in carcerē etiam contrudi iubebunt vociferantem forsitan multa de miseris suis, quòd quū alius sit, idem tamen esse videatur, indignum facinus nō licere per Iudices debitori philosophari: Suppetunt nunc plura alia peruersa philosophorū dicenda, si id vnū tractaretur. At non omnia

eorum

eorum huiusmodi sunt, credo, sed nemo nos de cœli natura, de siderum traiectione, de vnico rerum principio, de elemētis vnquam consuluit, quibus de rebus ipsi philosophi libros refererunt. Itaque liceat bona venia ignorare ea, quæ partim ad nos nihil attinent, partim etiam institutis nostris contraria sunt: sic historiam cognitioni veterum gestorum necessariam arbitror: causæ, quam clientulus forsitan habet de agello, minimè. Quo ad nos historia: nisi fortasse ex ea credimus validam Iuris defensionem Agathoclem Siciliae Tyrannum duxisse, cui quum Ithacenses quererentur pecora eorum a militibus abigi: at Vlysses, inquit, vester ad nos cum accessisset, pastorem excecavit. Eadem ratione colaudentur Thraces, qui vbi vxores bene pulsarunt, eiulantesque vident, meritò pati illa dicunt, propterea quod Orphea sacrum Musis virum antea peremissent. At, si non ob malorum facinorum defensionem, ob alia tamen quædam operepretium fuit historiam cognoscere, Quæ? num forsitan vt discamus Æthiopus absque vestibus æuum agitare, hinc que trahamus Victus vocabulo vestes neutiquam contineri: nam hoc splendido argumento Valla veteres illos Iurisconsultos doctrina omni affluentes, vt antea dixi, reiecit. ridiculum id tum vobis visum fuit, & nunc etiam videtur: quoniam etsi vera essent quæ de illis gentibus traduntur, nihil tamen ea ad nos pertinent, qui toto (vt aiunt) cœlo ab illis disiungimur. Nobis verò satis est præsentium temporū, hominum, locorum consuetudinem, ritusque nosse: non enim de sæculis præteritis consulimur, & si quæ controuersia de finitimis prouinciis ad Iureconsultum quempiam doctrinæ opinione insignem deferuntur, iura simul, mores, & instituta prouinciæ per eos, qui consulunt, deferuntur, quantum satis sit ad explicandum controuersia genus, quod inter manus est: at de prouinciis, quæ longius absunt, & quæ extra Romanum iacent imperium romana iura renuentes, certo certius est Iurisconsultum latinum non peti, nec ideo

res

res illarum gentium fortuitis quispiã agitari putet casibus: habet enim vnaquæque natio Iurisperitos, ad quos suis referant de rebus, nihil dicam de cæteris: sed illi nudi, de quibus Valla admonuit, suos quoque nacti sunt sapientes, qui non sunt minus nudi, quàm ipsi, atque ea de causa Gymnosophistæ vocantur, si modo veteribus historiis stamus: horum illi sapientia fruuntur, nec necesse habent, consilii exquirendi gratia, ad calceatos, vestitosque penetrare. Quapropter Iurisconsulto nihil est aliis literis opus ad gentium ritus per noscendos, vt munus suum tueatur: nam regionis, in qua degit, satis per se mores, & instituta nouit. Alienarum autem regionum, si finitimæ sint, non horrentes Romana iura, admonetur de propriis illarum ritibus a consulentibus: sin barbaræ sunt, & immanes, longius etiam posita, ne curandum quidem de his, qui sibi consuli a nobis nolunt. Sed totum id, de quo nunc agitur, breui concludi potest: nam alia artes, vt nomine diuisæ, ita diuerso studio sunt, & disciplina, neque profitentur idem, quòd Ius ciuile. Hoc ex eo ostenditur, quia tametsi quis alias nactus est artes, tamen vbi de iure respondendum est, illas dimittit omnes, & huius scientiæ vel solum, vel potissimum vtitur munere. Ille autem, qui ne aliud quidem nouit, præter Ius ciuile, hic non est dicendus aliquid aliunde petere, qui etiam si cupiat, facere non potest egestate aliarum scientiarum: & tamen huius vnus doctrinæ facultate de iure cuiuscumque aptè, peritèque respondebit. Itaque quod proprium est eius, id neque ab historia, neque a philosophia, neque ab alia arte petendū venit. Nescio etiam si in aliqua arte ea sit imbecillitas, vt sibi ipsi non sufficiat, & egeat auxilio extrinsecus petito: quòd si id in aliqua, non tamen in Iuris ciuilis arte, quæ potest nullo aduentitio auxilio, domesticis copiis fines suos defendere, & præstare per se Iurisconsult. vt verè sint quod esse dicuntur. Quam ob rem de reliquarum artium studiis non est ita cogitandū, quasi sine his Iuris scientiæ satisfieri minimè possit: necessa

necessaria etenim nō sunt, vtilia fatendum est: idcirco paulo
 ante illam circularem eruditionem laudabam, ad eam q̄, &
 vnumquēq̄ ordinis nostri, & quoslibet iuris studiosos ado-
 lescentulos cohortarer: valent enim illa studia ad ornatum
 vitæ, ad acuendum ingenia, ad multarū rerum noticiam, &
 in ipsis Iuris civilis finibus præstant, vt inuenire valeamus
 acutius, & argumentari firmitus, & pbabilius omnia dicere:
 Iurisconsultum deniq̄ altiore, & qualem ipse optauerim,
 efficiunt. Illa verò maiora, & diuiniora, præditum esse pru-
 dentia, grauitate, animi magnitudine, iusticia, liberalitate, tē-
 perantia, quæ amplæ, excellæq̄ virtutes aut in nullo, aut in
 nostro grege sunt. Itaq̄ libenter ad ciuitatū administratio-
 nem assumimur, & in Regū, Principūmq̄ consilio frequen-
 tes adhibemur, & in amplissimis magistratib⁹ collocamur,
 vt vix dignitatis nostræ amplificandæ locus vllus relictus
 videatur. Postq̄ dixi quod ad Ciuitatum assumimur admi-
 nistrationem, admonet me hic sermo cuiusdam certaminis,
 quod non ita diu hac in vrbe pro vobis suscepi: incidi enim
 aliquando in nobilem quendam virum genere, & diuitiis
 ornatum, qui sperās remotis nobis principem locum tenere
 in rep. & illic posse omnia, coepit dicere, haud rectè facere
 Iurisconsultos, dum populi rebus operā suam adiungerent,
 non enim esse tutū in illos fluctus multitudinis, & in graues,
 irreuocabilesq̄ sepius casus se dare: hoc audiens in multorū
 conuentu, tam & si cognoscerem quid pungeret hominem,
 tamen non ausus longius progredi quàm quod ille ferret, res-
 pondi procul hinc esse omnem naufragii metū degentibus
 nobis tranquillissima in ciuitate, pacatissimos inter viros:
 non hic Scylla, non Charybdis, nullæ in vrbe nostra turbu-
 lentæ tempestates excitantur, sicut in finitimis oppidis spe-
 ctare licet, attamen ne illic quidem reipub. administratio a
 summis deseritur viris: at sæuit tēpestas, sed prudentia pari-
 ter adest, qua duce scopulos quoscunq̄, si queunt, euitant, si
 nequeunt, scopuli fiunt ipsi, & irruentibus omnium malorū
 fluctibus

fluctibus firmitate mentis, & duritie quadam virili resistūt:
 quid cæteris accidat hac in re nescio. Ego verò quotiescunq̄
 video Iurisconsultos aliquos accedere ad remp. gerendam,
 id spectans magnopere lætor. Eodēmq̄ modo & te & reli-
 quos omnes lætari oportebat, præclarissimū enim opus ag-
 grediuntur multis profuturum, quod deserri nō debeat metu
 incerti, & fortasse nunquam venturi mali. Sperandum est
 enim semper optimè: quod si nonnulli impendunt fatales ca-
 sus, cogitandum, quod ne hos quidem ociosa vita effugere
 potest: hic ille sic repulsus abiit, non amplius recusans, quin
 administremus rempub. At quomodo administramus? nū
 leuiter, aut ingenerosè? id enim videndum est propter eos,
 qui infructuosos nos esse patriæ vtilitatibus, & rationibus
 autumant, quia scutum, & gladium ad eius tutelam non ca-
 piamus, tum quietis studio, tum vsu togæ pariter impediti:
 miserum id quidem esset, si patriæ non nasceremur, verunta-
 men nos, qualescunq̄ sumus, consilio, autoritate, sententia,
 & ipso (vt dicitur) pectore publicas res tractamus, qua in re
 non minus præstamus patriæ, quàm ii qui manibus, gladijs,
 viribus vtuntur, non enim modica actionis est pars confide-
 rare antea quid agendum sit, quo ordine, quò ue tempore.
 Itaq̄ res ipsas præagimus quodāmodo, & prætractamus, dū
 præscribimus cæteris quid faciendum, & illis postmodū vt
 ministris gerenda tradimus singula: quin iam aperte dicen-
 dum ipsam bellicā disciplinam, quamuis frementem armo-
 rum strepitu, & equorū hinnitu, & tubarum clangore, eam
 tamen Iuris cedere prudentiæ dignitate, quod res ipsa osten-
 dit, nam milites, vbi vrbes aliquas, aut regiones armis coepe-
 rint, vel conseruauerint, eas deinceps Iurisconsultis tradunt
 legibus gubernandas, ex quo ostenditur alios esse, qui res
 præparant, alios qui vtuntur, sicut in lyra videmus, alius est
 lyre faber, alius qui vtitur citharedus, inferior autem fabri-
 cans vtente, sic inferiores Iurisconsultis milites, his enim illi
 rerum a se captarū vsum cōmittunt: ipsum præterea bellum
 d non ho

non honestè suscipitur, aut geritur, nisi vt leges valeant, & ius feruetur, & ne tum quidem optandum, vtpote quòd ortum habeat minimè generosum ex necessitate scilicet: non sic leges, quibus initium attulit voluntarius humani animi pudor delectatus iustitiæ sanctitate, quæ in ipsis legibus mirè fulgebat, præferuntur igitur leges armis amore omnium, antecellunt etiam dignitate, quia recta militia claritatem habet propter Ius, quod tuetur, non Ius propter militiam honestum. Ex his etsi quod sequitur manifestum est, erit tamè manifestius si dicatur: dicendū enim quòd quantò præstantius Ius viribus, leges armis, tantò ars arte nobilior, & minister ministro. Hic Iuriscōsultorum fatuitas latè exagitur, & exempla nominatim inducuntur eorum, qui dixerunt aliquando ruditer aliquid, vel stultè gesserunt, de quo mirandum non est, quoniam fortasse hoc curabant illi tantum modo, vt de iure respōdere possent, negligebāt cætera: hinc vsu rerum parum edocti, & natura non satis acuti sermone, vel opere risum forsitan mouerunt. Quauquā ita intelligo quod quisque dixerit, vel fecerit ridiculè, id in iuriscōsultorū quempiam conferri solere, quò magis sit ridiculum si a sapienti viro gestum videatur: demus tamè id accidisse nonnullis Iuriscōsultis, vt stulti fuerint in aliquo negotio, sed isti magis stulti quàm illi, si obiiciunt omnibus quæ paucorū propriè est crimē. Quot enim in hoc ordine viri & nūc, & olim fuerunt, qui de studiis deducti suis sæculi negocia aptissimè tractauerunt: neminem nominabo, quoniam infinita multitudo vnicuique occurrere potest. Illud etiam noui, quòd nemo Iuris scientia quicquam imprudenter agit, nec aliud ad Ius non pertinens per hanc ipsam Iuris scientiam aggreditur: varia hominum ingenia sunt, distractæque sententiæ, quæ pro suo captu vnumquemque agere, & dicere compellunt. Quæcunque igitur contingunt in hominum natura, & moribus, seu laude, seu vituperatione digna sint, hæc & a nobis, & ab aliis expectari possunt: quæ verò huius artificii nostri

nostri sunt propria ab alio expectari debent nemine. Ecce cogetur aliquando Patrum concilium; labentem Christiani populi disciplinam fulcire volent, quærētur idonei viri, qui ecclesiæ Dei iura describant, Iuriscōsultis tale munus committendum videretur, idque omni tempore factitatum fuisse agnoscimus. An potius, more maiorum reiecto, ad eam rem vocabuntur Iuriscōsultorum obtrectatores: vel num fortasse ipsi aderunt inuocati? Concedamus sanè vt adsint: amplius etiam aliquid largiamur, vt hac de re verba faciant, sed ea conditione ne irrideant aliquos, sed ipsi magis rideantur. Vix quod dicturus sum modo credi poterit, sed tamen eò audaciæ deuentum est, vt nostra inuadant dogmata, quæ ignorant, non alio spectantes, quæ vt iniusta ostendant, quòd si ita esset, succenserē ego huic disciplinæ, & mihi metipsi potissimum, quòd eam adamauissem. Sed quid ferant videamus. Iuriscōsulti, inquiunt, sic docent, licere innocentē Reipub. causa interfici: sed non est innocens ealumniator, qui, quum diuisa sit inter plures iniustitia, magnam eius partem ipse possidet, & quem nos etiam statuimus Reip. causa hominem esse improbum, poena dignū. Sed isti, ut videtur, leges metuunt nullas, post quæ ipsarum legum patronos tam iniquè in falsum crimen vocāt. Quis enim Iuriscōsultorū id dixit: vbi? quando? qui sententiæ comites? nihil horum explicatur, nec mirum, ad alios id crimen pertinet, nam poetæ illa vox est, Vnum pro multis dabitur caput, non Iuriscōsultorum. An homicidia comprobamus? & quicumque eripuerit sponte alteri nullo eius merito, non qualemcūque rem, sed vitam ipsam, qua nihil in humanis carius, & propter quæ reliqua sunt cara omnia, cuius lapsum nemo reuocare, nemo iacturam resarcire possit, is nobis autoribus poenas nō dabit? & audietur dicens id fecisse cōmunis boni gratia, vt populo. s. cōcitato morē gereret, & multorum res, & corpora seruaret, quum ne ob hæc quidem debuerit tantum delectere de Iuris semita, & animam suam tam tetro obijcere

facinori, concedimus quidem posse aliquando puniri quosdam sine culpa, sed non sine causa, ita tamen ut corpus non tãgatur, sed diuersa pœna irrogetur, & eos qui hæc faciunt, ferendos, non etiã laudandos arbitramur: Hoc iure vsus est olim populus Romanus in Collatino, quẽ exulem fecit ob id tantũ, quod regibus expulsis sanguine iunctus esset, ferri id potest, sin autem ea de causa hominem innocẽtem interemisset, ingens flagitium concepisset. Athenienses metuentes Æginetas classe pollentes, & nimis imminẽtes pyræo, statuerunt, ut quibuscunq; æginetis pollices præciderentur, durẽ, arrogãter, sceleratẽ, nec tam crudele factum defendi potest vlla allegatione publicæ vtilitatis. Hęc quũ sentiamus Iuriscõsulti, & rectẽ sentiamus, nullius culpæ rei sumus, quia nõ peccamus ipsi sermonib; , ac ne alius quidem per nos opere ipso peccandi licentiam habeat. Alterum ingens etiam crimen, aiunt enim classicum nos canere, & bellorum esse tubam: quid ita? quia dicimus vim vi rectẽ repelli. Vtinam de Iurisperitorum sententia cuncta gererentur: melius, ut opinor, se res humanæ haberẽt, nihil profectò esset, quod honestum ocium exueret, non contenderetur exercitu, & castris, & armis, sed iure, & legibus, cui verò suaderi potest nos causam quãpiam permittere ferro, quod studijs dediti horremus, legitimam tollere disceptationem, in qua assidue versamur? non ita est: quid igitur? cupiunt plures non iustiora dicendo, sed vim intentãdo superiores euadere: ergo in tanta hominum cupiditate rectẽ habet, si licere dicimus arma armis coërcere, & sibi aduersus iniustam vim auxiliari, quod & natura feris, & mos gentibus, & doctis ratio ipsa præscripsit: si enim legum pia est prouidentia, quæ susceptum vindicat facinus præsidio armorum, cur non æquẽ pium sit eisdem in armis iniuriæ obuiam ire? Imo quantò melius seruare innocentem, quã affligere nocentem, tantò hoc illo rectius: ridiculum enim esset, si vbi videret quispiam alterum ferro, & manu inuadentem

quietus

quietus sedeat, nihil sibi, aut suis timens, quã vis fieri legibus phibeatur: nam vbi peccant homines scelesti armis in viros innocentes, non modo illis, sed ipsi etia legibus vis infertur, quæ vim illam fieri vetabant. Cogitandum est autem, quod si verbis suis improborum arma leges possent repellere, a se primum hanc propulsarent iniuriam, tantum autem abest id posse, ut illę aliorum armorum beneficio verba sua non verbis tueantur, & tunc ostẽdunt hominibus, quid eos tali in re facere oporteat: nam postquã leges aduersus vim hominibus autoritate sua nequeant opitulari, nõ fuit deinceps tanta earum sequitia, ut velint aliquẽ iniustum alterius sponte subire facinus, ut ipsæ postea facienti iustam necessario irrogarent pœnam: nõ enim amore pœnarum ducuntur ad puniendum, sed odio scelerum: quum autem puniant scelera, ne in posterum fiant, patet quod ea, quę facta sunt, fieri noluerint: ideo vnũquẽq; sceleri venienti occurrere sinunt, gratiũsque est cõsilia facinorũ punire leuius, quã acerbẽ euentus. Sentio Patres orationem meam prolapsam esse longius in tanta vestra audiendi facilitate, tametsi nihil a nostris rebus abhorrens, nihil indignũ auribus vestris dictum sit. Multi obtrationis studio incitantur, sed intelligere potuistis quã vana, & quã leuia in nos iaciantur. Quid enim dicunt? in arte ppria mali, in reliquis muti, labores miseri, honores iniuste traditi, deinceps scæda illa verborum colluui, iniqui, rapaces, auari, crudeles, rudes, barbari, legulei. Nemo vnquã ad ista refellenda oratoris eloquentiã requisit, possunt videri tantũmodo crimina, quia obiecta sunt: cæterum nihil habent solidum, nihil rite fundatum. Si quispiam istos compelleret inuitos iuris ciuiliis artem exercere, & dicerent se alias artes huic antepone, id fieri quidem posset, quia hoc huic, aliud placet alii, diuersæ voluntates, distractæq; hominũ sunt per singula penè capita sententiæ: nunc non præstant ipsi legibus patrociniũ aduersus iniuriam, neq; litium dirimunt controuersias, aut iudicibus dirimendas tradunt: hæc non

d

3

agunt

agunt, & alios agentes criminantur, & si putant illos malè illa agere, non docent quomodo melius agi eadem possint, sed contumeliosis tantummodo vtuntur vocibus, quomodo non ex his detegitur manifestò eorum animi iniquitas? Video censores olim populi Romani artificijs præsuisse, & eorum quaedam veluti noxia improbasse, & è ciuitate eiecisse: an censores & isti? vnde? quomodo digni? quorum suffragijs meruerunt, vt de amplissimo ordine iudicarent? si docerent aliquid, & si interim seueriora quaedam exciderent verba, putarem officio adductos ad reprehendendum, vt prodes- sent: sed vtuntur tantummodo maledictis, conuiuijs, sermonibus ad inuidiam concitandam paratis, & quum probi viri malint iniuriam accipere, quàm alteri tradere, isti præclarum putant vtrò immerentes impetum fecisse: stultum est, si quæram quo vetere exemplo id fecerint. Solebant antea periti homines, & callidi in dicendo dignitatem nostram attenuare verbis, ne tanta esse videretur, non isto exemplo agebant, vt Iurisconsultos maledictis incesserent, quorum præsidio cæterorum fama integra, illibataq; conseruatur: nobis enim patronis si quispiam alicui conuiuium fecerit, vt eius minuat opinionem, illatam cogitur reuocare contumeliam, vel iniuriæ æstimationem præstare, vt intelligat iniuste alterius famam petisse. Ita ne verò audeat quisquam eos maledicto impetere, a quibus si sibi ab altero maledicatur, ipse auxilium peteret? & quomodo non esset æquum iubere tunc huiusmodi hominem maledictorum in nos prius subire poenas, quàm ab altero reposcere? mihi mirum videtur, quòd quum molestè ferunt homines sibi maledici, maledicant deinceps nobis, qui legibus inseruientes ipsam frænamus maledicendi licentiam, & eius beneficii, quod præstamus cæteris ne malè audiant, nos ipsos faciant expertes. Itaq; de temporum istorum iniquitate nõ nihil conquerendum videretur. Est autem huius sæculi la-
bes quaedam virtuti inuidere, & summas artium, & honorũ dignitates

dignitates libertate vocis perstringere: nam qui leuioribus in rebus sunt mites ingenio, iidem aduersus maxima quæq; oratione truculenti existunt, & quum ea, quæ firmissima sunt, & grauissima, irriserint, tum vero multum sibi additum dignitatis putant, & se ipsos ingenii gratia florere arbitrantur, qui mihi vel ipsa impunitate, & licentia maledicendi mi ferri videntur: ex eo enim, quòd huiusmodi viros grauius non insectamur, apparet quàm modesti nos simus, illi magis etiam impudentes existimantur. Quòd si sapientes fuere veteres, qui tantò altius se extollere leges arbitrabant, quanto magis earum consultos in honore haberent, istos honoribus obtrectantes nostris fatuos etiam iudicare necesse est: sed vel ex eo insigniter eorum stulticia deprehendi potest, dum deformadæ dignitatis huius gratia obijciunt nos cum litigiosis tantummodo hominibus viuere, & nocentibus. Aspera scilicet cõsuetudine, & natura sumus, neminem amplectimur, nisi qui operam efflagitet nostram: imo cum amicis plurimis, & familiaribus sapissime dies ducimus, quibus non vsui sumus, sed voluptati, non præsidio, sed ornamento, & si quod præsidium in nobis est, non illis malumus necessarium esse, quàm paratum: non enim placent lites, & diffensiones inter se ciuium, quòd ex eo apparet, quia imminuere ea legibus, & tollere conamur: vbi enim quid turbari cõceptum est dissentientibus animis, itur ad arbitria, vel iudicia nobis autoribus, vt discordia finiatur: hoc satis ostendit nolle nos esse natum, quod statim, vt apparet, extinguui, abrogari q; studemus: sed de his satis, & fortasse nimium. Nunc ad id, propter quod instituta est hæc omnis oratio, veniendum. Intelligere enim potestis non solum fratris iudicio, & meo probatum, sed vtriusq; animo carissimum esse, atq; acceptissimum istud collegium, qd nulla generis varietate constare videamus, omnes enim ciues estis, & neminem in hunc numerũ nisi ciuem venire vultis, quam exultationem huius patrię, quãtam fore creditis voluptatẽ? dum perspicit se tam
d 4 præstanti

præstanti doctrina Ciues extulisse, & tantū sibi præsidium, ornamentūmq; genuisse. Veniant sane externi homines ad nos, veniant: sed ita, vt intelligāt virtutem eorum gratam, vsum autem minimè necessarium: quoniam per se, & a suis habet hæc florēs ciuitas, vnde omni tempore tecta, munita, ornata esse possit. Ergo quū non solum vestra dignitas, quæ est maxima, sed etiam patrię charitas mētibus nostris infixā nos vobis coniunxisset, istum aditum collegii, qui ciuibus inter ciues semper patuit, non fugiendum, sed omni studio, rationēq; expetendum putauimus: vos autem tam benignè vtruncq; in collegam recepistis, eo affectu complexi estis, vt non parum laudis dignitati nostræ testimonio vestro tributum esse videatur. Etenim cum multa pulchra, & decora nobis dixistis, tum vel illud est magnum, quod maioribus nostris dignissimos iudicauistis, qui cunctorū iudicio egregii ciues, & præstantes Iurisperiti fuerunt, & qui etiam (quod præterieram) continua serie honestissimum locum in hoc collegio semper obtinuerunt, vt nos nunc illum tanquā familiæ debitum prope iure nostro repetisse videamur. At tale iudicium, tanta vestra studia gratissimo animo suscipimus, & in amplissimam beneficii partem numeramus, nec vlla vnquam illabetur dies, qua huius facti vestri memoria mentibus nostris immoriatur, quo ardentius omne virtutis munus obeamus, & studiosius omnia, quæ ad dignitatem vestram tuendam & augendam pertinebūt, faciamus: nam quæcunq; autoritate, ingenio, gratia, re, copijs consequi poterimus pro nostra in vos perpetua obseruantia, proq; hac honestissima societate, quam nunc vobiscum coimus, omni loco, & tempore vobis & singulis, & vniuersis paratissima existimare debetis, quoniam id sine summo scelere præmittere vix possumus. Atq; ita quæ dixi omnia humanitate vestra in meliorem partem accepta, atq; adeo iudicio comprobata esse confido.

Neminem

ORATIO. III. 21

PRO DISPUTATIONE NON VVLGARI.
ORATIO TERTIA.

NEMINEM vestrum futurum arbitror, qui hoc institutum disputationis meæ coarguere, atq; improbare audeat: nam si laude ornari non possum, vituperatione saltem carere debeo, petoq; à vobis, vt hoc meum factum, si non magni, & sapientis viri, at recti hominis, & simplicis esse iudicetis. Erunt fortasse qui dicant meum magis fuisse, postq; in Iuriscōsultorū ordinem sum ascitus, iudicijs vacare, & in causis hominū, controuersijsq; versari, sed neq; adhuc id feci, nec per occupationes meas facere licuit: nonnulli tamē amicorum, & necessariorū (si modo vlla studioꝝ meorū vtilitas) operam meam haud frustra efflagitauerunt. Rursus dicent me disputationem edere in hoc celeberrimo, atq; ornatissimo gymnasio voluisse: alii, quia ingenium exercere meditor: alii, quia aliquā curam habeo nominis nostri proferendi, atq; exaggerandi, cupiāmq; hac actione ianuam famæ, atq; aures hominum mihi patefacere, quorū vel alterum, vel vtruncq; si secutus essem, poterā etiam cōmendari. Ego tamen honestiore (ni fallor) causa permotus sum, eam postmodum vobis aperiam, efficiāmq; vt nihil vos cogitationum mearū effugiat: neq; tamen id facerem, nisi iam præuiderem animo, quod quantò præstantius fuerit disputationis huius institutū, tantò vehementius disputandi studium intendetur. Sed posterius id, vt dixi, agetur. Quam magnus quāmq; splendidus illustrium horum virorum conuentus, quantus multitudinis cōcursus factus fuerit ad huius disputationis famā, omnes mecum videtis: ego mentes etiam vestras arrectas, & ora omnium in me conuersa cerno. Hoc, quod læticiam mihi summam præbet, & voluptatem, rursus non minori onerat cura, & sollicitudine, vt talem me ostendam, qualem tanta dignitas auditorum requirit. Habet hæc

d

s

ciuitas

ciuitas multos, & magnos viros eruditionis amicos, quos intelligo non ad videndū me, sed ad audiendum conuenisse, quandoquidem de doctrina hominis solæ aures fidele perhibēt testimonium. Video hoc loco opinionem doctrinæ, aut in perpetuū amittendam esse, si offendero, atq; aliquid indignum egero, aut conseruandā, atq; etiā amplificandā, si vobis viri ornatissimi fantisfecero, quibus maximè cupio, & debeo. Nō omnino me latet quid susceperim: suscepi ad perficiendum, suscepi quod tum propter se ipsum difficile est, tum propter alia quædam, quæ rei adiacentia cerno. Nam disputationem proponere cuiuscunq; est, & facile factu videtur, at disputare pposita non pariter assero facile, nec cuiuslibet id hominis opus, sed tantūmodo prudentis: quōd si omnis disputatio grauis, & onerosa est, tum hæc omnium grauiissima, & periculosissima videri debet, quæ ob inuenta nostra antiquorū institutis (quantulacunq; est) tota reluctatur. adijciēt & illud aliquis, quōd mihi futurum est certamē cum viris peritissimis, atq; omni doctrina excultissimis, qui se diu in gymnasiis exercuerunt, quorum nomina perpetuis vndiq; laudibus efflorescūt. Si aduersus vel vnum virum doctum scriptis eminus certare magnum est, non ne (inquiet) hoc erit maximum aduersus multos collato pede luctari, & omni ratione dimicare? Hæc ita se habere intelligo, & iuste quemlibet terreant: ipse nihilominus audebo polliceri me hodie no die tantum præstaturum, quantum postulari possit ab homine mediocriter ingenioso, sed plus quā mediocriter a pueritia vsq; ad hæc tempora in doctrinæz curriculis dies, noctesq; versato. An huc prodire potuissem? alia ratione in conspectum vestrum me dedissem? nisi in me quondam hæc studia flagrassent, nisi iam aliquod doctrinæ nostræ præiudicium emanasset, nisi deniq; existimarem cum præsentia animi, tum scientiæ munere susceptum onus explere posse. Non enim credere debui, quod daturi fuissetis vos mihi vicariū, qui partes ignorantie mea desertas, suis ipse viribus

tueretur

tueretur: quis enim, & vnde esset is vicarius? aut cur non suo nomine potius, & sponte bellaret? Non dicam elatius de me aliquid (non enim conuenit) sed tamen vt multi, ita nos quoq; possumus media in acie versari, ac tela manu spargere, nec adeo inualidi, & imbecilli sumus, vt de vulnere nostro sanguis nō sequatur. Et antea quidem si quispiam mihi ingenium, aut doctrinam tribuisset, nō facile tulissem: nunc nescio quomodo cupio in me non nihil esse istorum existimari, quin expetens etiā vos de viribus nostris amplius aliquid cogitare, quæso, vt mox dicendis animum præbeat. Si qua in huiusmodi disputationibus inest facilitas, dicerem facile, & expeditum ad disputandum sumere quæ in medio posita argumentis, & coniectura huc, illuc trahuntur. Illud difficilius vnus certi sententiā improbatam iam, & repudiatam clarissimis rationibus defendere: ego quæ nunquam visa dubia, quæ omnes certissima habent, nec vllomodo labefactari posse credunt, in contentionem voco, ac quantū facere potero, defendendi cæteris præbens copiam, acerrimè oppugnabo, consideratè tamen magis quā libenter. Hic clamabit fortasse aliquis, facinus istud esse improbum, flagitiosum, non ferendum, quia scilicet ineptis rationibus communia instituta conuellere aggredior: at si ita est, cur vituperor potius, quā conuincor? atq; adeo melioribus allatis de sententiā deducor? quomodo vituperari possum, qui quod verum puto, id assero, & an omnino verum sit, exquiri arbitror oportere? quōd si qui sunt, qui indignum putent vt cōmunia, & iam approbata dicta refellantur, etiam si bene, recteq; refellantur, ii nimium timidi, vel superstitiosi videntur: ii sunt maiores nostri, qui qd' ratione nequeunt, id conspiratione velint obtinere? Nos ii sumus, qui autoritate adducti tanquam vi aliqua urgente deprauata sequamur? At qui hoc intelligi volo me superioribus doctoribus, qui scripta nobis sua reliquerunt, tantum tribuere laudis, atq; autoritatis, quā tum præstantissimis viris debeat, illorum ingenio

ingenio oēs Iuris ciuilibus partes optimè constitutę sunt: laboribus demū eorūdem adiuta valde, & subleuata posteritas. Video tamen ipsos, vt homines, & vt multiplices in opere, errare aliquando potuisse, quod si ostenditur, quid nos facere oportet, qui ponē incedimus: num sustinere gradū, rem exquirere debemus: an precipites labi, ne reliquos deseramus? Quid hoc aliud esset, quā pecorū quodāmodo ritu sequi antecedentium gregem? & ire non quò eundem est, sed quò itur? Quę assentatio hęc, aut quę voluntaria seruitus, vt feramus vitia, vel dissimulemus plus quā necesse sit: enim uero quę in ciuitate perperam finnt, ea pœnis facientium emendamus, nec iuuat cuiquā socios criminis nominare, & multitudine coniuratorum se defendere, quę autem in iure ipsius ciuitatis constituendo perperam dicuntur, corrigere non placebit, quia errent plures: at id cōmodius fieri potest, quādoquidem ad eam rem nullius supplicio, sed cōmutatis tantum verbis opus sit: honos hic quidē habeatur fidei dogmatibus, non modo, vt aliquis rationibus introductis illa conuellat, sed ne vt disputet quidem, & dubia videri tradat: cętera, quę meditationibus eruuntur, & in quodam scientię genere versantur, ad rationum momenta, vt fas est, expendantur. An non parum leue sit nudas magistrorū narrationes veluti leges, & decreta coluisse, & inepta argumēta, quę non ex re effloruerunt, sed de opinionū nata sunt cōmentis, tanquā oracula quędam auscultare? Sed quid ita ago, quasi villo pacto res dubia esse possit: non est mirandum, si audeat aliquis aduersus probatissimas quondā sententias se opponere, & ratione allata superiorū autoritatem repudiare: quoniam id factitatum sæpissime vel istis temporibus reperimus, & ab amplissimo quoquo, & eruditissimo, & forsitan a presentibus nonnullis id aliquando factum est, quorū nemo tam iniquus esse debet, vt quum ipse vetusta dicta plurimum ore comprobata refellēda sibi sumpserit, inuideat alijs idem facientibus, quum si id exemplum in se ipsum retorqueatur,

ita vt

ita vt a posteriore quoquam emendetur, nec sic quidem moleste tunc ferre oporteret. Sed omitto recentia exempla, ne in eiusmodi re sæculi huius licentia abuti existimer. Labeonem Antistium, qui vnus fuit e vetustissimis Iureconsultis, qui nunc colūtur, & suspiciuntur, & quorum responsa legis instar obtinent, illum scimus in maiorum præceptis nō permansisse, sed plurima, quę postea retenta sunt, innouasse. Stultissimum, opinor, videbatur vetustiores, & nō meliores deligere sermones, & in autorum magis nomina, quā in rem ipsam respicere: huius viri virtutem amare omnes, industriam imitari debemus. Nam si maiorum scripta legēda tantūmodo, non etiam diiudicanda sunt, nullus fere prudentiæ locus relinquitur: sufficit Iurisconsulto non esse cęcum, si quidem nihil nosse debet aliud quā quò legit. Omnis enim qui vel paululum in arte progressus sit, idem oculos habens facile poterit alienas cogitationes literis representatas cognoscere: hinc ex æquo erit omnium scientia, nō erit alius alio præstantior. Equidem si videā contendere inter se duos quid superiorum doctorū quisquam dixerit, aut scripserit, non dicam hunc illo doctiorem, sed horum alterum mendosum habere codicē, vel nescio quod aliud insulsi erroris obtingere putabo. Vbi igitur acūm ingenii elucet, & prudentia despicitur: vbi scilicet quęcunq; in literas missa sunt, excutiuntur, & quid illorum verum, iustum, legitimum, quid contra, disquiritur: maximè autem excellere is creditur, qui aliquid non videntibus cęteris ipse vidit, non his quidē oculis corporum, quorū vnus, & simplex est iudicium, sed illis diuiniore mentis, qui in varia, & diuersa, & plerunq; ignorata quędam intendi possunt: possumus ne etiam, vt quid dicimus adhuc magis liqueat, exemplum mutuare de bello, tametsi bellum horremus: possumus, non enim considerare bella, sed gerere & perpeti odiosum: nam in bello nihil aliud quā de vi disceptatur inter contrariarum partium duces, & bellica ars scientia inferendę, seu referendę vis dici potest,

& tamen

& tamen illic cuiuslibet multitudini paucitas hominum ad vim faciendam promptior praefertur, quid ita: quia vis sola spectatur, cuius gratia bellum institutum fuit, nec auditur contraria dicens, quia rem calumniari non potest: similiter nobis, qui in iuris disceptatione versamur, Ius solum spectandum est, ad quod scientia haec nostra respicit, multitudinem missam facere oportet, quae sententiam imbellem habeat, ut ita loquar, & imperitam, quoniam efficere non potest, ut superius iure sit aliquod, quod verè tale non sit: sic demum colligere licet, in bello dominatur vis, in pace ius, illic multitudo vim efficere potest, hic ius non potest, illic in eo ipso, quod arbitrio multitudinis geritur, tamen non numero maior multitudo, sed quae paratior ad vim sit & firmior, spectatur: hic in iure statuendo nihil in arbitrio multitudinis positum est, quod idoneum dici possit. Itaque quod illic non licet numero seclatorum victoriam decernere, multò minus hic licebit. Si denique, ut bella iam omittantur, in caeteris ingenuis artibus id fit, ut res magis ponderentur, quam autores numerentur, & elegantius quod sit exquiratur, non quod antiquius, ne in iure quidem civili id fiet: imò tantò magis faciendum, quantò reliquis artibus Ius civile praestantius, & ad conseruationem rerum publ. priuatarumque magis necessarium: quare ob rem aperte loquar quod intelligo, & quod succurrit haud timidè praedicabo. Nobis Iureconsultis fortunae ciuium sunt creditae, ita ut non solum fidei, sed etiam prudentiae sint commendatae: Ius enim unicuique suum, sicut legibus definitum est, & aequitate praescriptum, tribuere oportet, sed saepe homines similitudine rerum falluntur, aut iudiciorum imbecillitate capiuntur: id ne contingat, aut nullum, aut hoc verum remedium est, si conuocatis pitissimis viris, res ipsae disquisitioni subiciantur: nam ex contrariarum conflictu rationum veritas tanquam ignis emicat: nescio etià quid esse possit tam subdole subingrediens, quod latere valeat tot oculorum aciem in idem spectantium. Itaque si quispiam de me quaerat, quid huc perierim,

respon

respondeo (liceat quaeso per vos mihi libere iam inuidiam contemnere) Ego contentionis, ni fallor, nunquam cupidus, quum opinarer maiores nostros quendam perperam sensisse, alia ne cognouisse quidam, existimaremque quod melius videretur inuenisse, non tacitus tuli, non dissimulaui, non sententiam meam tanquam turpe quoddam occultauimus, sed quaecumque in medium protuli, & per singulas conclusiones digessi, putans verum reperiri posse, si illa cum doctissimis viris haud indoctus ipse contulisset, operamque dedissem, ut omnia cognoscerentur, ac potestas esset quae dicerentur utraque in partem confirmandi, vel refellendi: Nolui fateor auctoritati soli fidem habere, & ad nutum alijs pessimo seruitutis genere obtemperare, rationum autem prodeuntium nervos utraque ex parte explorandos putabam: quid igitur fieri nunc oportet? Primum ego non alienam propria voce proferam sententiam, quod vatum esse dicunt, sed qualiscumque erit sententia, mea erit, officiam enim, ut in propositis quaestionibus quid sentiam ipse planissimè intelligatis, non asserens nudè singula, sed rationibus, cur ita quodcumque sentiam, introductis, deinde interrogantibus, refellentibus, atque adeo corripientibus me probebitum contra quod videbitur, disseram, ne si non respondeam, libri instar habere credar. Quod si omnibus auditis, & cognitis veritas mihi refragabitur, non adeo ero inuictor meorum amator: quin quamprimum illa deseram: quanuis erunt, ut spero, talia, quae poterunt homines non desides excitare, ut quidam subtiliore tractatu persequantur: sin autem veritas ipsa pro me stabit, tum demum in sententia permanebo, rogabo, obtestaborque oes, ne omnia vetustati velint concedere, quam hodie multis in rebus nouitati cedere videmus: nec enim effoeta adeo secula, ut nihil nobile pariant, nec maiorum diligentia posteriorum industriæ iter obstruxit: multa accessio facta est nunc artibus, edificia Urbium, indumenta corporum, domesticam suppellectilem, rem literariam rectius tenemus quam superioribus seculis, non pro eos quod deus, qui eisdem assidue immorari decreuerat, sed pro illos, qui noua semper tentare, & minus rectè posita commouere aggrediebantur:

pleraque

pleraque autem adeo excreuerunt, ut eorum tantum funda-
 » menta a veteribus iacta videantur, nec mirum, nam inueni-
 » endis inuenta nunquam obstabunt. Quod si omnia antiquo-
 rum hominum dicta, & facta laudare conuenit, reperiemus
 antiquos homines nouarum rerum autores fuisse, & appro-
 batores, & nunquam nouandi studium reiecisse, quod nisi fecis-
 sent, nihil nunc, ut vetus, laudare possemus. Cur igitur non
 hoc eorum factum laudamus, non verbis tantum, sed re ipsa
 illud imitantes: recte autem hoc ita se habet, ut nulla artium
 precepta, nulla morum instituta laudanda sint, vel improban-
 da, quia vetera, vel noua, nihil enim horum simplex esse po-
 test, aut perpetuum, nam quae nunc sunt vetera, noua antea fue-
 » runt, & quae nunc sunt noua, postmodum veterascent: ut cuius
 » autem rei ratio suffragatur, perinde tanti est. Itaque petendum
 ab his videtur, qui nimis arcte veteribus haerent, ut nihil rei
 ciant quia nouum, hoc enim & vetera sua ante habuerunt:
 sed illud perspiciant, an in illam dignitatem peruenire pos-
 sint noua posteritate iudice, in quam vetera illa laudata per-
 uenerunt: in quibus hoc inesse comperient, non existiment
 oportere illis fraudi esse nouitatem, sed illa magis etiam am-
 plectantur gratulantes temporibus suis, quod habeant, unde
 ea posteritas commendare possit. Quod si reiiciantur inuenta
 noua quamuis bona nisi inueterauerint, id est nisi hi, qui inue-
 nerint, mortui fuerint, vereor ne id, quod dico rationi contra-
 rium, turpe sit pariter & nefarium. Mitto quod inuectores
 ipsi non tanti facient placere nobis, ut velint se perisse: sed nos
 ipsi qui videbimur, quibus non satis fuerit de preclaro inuen-
 to non laudasse viuentes, nisi etiam ob probationem ingenii
 mortuos eos olim fuisse petamus: Venit etiam in mentem il-
 lud dicere: si communi totius Italiae decreto statuatur (quod
 nunquam factum est, neque fiat, & videar forsitan quid absurdum
 proferre, sed liceat sic fingere) si communi inquam totius Italiae
 consensu positum esset in lege, ne quispiam noui aliquid vlla in
 arte inferret, eum, qui id fecisset, damnaretur, & exilio, aut
 qualibet

qualibet alia graui poena afficeretur, omnes enim debere veterum
 inuentis esse contentos, non ne aduersus huiusmodi decretum
 acclamarent cuncti, & fremerent: indignum esse dicentes
 tolli artium subsidia, restringi recentium temporum studia, &
 debilitari ingeniosorum hominum conatum, & multi omnino
 essent viri fortes, qui claustra huiusmodi iniquissima effrin-
 gerent, noui aliquid in lucem efferentes. Quod igitur impro-
 baretur in communi positum aduersus omnes, id nemo sibi
 statuat priuatim, ut senectutem tantummodo in rebus admi-
 retur, existimans per se vel alios nihil noui inquirendum: Et
 haec quidem dicta sint pro meis, cur reiicienda non sint, modo
 vera appareant, quamuis noua, & incomitata, sed retineri de-
 beant aduersus multitudinem, & vetustatem. Sed de his vi-
 derint ceteri: ego qua huc spe processerim, & quid facturum
 sim, exposui modo, & meminisse vos arbitror. Sed quid illa
 de me narro, quum eadem de vobis sperare liceat: non enim
 vlla in re me vobis praeposuerim. Ego praecellentes viri, si
 nonnulli interfuerint, qui de rebus propositis veritatem me-
 lius se scire profiteantur, haec in re operam suam benigne
 praebuerint, ut doceant, gratias talibus viris ingentes habue-
 ro, propter quos lucro scientiae auctior discedam nulla facta
 amissione alterius rei, nisi quod forsitan dum scientiam ac-
 quiro, amitto altera ex parte ignorationem, sed huiusmodi
 amissionem pro secundo lucro deputo. Equidem non infelicis
 adeo sum ingenij, ut quum valde elaborem veritatis in-
 ueniendae gratia, hanc sponte, & liberaliter oblatam non lae-
 tanter suscepisse velim: sin quempiam nactus fuero, qui dissi-
 mulat se nosse, quod planissime nouit, ut ludo potius quam
 serio hanc rem tractandam putet, ubi deprehendero latentem,
 nusquam illum dimittam, ceu Protheum quendam, sed interrogatio-
 num mearum laqueis arctius tenebo, donec excussus, & tot insi-
 diarum pertusis veritatis formam propalam exhibeat, quam celare
 cupiebat, sic demum cupiditati meae, sic ei prouinciae, quae me
 huc attraxit, satis esse factum arbitror: quid enim in hoc

ipsum certaminis discrimen obtuli, si nulla veritatis inuestigandæ cupiditate ducor? Num fortasse magis inimicitia in hanc contentionem impulerunt? quæ nullæ sunt, nec erunt, quando, & refellere sine iracundia, & refelli sine pertinacia sum paratus. Sæpe in talibus disputationibus interfui, vbi vidi plerosq; æmulationis studio, quodcunq; visum est defendere, turpissimū arbitantes videri in tali certamine succubuisse. Sed dum veritatem obtinere quærunt, & contra veritas se tuetur, necesse est illis, vel vi, vel ex insidijs aliquid moliri: hinc multa agunt absurde, plura afferunt molesta, obscuris inuoluunt se sermonibus, quasi argutum sit dicere quod nemo intelligat, altius in clamant, quasi vocis institutum fuerit certamen, & vicerint, si præconis laude digna gesserint. Sed non modo insanis clamoribus cœlum boare aliquando vidi, verum etiam iurgia vtrinq; acerrimè tanquam tela intorquebantur. Demum ad effigiem Virgiliani carminis, fulgores tum terrificos, sonitúsq; metúmque miscbant operi, flammisq; sequacibus iras. Noui etiam quēdā, qui pugnis vti volebat, atq; adeo vsus fuisset, si per astantiū coronam licuisset, quæ id fieri magno suo labore prohibuit, ita tamen, vt vix tunc etiam licuerit aduersario incolume os domum referre. Credebant tunc vulgo homines persuasum illi penitus fuisse in omni disputatione pugnoscari oportere, postquā ita illis insistere cupiebat, & erant qui dicerent illum hoc argumento commotum, quia in huiusmodi disputationibus pugnari dicitur, ideo pugnos illic esse necessarios: sed siue hoc, siue aliud argumentum ille sequeretur, non præclare admodū se habere visus est, quid enim, vbi non eruditæ cogitationibus, sed conuitijs inuicem certatur, & dicuntur turpia, sunt etiam turpiora pati tunc putamus auditores? Certè ex illo tam infesto certamine ira pariter ad illos peruenit, quoniam & ipsi pariter succensent sibi, quod huiusmodi homines audiendos putauerint, quū liceret alijs in rebus melius operam collocare. Tādē cum

nausea,

nausea, & stomacho domum omnes reuertuntur. Ergo hæc abijciantur ab omnibus improbata, nemo vanis contendat sermonibus aberrans a proposita quæstione, tanquam sapientior futurus sit, si multa dicens nihil dixerit, sed verius sapientiæ munus putet dare operam, vt aliquid concludatur. An ego, qui paulo ante ne maioribus quidem nostris, quorum olim in Iuris scientia excellentissima merito fuit, & est autoritas, professus sum non cedere, nisi ipsorum sententiæ ius suffragetur, nūc ferre potero alium temere quodlibet asserentem & clamoris tantummodo contentionibus agentem? Non ægrè ferre debes tu, si victus fuerit sermo tuus, nec ego si meus, quoniam non meum, aut tuum negocium geritur, sed veritatis, quæ non ad me, aut ad te duntaxat, sed ad omnes æque spectat diurni luminis instar, quoniam & illa pariter lumē est mentis, ideo vbi reperta fuerit tanquam res vniuersitatis impartienda erit his omnibus, præsertim quum non plus habeamus si soli, quàm si cum pluribus possideamus. Vt autem reperiatur agendum enixè, & eius rei gratia præclarum dimittere se per omnia, & nullius effugere disputationis pondus: quicumq; hoc animo inuestigare aggreditur, cedit inuentæ veritati, & vinci se per eam libenter patitur, quia ipse nunquam id egit, vt opinio veritatem obtineret: ideo nihil est, quod iure doleat, quin latandi potius causa se ab inscitia & errore mentis liberatum. Interrogo nunc eos, qui vinci turpe arbitrantur, & moleste fuerunt, num aliquam contraxerit turpitudinem ille, qui victis suis tenebris lucem alicunde recepit? Mihi non videtur, nisi forsitan turpitudine est lucrari, quò fit, vt quanto magis præstat lucrari ipsum, quam alteri lucris esse autor, tanto præstat discere potius, quam docere. Dicit aliquis tu non malle docere alium, quàm a quouis discere? Interrogas ne me tanq; optare liceat, vt mox habiturum optata, an habentē, vt nunc habeo? si tanq; optare liceat, malo equidē docere, quā discere, idq; contingere votis omnibus exopto,

e

2

modo

modo contingat, si vt habētem, vt nunc habeo, præstat mihi discere in eo ipso, in quo doctrina indigeo, docere nullo modo: in quo autem indigeam, res ipsa ostendet. At enim vt quisq; videtur inferior ingenio, doctrina, literis, ita maximè irrideri solet, & cōtemni. Non arbitror id contingere in cœtu elegantium virorum, cur enim contemnatur, qui laudari etiam debet, propterea q̄ præstitit quantū in ipso fuit, ne inquisitioni veritatis deesset: nam & si non inuenit quod petebat, studium inueniendi laudabile fuit. Est etiam alia causa cur ornetur, nam quantò illi infimi doctorum viroꝝ prædicatione crescent, tantò aliorum iudicio ascendent quicunq; antestabunt: at qui humiliores conculcant, ii occasione data melioribus detrahent, pares, si possint, submittant: hoc faciūt isti, qui se solos intuentur, nihil alteri tribuūt, nec tribuendū putant, quoniā non sua amplitudine, sed aliorū humilitate excelsi videri volunt: qui mihi vidētur dupliciter esse iniusti, quòd & ipsi minus recto cursu contendunt ad virtutem, & alios ad eius certamen calumniis efficiunt tardiores. Ceteri viderint, a me nihil erit nisi moderatum, & pudens, ne verusutur quidem aliquod, & tortuosum, ne videar adolescentulorum more ingenii famā quærere voluisse. Sed neque ita res agetur, tanquam disputatio hodie tantūmodo futura sit, natura enim dies sibi ipsis vicissim succedunt, vt quod vno coeptum est die, & non perfectum, alio perficiatur. Itaque nihil est quod quisquam in re seria properans turbet, tanq̄ fugientem consequatur: nam consistemus, & ociose cuncta disquirere dabitur, nec vllus omnino de temporis angustia conqrerens relinquetur, sed magnā etiam disputationibus nostris adesse cupio libertatem: vbi quispiam progressus fuerit, si iniquo forsitan se loco demiserit, non his vinculis alligabitur, quasi non liceat retro volui, imo facultas erit semel dimissa repetere, & temere concessa reuocare, adeo vt cuncta & antea, & retrò, a leua, dextrāque bene, & diligenter explorentur, ne quis error surrepere possit, quæ
res etiā

res etiam ostendet me vnus veritatis curam habere, cætera omnia negligere præ illius splendore, & pulchritudine. Sed iam ad disputationem est veniendum, qua nihil melius, ac præstabilius humano generi diuino munere donatum fuit. Nam nec homo sine mente, nec mens sine doctrina, nec doctrina sine disputatione vim suam retinere queunt. Hoc inter nos, & beluas est præcipuum, quòd illæ occurrentibus applicant se rebus, nihil præterea excutientes aliud, vel providentes: nos verò animum celeriter huc illuc diuidere possumus, contrariāsq; rationes instituire, & eodem tempore diuersa putare, a quo disputationis nomen est ductum. Disputatio secum dulcis, inter alios grata, nec audita tantum, sed etiam lecta delectat, hæc præterea ignorantix hostis, erroris insectatrix, veritatem rem preciosissimā pluribus obsessam imaginibus, & fallacibus simulachris, multis argumētis sollicitat, multa vi euoluit. Veteres illi sapientissimi, & in omniū artium varietate præstantissimi, quum nihil esset quod scire nollent, disputationem insequēbatur animo, voce, literis, nihil sine ea confici posse credentes. Nos vero quid agemus? in quo ocium nostrum consumemus, si artem hanc Iuris ciuilis præstantissimā omnium & gratissimam illustrari, atq; expoliri, si motus mentis, quos singulariter homini natura dedit, acui, atq; incendi volumus? disputationi incūbamus, quam optimam esse studiorum limam, ingenioꝝ cotem reperiemus. Quòd si cessare nunc, & ocium agere Iurisconsulti vellemus, num tamen ingens hæc multitudo, quæ ad audiendum, confluxit, æquo animo pateretur? Vt enim si animātia quædam eximix pulchritudinis depicta videremus, vel etiā si viua, quietem tamen seruantia, arderent cuncti motus eorum gestus, & veluti certamen quoddam videre, sic doctissimis accidit viris, vt ingenioꝝ suorum motus, & excursus, qui in huiusmodi disputationibus præcipuè elucent, spectare mortales omnes auidè concupiscant, sin autem quiescāt, id haud facile patiuntur. Palæstram ergo hanc læto animo
e 3 ineamus,

ineamus, disceptemus verbis, argumentis pugnemus, omnē ignauiam e mentibus pellamus, & qui vincuntur dispari cōditione fortunæ, voluntate tamen ad optima tendendi, pariter decorabuntur. Verūm qui nunc pugnare non possunt, poterunt forsitan alias: qui possunt, velle etiā debent, si modo propositæ res dignæ de quibus queratur, & ego idoneus videor qui cum disceptetur.

IN IASONEM MAINVM
SUPREMO EIVS DIE.

ORATIO QVARTA.

MAXIME vellē viri Papienses, vt vota & desideria mentium vestrarū pondus habuissent, & felicitatis quicquid secū attulissent, nam & Iasonem Mainum, quem maximē diligebamus, glorię, & cōmodis nostris retinuissemus, nec nunc in tanto luctu, & squalore versaremur. Verūm postquā infestus quidam casus virum vita, vos viro spoliavit, laudo vehemēter Papienses, quōd ad istud funus celebrandum omni studio, & voluntate incumbitis. Non enim si Iason necessitate vos deseruit, iccirco vos illum sponte deseretis, nec quem viuum propter virtutem singulariter dilexistis, nunc mortuū propter fortunam inhumanē proijcietis. At qui si vnquā pietas, & humanitas vestra patuit, illam omnem hoc tempore effudistis: declarat enim hæc insignis mœsticia, quanti hominis vitam feceritis, hæc maxima frequentia, quā mortem eius ornatissimam esse cupiatis. Quōd si aliquis tam immani, & effero animo est præditus, quem viri virtus, & præsens calamitas non commoueat, non dubito tamen,

tamen, quin studio adductus huc conuenerit, priuato in funere publicum luctum conspecturus. Mihi certe iuratur credere parietes tectorum omnium, atque templorum in huius viri occasu congemuisse. Ergo supremo die usus est etiam Iason sua laude: nam si ad funus cuiuscumque honestandum studia hominum queruntur, maximam ciuium multitudinem astantem: si lachrimæ multorum, præstantissimi viri necem ab omnibus pene defletam: si domesticus squalor, tris insigni pietate defuncti nepotes, multosque item cognatos, & affines nobilissimos mœstissimo vultu sordidatos videmus. Quid igitur potest esse reliquum ad honorem istum funebrem adaugendum? Oratoris opinor eloquentia queritur, qui defuncti laudes de more recensere queat, qua in re illud opportunissimè contingit, quōd non erit verendum, ne quispiam temporis causa finxisse aliquid, aut supra modum extulisse videatur, hoc peruulgato more, quo e vita lapsi, quamuis indigni, supremis laudibus decorantur: sed non refert fortasse tunc quid dicatur, sed quid credatur. At in hoc homine, quæ magnitudini rerum par, aut æqua existimationi omnium inueniri poterit oratio? Quis exornare confidat verbis, quæ enarrare eloquentissimus vix possit: non debuit tamen hoc munus deserui, quoniam nulla oratoris esset culpa, si res gestæ transcenderent dicendi facultatem, & absurdum sit, si laudationis præmio, quod vnum virtus maximè expetit, & quod mediocribus tribui viris solet, ob præstantiam iste virtutis orbetur. Ego autē ipse potissimū oraturus accedo, ne voce illum mea fraudasse videar, qui me sæpe sua doctiorē reddidisset: debeo hoc munus discipulus magistro, adolescens seni, Iuriscōsultus Iuriscōsultorū principi. Quōd si quantū mihi nunc inest doloris, tantū adesset ingenii, & si impar eius virtutibus, grauē tamen aliquā, atque ornatā laudationē haberet. Sed quū ingenium meū mediocre sit, tantus autem mentē obruat dolor, vt maximi ingenii vires queat infringere, rectius flere posse, quā dicere videar.

vix ea apparent, in quibus labor sumitur, quia tunc fundamenta iaciuntur succedentium virtutum, quæ satis est esse firmissima, gratiam, & venustatem, & ornatum ad intuentum expositum non habent: quod si talibus tamen quispiam immorandum putet, & ab incunabulis usque rem repetendam, dicere nos quoque possumus verisimilia in sequentes Iasonem summæ indolis puerum fuisse, & summa ingenii velocitate pueriles illas disciplinas attigisse, adeo ut & ipse valde proficeret, & condiscipulis proficiendi æmulationis calcar adderet: his rebus magnam de se spem patri, & cognatis præbuisse, maiori autem spe, & læticia omnium animos impleisse, postquam animum vertit ad Iuris studia adolescentulus, quoniam hæc rectissimè percepta opes parare poterant, gloriam, dignitatem. At quoniam valde refert de quorum fontibus tener animus primum combibat disciplinas, hoc affuit Iasoni, quod præceptores eruditissimum quoniam Iurisconsultorum eius tempestatis habuit: in his Hieronymum Tortum, Catonem Sachum Papienses hos, & duo huius Ticinensis Academiae lumina, quorum etiam priorem in eius funere magnificentissimè laudavit, ut luculenta oratio ab eo edita declarat. Alexandrum deinceps Imolensem audiuit, & coluit clarissimum scientiæ fama omnium, qui tunc erant, & rebus famæ parem. Credo item Franciscum Aretinum audiuisse, qui subtilitate dicendi, & acumine quodam ingenii præcellere cæteris putabatur. Quid tum illorum voce, tum eius ingenio, & labore profecerit, ex nullo alio magis cognosci potest, quam ex doctrina quam perfectæ iam ætatis vir ostendit, dum undique summis præmiis, & honoribus accersitur ad ius civile docendum erudiendæ iuuentuti præpositus, quod sanè munus magno, sapienterque homine dignum coeptum ad extremum hoc usque ætatis suæ tempus extendit: de hac igitur eius doctrina paulò aliquid latius explicandum venit. Si quis vir nunc esset audax libertatem dicendi præ omnibus colens, nihil

curans

curans cætera, præter id, quod sibi verum videtur, & is inter Iasonicæ sapientiæ amatores vnus fuisset, non dubitandum quin mirificis nunc Iasonem efferret laudibus, tametsi inuidiosa, & odiosa nonnullis esset oratio. Ego verò, qui tantum tribuo reliquis doctoribus, quantum vnusquisque sibi sumit, hoc dico Iasonem nunquam obscura, nunquam ieiuna, nunquam mutila, nunquam discerpta loquutum, sed fuisse in homine partitionem, copiam, vbertatem, perspicuitatem, viam denique, rationemque docendi, quæ si in aliis non fuerunt, solus in illis floruisse existimandus est: sin autem fuerunt, nemine inferius hæc ille tractavit, vel primas potius vigiliarum & laboris partes in illis ferebat, ita ut multum Iuri civili luminis attulerit, & eius artis studiosis plurimum profuerit. Reperiunt tamen qui huic viro non satis æqui sunt quod obiciant. Aliena inquit surripuit, imo nullo repugnante sumpsit id, quod emendum non erat. Semper hoc in artibus contingit, ut quæ inuentu propria, vsu sint communia: itaque nunquam istum intellexi aliena loquutum, sed apta semper, & propria, ut quæ præ manibus erant, haud alio more tractari se postularent. Egregii omnino veteres, qui olim res inuenerunt, sed non ipse minori laude dignus, qui ipsorum inuenta expoliuit, & diligentius refinxit, eadem dicebat quæ illi, sed non ut eadem esse viderentur, tantum oratio pollebat dilucidè, ornatè, apte, ac grauius differentis viri. præcipuum autem eius studium fuit, quæ incompositè tradebantur a cæteris, digerere, & idoneis locis collocare, itaque singula nunc in Iure civili ordine posita sunt, quemadmodum in exercitu sub suis quæque signis suum subsequentiæ ducem: quæ res & inuentionem peperit faciliorem, & intelligentiã aptiorem. Quicumque igitur huic detrudere affectans viro dicet aliena locutum, frustra id dixerit, quoniam ea, quæ aliorum esse dicuntur, iste sua effecit collectione, ordine, dispositione, & facili quodam, & explicato elocutionis genere: in his enim omnibus præclarissimè se gessit.

Quod

Quod si omnia eisdem omnino verbis, eisdem sententijs, eodem ordine reddidisset, sicut in veterū libris legebantur, quid tandem inter hunc virum prudentissimū, & fatuum illum pictorem interesset? qui quum operas ad pingendum locasset, ut pictura sibi eiusdem generis alia ostēderetur, rogabat. Sunt hęc quidē, & magnę laudis fuit (dixerit aliquis) enucleatē vetera tradidisse: attamen num ipse eruit aliquid, & tanq̄ ex occulto deprompsit? quamquā enim, ut verē dicam, quicquid subtiliter & ingeniosē dici potest, id a veteribus doctissimis illis viris videatur præreptum, & nihil fere ab illis præteritum, adeo ut valde arduum sit novū aliquid ostendere, & tanq̄ in vacuo vestigium ponere: attamen qui cunq̄ huius, & reliquorum volumina oberrant, intelligunt hūc plura alio ore indicta protulisse, plura nullius attentata manu in literas misisse, oīa retrusa, & abdita artis loca vbertas illa ingenii penetrarat, & in his quidem sic prudenter se habuit, nec minus verecundē, nam quāvis Iason esset, tamen aliorum iudicio plurimū deferebat, omnium etiam tenuissimorum intelligerē cogitationes cupiebat, & quorumcunq̄ scripta diligenter evoluebat: quia sepe hebes oculus cernit quod acutior nō vidit: ditior fuisset omnibus, si ab omnibus pecuniam accepisset, nunc non ditior ceteris, sed doctior factus est, nullum effugiens hominem, nullum librum, unde doctrinam decerpere possit. Quod tamen à pluribus receptum, & usu comprobatū videbat, id temere haud mutabat longē profectō ab his positus, qui veras maiorum sententijs obliquē, & tortuosē eunt oppugnatū, ut ipsi aliquid esse videantur: sed isti viderint primum, an cōsentanea professioni peragant, nam p̄sententur ius docere, & aliud quiduis docent quā ius: deinde quale sit hoc eorum studium discipulos in eosdem trahere errores, & ad similia facienda deducere: nō enim ipsis male docētibus possent illi bene discere. Horum omnium morem vehementissimē improbabat Iason rectissimis assidue insistens ipse maiorū vestigijs. Vbi autem inter

eos sen-

eos sententijs dissiderent, ad æquitatis partes potissimum se adiungebat, & ad benigniorem interpretationē cuncta redigebat, nō agens in ambiguo iure improbi more caudicij iurgia vendentis, sed tanq̄ incorruptissimi iudicis vice censendum sibi esset: hinc fiebat, ut in sententia sibi metipso assidue constaret, quæ laus ut magna sit in hoc, efficit aliorum inconstantia, & varietas, qui sibi metipsis contraria videntur eisdem de rebus ponere, nunc hoc, nunc illud asserentes: turpissimum id certē, quia cum Ius nō sit varium, qui potest iuris interpres esse varius? necesse est in eo, in quo quis sic vacillat, aliud nomen sibi querat, quia qui ius interpretatur, non contradicit sibi ipsi, sicut nec ipsum ius. Dedit operam Iason, ne id sibi accideret, quia quas sibi sumpserat sententijs insequendas, has gravi aliquo, idoneoq̄ nixus argumento tutissimē sequebatur. Itaq̄ vnus, & idē inueniebatur omni tempore, nec loco mutato diuersa sentiebat, quasi alio vento perlatus: eadem & in gymnasijs docebat, & in iudicijs defendebat, & domi respondebat. Sed iam nō qualis doctor, sed quantus fuerit explicemus, de quo controuersia nulla esse poterit. Est ne obscurum quanti concursus ad hunc fierent, eorum qui Ciuilis scientię studio flagrabant. Ne sit magnū, si ex Mediolano tantum, aut ex Placentia, aut ex circuniacentibus Insubrię oppidjs ad Iasonē Papię animi causa adibant: at ex omni Italia, Italia dico: ex omnibus Europe partib⁹ infiniti huc cōfluebant huius causa. Non debeo docere hoc, q̄ patet, nisi fortasse expectatis, ut digito ostendā quod cernitis: adsunt enim hic quāplurimi ex his etiam qui ad vltimis vsq̄ telluris finib⁹ venerunt. Cogitate nunc præterita tēpora, quę Italia magis pacata maiori concursu floruerunt: quid maius indicium virtutis, aut doctriņę querimus? Nolite putare, ut accidere possit quod interdum in fabulis legere potuistis, ut quis sylvas, & saxa trahat: quas tunc sylvas, quę saxa designari putē: nisi homines feros, & immanes sine sensu aliquo bonę artis, & doctriņę: qui quondā præsentis voce

alicuius

alicuius capti, nunc distantes, & remoti (quod est admirabilis) nomine eruditissimi viri e suis sedibus trahebantur ad ingenij cultum istic capiendum. Non me tamen fugit etiam eos, qui nullum usum percipiebant, ad istum audiendum conuenire solitos, quæ res auctoritatem viri maxime declarabat: nec id obscurorum tantum erat studium animorum, sed clarorum & illustrium. Interrogare nunc iuaret gymnasia ipsa, si ex hoc loco cernerent, an superiori tempore Ducibus, Marchionibus, Legatis, Episcopis, Cardinalibus se ita ornata auditoribus viderint: at Iasone regnante (ita iuvat dicere) quoties, & quam crebro hunc splendorem viderunt. Quid nunc de Ludouico galloꝝ rege commemorent: qui procerum Italiae, Gallieque delecta manu stipatus Iasonem publico in conuentu e sua sede docentem audire voluit, quum paulo ante in Abduæ glareâ immensas Venetorum opes armis fregisset, atque ita fregisset, ut teluris ditionem amitterent, maris tantum incolatum retinerent. Itaque ne verò Rex ferus, & immanis in media barbarie natus, inter arma educatus, hostili cruore adhuc madens in illa ardenti cogitatione victoriae, qua vel insolentia efferris, vel laticia diffluere poterat, aures militum clamoribus, tubarumque sonu assuetas, ignotis disciplinarum vocibus dedere voluit, & sceptrum regium submittere docentis. Videte quid Iasonici nominis admiratio effecerit. Nihil ex omni antiquitate possum proferre illustrius. Possidonium philosophum audiuit Pompeius ut delectaretur: Phormionem quendam Annibal, ut irrideret: hunc Ludouicus, ut coleret, proferebat namque tantam auctoritatem, quanta esse potest in iure civili, quod illius ingenio fulciri putabatur. Hoc est scire, hoc in arte dominari, quum omnes homines cuiuslibet generis, & ordinis admirantur, & afficiuntur: neque ego nunc Iuris civilis scientiam vix paucorum sensibus aptam multitudini do: sed si quod egregium iudicium e virtute aliquis meretur, id populare fieri volo, hunc denique artificem mea sententia probo, qui non quibusdam tantum utilis, sed qui omnibus magnus, & admirabilis sit, quod Iasoni Iuriconsulto abunde contigit.

tigit, cuius nomen non scholarum parietibus, non huius urbium moenibus, non Italiae alpibus tenebatur, sed oceanis littoribus. Magnum est hominem sedentem in pace, & ocio, lingua tantum, & stilo se commouentem, laude sui nominis orbem peregrare terrarum: itaque non multis hoc contigit, neminem tamen statuo apud exteros tam clarum fuisse, quorum in mentibus iste non recipiebatur tantum, sed familiariter inhabitabat: neque inficias ierim non fuisse quondam, & esse nunc multos nobiles & claros Iuriconsultos: at tantam laudem, gloriam, celebritatem, tantam omnium in vno homine laudando conspirationem, de quo vnum vidimus, aut audiimus? Quod si præter hæc, quæ in specie, & splendore quodam sunt posita, vtilitatem nihilominus exigimus, quam nobis inuexit, nihil vnum reperitur, de quo magnificentius dici queat, & gloriosius. Nam si in communi vtile est quam plurimos hac scientia excellere, qua omnes Europæ populi tantum clauo ad ciuitatum administrationem vtuntur, quando vnum meritam gratiam hæc sæcula huic viro prosolent, ex cuius officina tot Iuriconsulti prodierunt, quot penè nunc sunt, & paulo ante fuerunt: hinc illi communis patris, & preceptoris nomen inditum: nec erat verè alius, qui vtilitatem discipulorum saniori cura complecteretur. Ille tum publice, tum priuatim ad virtutis studium animos sermonibus impellebat, admonens sapius de laboribus nasci gloriam, opes, potentiam, honores, & multa alia optanda: de voluptatibus autem horum contraria. Itaque si iucunditatem vitæ, & felicitatem meditantur, labores sibi esse complectendos. Voluptates autem quæcumque sequerentur, ad infelicem exitum proferre, qui illos expectaret. Paruum hoc, sed non contemnendum quod nullo vnum clamore, nec strepitu audientium impelli potuit, ut de spatio ad docendum dato quicquam relinqueret. Sed nec hostilis armorum fragor moenibus instans, tot periculis impedimentibus, nec summa senectus doloribus etiam grauis, ab illa sede, quæ plurimos instituit, deducere potuerunt: si qui tamen sorte non aderant, iis etiam consultum voluit, quum præclaras illas suas cogitationes literis

literis mandaret. itaque nunquam hora vacua fluxit, quin mortalibus prodesset aut manu, & literis, aut voce, & lateribus. Equidem referre nunc vobis verè possum, quod illum aliquando audiebam dicentem. Vexabatur hac sua extrema ætate pedum doloribus, quos etsi necesse erat molestos videri, & graues, seni præsertim, attamen, quoniam senectus in illo valens admodum, ac viridis fuit, continentia credo victus, tales pedum dolores se negligere dicebat, quum videret manum & linguam incolumes, ad docendum hanc, ad scribendum illam muneri suo non deesse. Scitis philosophos olim, qui sapientiæ studium profitebantur, contrarias scholas tenuisse. Itaque dixerat quondam Zeno virtutis præceptor Epicuro ad voluptatem sensuum præcepta accommodanti, & ob id bene longam post se discipulorum cateruam trahenti. Maior tuus chorus, resonantior meus. Nemo ceterorum magistrorum hoc Iasoni obijceret, quum ille non solum multitudine audientium afflueret, sed etiam sub eo militarent eruditissimi viri, & nusquam melioris doctrinæ stipendia ducebantur. At quanta cura, & intentione hac etiam extrema eius ætate doctrinis incumberebat. Pythagorei, quorum magnū fuit in philosophia nomen, habebant hoc in eorum disciplina, ut intus manerent. Hoc si laudandum est, hac laude Iason dignus, quem non erat facile extra domesticos parietes videre, sed quemadmodum de Pericle illo Græciæ principe traditum est, postquam ad rempublicam accessit, unum illud iter carpebat, quod ad suggestum, & in populi concionem ducebat, sic Iason viam unam nouerat, quæ ad gymnasia ferebat, cæteris temporibus domi manens doctrinarum studiis, & literis vacabat. Quod si tantum legisset, quantum scripsit, tantum ab alijs didicisset, quantum cæteros docuit, tamen diligens vir, & prudens haberetur: quum verò horum studiorum autor optimus, & scriptor integerrimus extiterit, qui erunt tam ingrati, ut non venerentur? Ego, ut de me profitear, semper conuero, & nunc qua possum commendatione absentem complector.

Quid

Quid vos viri Papienses? Non ne omni laude dignissimum Iasonem iudicatis? Etenim vos ille omnium dignissimos indicauit, apud quos domicilium suum, imo sapientiæ collocaret: nam quum antea per varia loca, & gymnasia vagus errasset, tandem, quæ vestra fuit foelicitas, in hac vrbe conuersit: quanti hoc faciendum est, quod cuncti iudicabant, quicquid Papiæ ignoraretur, id nusquam intelligi posse. Hic erant Athenæ, unde disciplinarum studia petebantur: hic item Delphi positi, unde certissima responsa de capite, de fortunis consulentibus reddebantur. Si qua maior in Italiae vrbebus exoriebatur controuersia iudicum sententijs finienda, properabant huc omnes huius sententiam sciscitatum: scimus etiam ex ultimis orbis partibus plurimos venisse eadem petentes. Quicquid autem diceret ille Iuris esse, id non hominis voce proferri, sed ab oraculo quodam fundi videbatur. At videte maxima in causa hominis prudentiam. Cupiebat Ludouicus Galliae Rex Iulium secundum aduersantem eius actionibus deicere de Pontificatu Romano accusatione criminosa in hominem comparata, & eius rei gratia ecclesiasticum cogere concilium in pontificem multis fauentibus cogitabat. Quumque peteretur Iason Regis nomine, ut aperiret, quod sibi de iure videretur, ipse sapius distulit, alias, atque alias innectens causas: at iam consumpta omni materia moræ, postquam etiam cogebat maior potestas, ignorationem suam de re protulit, eruditam tamen, & Iasone dignam: nam quemadmodum consueuerant philosophi nonnulli veteres, qui Academici vocabantur, quibuslibet de rebus in quaestionem venientibus ad utrumque differere, & veluti explicare aduersas inter se argumentorum acies, quibus una pars contra alteram iuuari posset, & ipsi tunc occultantes sententiam suam, liberè auditori iudicium relinquebant, tanquam ipsi nihil scirent finitè eorum, que dicerentur: sic Iason in eo, quod tunc de se quærebatur, contrarias instituit rationes, & argumenta argumentis contulit, nihil aperte explicans quid ipse sentiret, clam tamen innuens,

f

quia

quia aduersus Regis causam longè acrius, paratiusq; certauit: sic illo prudenti consilio non passus est odioso implicari se negotio, nec veritatem planè deseruit, & Regis offensam simul euitauit. Magnus omnino Iason semper habitus, vbi de scripto respondendum de Iure esset: attamen sæpe hoc vsu euenit, vt iniecta ex tempore mentione de Iure quodam ambiguo inter amicos, ille statim quod quisq; superiorum doctorum, & quibus argumentis censuisset, differeret, nec id tantum, sed etiam vbi scriptum reliquisset: tum demum quid tenendum vt melius iudicabat, admirantibus cunctis, quia memoriam cōmentarij vice habere videretur. Et de doctrina quidem, quam ille in Iure ciuili habuit hæc dicta sint, a cuius equidem contemplatione non facile diuellor tanq; a signo perpulchrè depicto, nisi quòd ad alia inspicenda properare oportet. Neminem enim existimare velim Iasonem in Iure ciuili summū virū, in cæteris rebus quorundam exēplo puerum, & emortuū fuisse, qui vnus ad omnia agenda, atq; intelligenda consilij, & ingenij altitudine fuit paratissimus. Et quoniam de reliquis eius literatis studijs libet primum dicere: quid in poëtis, quid in oratoribus, quid in philosophis, quid in historiis, & antiquitate inueniri poterat, quod illi nouū, & incognitū videretur: ad pleniorē namq; Iuris ciuilis cognitionem omnia doctrinarū præsidia vndique collegerat, idq; veterū Iuriscōsultorū more: nam in eorum responsis vident omnes multa de aliarum scientiarū intimo recessu petita, vt facile appareat ipsos nulla in re fuisse rudes. Est enim inter ingenuas artes nodus quidā cognatæ concordia, & vna quæq; earum alteri vocata facillimè respondet. Hòc cognoscens Iason vetus illud renouauit exemplum, cui non satis fuit Iuris scientiam adipisci, nisi reliquas artes peragraret, & totam (vt sic dixerim) cognationem amplecteretur. Hinc quæ in homine eloquentia non infima vt vulgaris, non verbosa vt inutilis, sed grauis, & sapiens, optimisq; sententiis affluens, vt quæ a pectore veniebat rerū

bat rerum vsu instructo, magnarūmq; artium varietate ornato: hoc cum vos sapius cognouistis, qui dicentem magno concursu, maiori admiratione audire solebatis: tum etiam Roma intellexit, quæ pariter mirata loquentem, quū Pontifice maximo sedente disertissimo viro, qui forte defecerat, imperterritus ipse successit: quo tempore animos omnium casu illo commotos, & ab audiendo auersos summa vi, & grauitate orationis ad se conuertit, & tanta cum omniū admiratione perorauit, vt sermo deinceps non de eo, qui defecisset, sed de eo, qui tam bene dixisset, consequeretur: dignus certè orator Roma, sed illa vetere, quādo eloquentissimorū virorū ingenijs abundabat. Iam videtis qualis Iuriscōsultus Iason fuerit, qui nō solum in suo, sed alieno etiā artificio præstitit. Nec verò reliquis in rebus facile quenq; habeo, qui antefendus videatur. Non illi morū grauitas, non formæ dignitas, non in sermone familiari lepos atq; vrbaneitas defuit, non ingenij acumen, non solertia, non infinitarū rerū memoria, non in agendis consiliū prudens, nō in antefactis exactissimū iudiciū. Denique rebus in oībus peritus ille, & comis, & elegans habebatur. Eripuisses homini Iuris scientiam, at tamē inuenisset quiuis in eo vnde totū diem secū suauissime duceret. Multa me puero ferebātur ab eo dicta grauitè, & eleganter, multa etiam vrbane, & festiuè: vnū referam, cuius adhuc memini. Quū Iuriscōsulto cuidā designato insignia honoris traderet, & eo ventū esset, vt illi librū clausum pferret, & apertū, qd est vnū e solēnibus, dixissetq; id fieri vt ostēderetur Iuriscōn. oportere iustas causas defendere, iniustas ptermittere: hoc, inquit, & si cōprobo, attamen quoniā Iuris ciuilis ars vna omniū reliquarū fert maximè ad quæstum nō honores solū, & gloriā, sed pecuniā quoq; vberē Iuriscōn. tradere parata, hiccq; sit finis nō artis quidem, sed hominū artem petentiū, videndū est num hoc libro clauso & apto significetur Iuriscōsultū pecuniā facere posse vtentē artis munere, & nō vtentē: nō enim solū in clamore, sed in silentio quoq;

Iucrum versatur, quod ostendit notissimo exēplo orator quidam Græciæ nomine Demades, cui quū alius gloriabundus diceret, se ob orationem quandā habitam ad populum, ab his quorū intererat, ingenti donatū pecunia: intellectu deinceps pecuniæ pondere, ne mireris, inquit, si loquendo hoc elucratus es, quia ego, vt tacerē, plus accepi. Similiter Iuriscōsulto contigit sapienti, vt mercedē ferat, non modo vt loquatur, sed sæpe vt taceat. Ideò ad eius rei notā Iuriscōsultodum nascitur, clausus traditur illi liber pariter, & apertus. Hoc quū dixisset ille, omnes, qui aderamus illo in conuentu iuris studiosi (& aderamus frequentes) arrisimus festiuè dicto, nec iam sapientiam hominis, sed vrbānitatē admirabamur. Hac ratione effectū est, vt multi ad eius familiaritatē studiosē se adiungerent. Et floruit etiam ipse amicitia Principum maximorū, & eius operam in nobilissimis legationibus, amplissimis magistratibus, enituisse scimus. Multi quōdam fuerunt, atq; etiam nunc sunt (de nostri ordinis hominibus loquar) qui ita in literis, & ex literis viuunt, vt nullam præterea ad rem sint idonei, doctrina valent, sed animo nulli reperiuntur: quorum omnium omnino dissimillimus Iason, qui maxima quæq; semper, & grauissima tractauit. Nam, vt mittam cætera, nuper illum vidimus in quatuor viris vnum fuisse, qui Imperii Mediolansis statum bellorum incendijs fluctuantem prudentia consiliōq; firmaret. Sic legimus Paulum, & Vlpianum Seueri Imperatoris hortatur ad Remp. Romanorum superiorum principum vitio labefactatam restituendum accessisse, vt horum antiquissimorū, & nobilissimorum Iuriscōsultorum Iason simillimus fuisse videatur non tantum ingenio, doctrina, eloquentia, sed fortunę etiam conditione, & rebus gestis. Iam verò illa, quę ad mores pertinent, & vnicuiq; bono adesse conuenit huic pariter viro abunde affuerūt. Quę nam hæc: æquitas, modestia, humanitas, in quoduis hominum genus, charitas in propinquos, in hospites beneficentia, Neminē sciens affecit iniuria, afflictos

afflictos plurimos ope sua subleuauit, sacra castè coluit, religionem ardentem adamauit, bonarū artium studiosis fauit, egenis misericorditer se præbuit. Hanc ego præstantissimā in omni genere virtutem tantò libentius apud vos profero, quantò in vestris positam ardentius amare debetis. Tametsi per genera tantum, & notas quasdam decurrit oratio, nam si sigillatim commemorare velim omnia, nox astra ostenderet, quæ facilius possem enumerare, quàm singula, quæ in Maino plena laudis, & dignitatis fuerunt. Summatim autē dicendo videri possum ad vltimos laudationis fines peruenisse. Quomodo enim possum ostendere virum magis egregium, quàm dum doceo hunc in arte maxima principem extitisse, summos honores & magistratus innocenter gessisse, nullarū literarum scientia non instructum, & multo rerum vsu edoctum. Est tamen adhuc aliquid, quod huic laudum cumulo addi potest, idq; vel maximum: nam ob tantas animi & ingenii sui dotes nemo Iasonem intumescens vidit, nihil ille de se elatius prædicabat. Sæpius audiebamus dicentem, si mala essent, quæ diceret, sibi id ascribendum, si bona, gratias deo agendas, præclara oratio: sciebat enim vir prudentissimus cuncta bona sibi, & alijs de infinitæ, & æternæ bonitatis pelago fluere, & in illud refluere quodāmodo oportere, ideo nō respiciebat in se, sed in eum, de cuius munere talis esset, huic enim studebat, & quicquid erat, accepto ferebat, nec vt de suis gloriabatur quæ diuinitus sustulerat. Vereri autem iam incipio, postquam in hunc sermonem incidi, ne superiora nimis extulerim. Omne naturæ bonum angustum est, vile, & fluctuans, & nulla æstimatione dignum, demum miseria plenissimū, nisi ad deum referatur autorem, & illic charitate mentis affigatur: tunc enim quod diuinum est humano, cui adiungitur, suæ dignitatis aliquid impartit, efficitq; vt amplum, stabile, pretiosum, & foelicitatis compos inueniatur. Sint igitur humana hac ratione magna, & ingrediamur auxiliante Deo virtutū

verax: semitam iisdem vestigiis, quibus Iason vivens institit, & nunc discedens nobis reliquit. Nunc ad vos Adolefcētes iuris studiosos, quos initio iussi me dicentem obseruare, mea spectat oratio, hic terminus, hęc meta cogitationū vestrarū, vt Iurisconsulti efficiamini, qua dignitate me paulo ante ornatū videtis. Veruntamen si id tantū nobis datur, vt litibus assistentes possimus actiones instituere, exceptiones, pducere, iudicia postulare, Iurisconsultū me nec esse, nec dici gaudeo: quū infimos homines sine doctrina, vsu tantū quodā adhibito, hęc quotidie sistere videamus. Sed si nostri muneris est pro iustitia inuigilare, cūctāq; ad certā æquitatis normā dirigere, vrbes regere, sceleratos opprimere, iura gentibus dare, volo eos, qui tam grauē induunt personā, pluribus artū subsidijs instructos venire, nec spectari tantū cupio quid necessario exigat iuris ciuilis facultas, sed quid homines hac peditos autoritate deceat, maximēq; insignes reddat. An rabulæ potius eiusmodi esse volumus, qui literulis quibusdā instructi, seu potius inflati, nihil pensi habent, nihil considerati, clamare tantū possunt, & audere? Quis eos praterea non vituperauerit Iurisconsultos, qui futura nequeunt prospicere, negocia tēporibus nesciunt moderari, domestica cōponere ignorant: quanq; fortasse admirabitur aliquis, accusari naturæ ruditatē posse: sed potest, quia valet strenuus vir ineptā naturā diligentia & exercitatione corrigere, & ad meliora conuertere. At qua nō iam vituperatione, sed pcena digni, qui voluptatibus, qui pecunia, qui cæteris cupiditatibus superātur? Vobis verò optimi iuuenes, si dignū aliquod efficere cogitatis, libri cuiuscūq; generis voluēdi, & ingenue artes pernoscendæ, multa vsu periclitanda, mores ciuitatū, sensus ciuiū tenendī, nihil qd in consuetudine versetur ignorandū est: nō præcipio quod p̄stari nequeat. Omnia desideria, laboratī nihil inuium. Vbi mos ille vetus, quū ad Iuriscōsultos domi sic adibatur, vt ad eos non solum de Iure, sed de omni officio, & munere referrent? nam siue fundus

emendus

emendus, siue filia collocāda, siue quid eiusmodi rerum gerendū erat, consilia a nostris suppeditabantur. Nec solū peritos in omni genere esse oportet, sed graues, fortes, magnanimos, & maximē iustos, ne in alienis causis iusticiæ patroni, in nostris illam conculcemus: his qui erit virtutibus instructus, sine quibus neminem virū puto, poterit quacuncq; sibi credita p̄clarissimē administrare. Sic erant maiores illi, a quibus ius ciuile cognouimus, quorū opera & consilio difficillimis sæpe tēporibus reip. subuentū est: non enim circumspiciebāt se, & magnopere diligebant, si iura tenerent, sed indignabantur & molestē ferebant, nisi etiā excelleret actio, & vsu reꝝ: quapropter Imperijs, magistratibus, & hominibus aliis suscipiendis se ipsos agendi dominos constituebāt, neq; hanc facultatē aliis libenter dimittebant. His ego voluntate proximus: facultate, si quisq; is fuit Iason. Me miserū, quia cogor dicere, fuit: antiquitatis enim facta laudo, & admiror, atq; in præsentis sæculi viris odorē etiam diligo, quid mihi nūc faciendū est, quū Iason qui prioris verissimū exemplar in ea arte, quam præ cæteris colui, conciderit? hoc me nimirū peruertit: sed quid me? neminē esse arbitror tanta inciuitate, qui in huius viri casu incolumē se credat, quis nō ingemiscit, & non ardet dolore, quū prospicit vberimum hunc doctrinarum fontem exaruisse? inuitus dico, sed difficile est animaduertentem in miserias, quas incidimus, non dolere, dolentem querelis non indulgere. Ego quondā adolefcentulus habitauī vobiscum, nam dum studiis meis magistrum quærerem, non fuit dubitandum, quin ad vos, idest ad Iasonem semita trita decurrerem: audiebam studiosē virū, præsertim merito iam atatis grauem: mea quippe adolefcentia senectutē illius apprehēderat, qui tunc huius Academię splendor: quanta dignitas: tot nobiles, tot principū filij, tā studiosa iuuentus, tanta autoritate magister, hęc quę paulatim defluebāt, nunc huius interitu funditus occiderūt. Te deploro Ticinēsis Academia, quę diuina illa vocis grauitate

f

4

& tanta

Et tanta ingenii magnitudine fueris orbata: tua dignitas immortalis esse debebat, quæ in vnius mortalis anima fixa penè tota fuit. Quæadmodum posteriore Scipione domi interfecto Q. Metellus exclamauit Romanæ urbis mœnia concidisse: sic in huius doctissimi viri occasu gymnasioꝝ parietes, intra quos ille docebat, corruisse dicendum. Non ne etiam oraculum illud, quod tanta cura consulebatur, euauit: quid nobis reliqui fortuna fecisti: amissimus Iureconsultum, oratorem, senatorem, ciuem gloriæ nostræ natum: plures in vno sublatis: sed illud præcipue querendum, quod clarissimum Iuris ciuilibis lumē extinctum est: hoc dolorem omnium gentium & lachrymas iure potest commouere. Quomodo regna, puincias, gentes terrarum vltimas, ad quas Iasonicæ virtutis fama puenerat, accepturas istud, & laturas putatis: quomodo Italiã ipsam, quæ semper optimarum artium voluit esse magistra: Itã ne verò præstantissimum viri ingenium, doctrina omni redundans, quod efficiebat, ne hæc ætas superiora sæcula miraretur, & ipsa venientibus sæculis admirationi esse possit, hoc inquam a terris ablatum fuit: Vix cogitari tanta calamitas, ne dum credi posse videbatur. Tene etiam venerande senex illo loco exanguem aspiciamus, & iacentem: vbi ille membrorum rector, & informator spiritus: abiit oculis non agnoscendus nostris, relinquens tamē eisdem, quod cum dolore viderent. O miseras humanas, & mortalium conditiones fluxas, atque caducas, beatissimi antea videbamur, quod Iasonem non solum diligere, vt cæteri, verum etiam videre quotidie, & complecti presentem possemus. En quo omnia reciderunt, vt cuius imaginem deformatam nemo, nisi ferreus esset, aspicere valeret, nos nos illum extinctum contueremur. Viget profecto mentibus vestris acerbissimus dolor, tales omnium oculi, tanta flendi est concordia. Videndum tamē viri Papienses, ne hæ lachrymæ, hæ querele, quæ nunc piæ, & officiosæ videntur, si diutius insederint, atque inueterauerint, molles, & effeminate dicantur, nec non aduersus Deum impiæ, quem diutino luctu in inuidiam

diam aliquam vocare videremur, quod immortalitatem suam cum homine partiri noluerit. Ille namque homini vitam commodaui, non donauit, eumque non mundi dominum, sed inquilinum esse dedit. Itaque migrandum huc aliquando, & quod datum est, repetenti dimittendum, & vt semel dicam, cuiuscumque viuenti moriendum: sicuti impossibile est mori quempiam, qui non vixerit, ita viuere quempiam, qui non sit moriturus. habent hoc viri fortes, vt oppressi non concedant palmam de fortuna ferentes. Sed si tantum roboris animo non tenemus, vt aduersa viriliter negligamus: at æquitatis aliquid inesse debet, vt putemus quemcumque acciderint humanitus, ab hominibus humane ferri oportere, neque tantum dolori esse dandum, vt omnem pacem de pectoribus euellat: nisi fortasse Actæonis imaginem gerere satagimus, si vt illum proprii canes, ita nostre nos curæ discerpent. An mordaces etiam hos alemus canes, ac non potius prudentiæ telo irruentes procul agemus: Quid est enim, quod tali in re vehementius nos contubet, aut grauius torqueat: amissimus Iasonem, sed ante habuimus: ereptus est, sed prius datus, quorum vnum necessitatis fuit, alterum (habuisse dico, & possedisse) magne foelicitatis. Estote confirmato animo Papien. ac renouato: nihil tristius contigit: imò audeo dicere foelicitè omnia, fauit fortuna, quæ clarissimum, & præstantissimum virum huic urbi potissimum delegauit: natura, quæ hominem, quem excellenti ingenio armarat, diu terris ac nobis reliquit: nisi fortasse indignamini, quod hoc loco fata sua peregerit. Vllã ne in regione dignius cœlum, quod doctissimam animam, quam pridie efflauit, exciperet, quàm hoc, quo illam duxerat: vllis locis dignior humus, quæ membra tantorum operum administra tegat, quàm hæc, quæ diu aluit, & sustentauit. Videte, ne non pium modo, sed etiam gloriosum sit habere vos talis viri sepulchrum, vt non solum commemorari, verum etiam aperto indicio ostendi possit, quãto Iuris interprete hæc aliquando ciuitas floruisset. Stulta est, ac fatua illa cogitatio, si quæ fortassis inuasit,

f s egregias

egregias fortunas magno labore partas reliquit. Quid tu
 non intelligas hæc fortunę bona, quibus fruimur, sæculi esse
 non hominum? Nemo nostrum in hanc lucem veniens ali-
 quid afferet, haud dubium quod discedens nõ aufert etiam
 quicquam, præter vitam piẽ, & innocenter actam, hoc quod
 proprie nostrum est, non deserit, nam diuitias possidemus
 quodammodo alienas, nam eas anteq̃ huc venimus, alius
 habuit, & alius igitur postquã hinc discesserimus habebit.
 Ego Iasonem diuino nunc consilio ereptũ existimo, qui tan-
 diu nobiscum fuit, quã illi licuit optimẽ, & ex sententia vi-
 uere. Multa antea iucunda contigerant, atq̃ ita vt essent iu-
 cundissima, illustres honores gessit non extortos dolo, non
 precibus efflagitatos, sed vltro dignitati suæ delatos, præcla-
 ras bonorum omnium facultates possedit nulla ambitione
 fortunæ, sed virtutis merito comparatas. At hæc communi
 motu temporum labefactari cœperant, vt non omnia sibi
 in tuto essent: vna cœli conuersio multoties totius anni fru-
 ges aufert. quid? vna fortunæ offensio nõ ne saepe totius
 vitæ suauitates euertit? multa iam effugerat iste discrimina:
 nonnulla fortasse etiam impendebant, a quibus si mors il-
 lum eripuit, non videntur vota pro salute eius suscepta sine
 aliquo diuino numine fuisse superata. Tametsi illud afferri
 potest, quod ad exarmandas querelas valet plurimum ho-
 minem penè octogenarium nimia maturitate, nulla vrgen-
 te vi sponte sua fluxisse. Quid iam plura quæram, quibus
 vos verè solari possim? nescio an idem sentiat. Ego certè
 quò mala plurima deuitarem, plenus annis, plenior gloria,
 cuperem decedere: non mihi tunc in morte ipsa proditus
 aut circumuentus viderer, quandoquidem susceptum vitæ
 munus abunde expletum foret, hoc certè Iason in eius di-
 scessu dixisse potuit amicis. Viuite vos, quibus multum su-
 perest annorum, & rerum gerendarum, mihi satis est quan-
 tum vixi vel ad ætatem, vel ad gloriam. Ego veluti optimus
 actor e vita tanquam e theatro conclusa iam fabula, & red-
 dito

dito plausu discedo. Hoc si dixisset ille, nõ ne recte loquu-
 tum omnes putarent? Quæ si ac dico, contra essent omnia,
 si iuueni, si ad summas fortunas florecenti vita fuisset ere-
 pta, nascentiq̃ laudi extincta, tamen talis vir, illa prudentia
 nunq̃ nisi commode occidisset. Mortis commoditas, non
 tam ex cuiusquã tẽpore, quã ex animo ponderanda venit:
 nam stultis, & insipientibus, quibus hæc terrestria nimium pla-
 cuere, atq̃ hæc mortalia non vsui, sed voluptati fuere, mors
 est necessaria: sapientibus verò, inter quos hic fuit, semper
 cõmoda, qui corporibus humi strati coelestia semper specta-
 uerunt, atq̃ hæc terrena corporis mole tanquã sarcina gra-
 uiore deposita de caligine ad lucem, de tempore ad æterni-
 tatem, de militiã ad triumphũ ascendere arbitrantur. Enim
 vero si hoc sæculo cogitans Iason perpetuo frui, elaborasset
 in eo, vt nunquam terras & hanc hominum sedem desere-
 ret, irritum & cassum laborem dicerem susceptum, ope-
 ramq̃ frustra consumptam dolerem. Sed si assidue huc ille
 spectauit, vt quum e vinculis corporis euolauisset, in luci-
 dissimã illam coelestis patris domũ facili lapsu euaderet, bea-
 tus cum Dijs futurus, videns per virtutis opera id nos posse,
 si velimus, adipisci, & quũ adepti fuerim? sine cõmutatione
 & amittẽdi metu obtineri, quomodo nõ gaudendũ potius
 hoc tẽpore in tanto amici bono? An dubitãdum quin alio
 in sæculo malos innumera excipãt pœnarũ genera, boni pul-
 cherrimis premijs ornẽtur? ideò alteros dicendũ est periisse
 ex his locis ad inferna supplicia reuolutos: alteros verò su-
 peresse, qui hæc relinquẽtes, longè meliore vita coelestibus in-
 oris detinẽtur. At si quis bonos, & impios simul morientes
 viderit specie quidẽ nihil inter illoꝝ mortes differre animad-
 uertet, quũ re tamẽ plurimũ differant, veluti pictus, aut cœla-
 tus coluber p̃ omnia forma similis vero est, sic afflatũ veneni
 minã, sic morsu inuadere putat, ceterũ sine vita, sine spiritu,
 sine motu manet, nihil horribiliũ eorũ explicat, q̃ præfere-
 bat, innoxium & mortuum malũ illud est. Haud aliter mors, q̃
 verè

verè impios absorbet. hæc sanctis hominib⁹ mortua est, horridum tantūmodo, & infœlix simulacrum, viribus vacuū,
 » & inane: non enim moriuntur illi, quin ad æternā potius pacem, foelicitatēmq; transmittuntur: his enim ab hoc sæculo
 » abeuntibus in mortalitatis patet atrium, vbi immensis obruuntur gaudiorū vndis de fonte potantes conspicuę deitatis.
 » Quod si foelicitatis tantæ afferunt fructum sui cultoribus iusticia, religio, bonitas, fides, credendum est hunc Iasonem tali quoq; ab Imperatore cœlesti donatū munere, quis ergo conqueratur, quum vitam non amiserit ille, sed cōmutarit: & cōmutarit non solum ad sui rationem, sed etiam ad nostram: nam qui præsens quondam habitabat in oculis, habitabit nunc absens in memoria, quanq; id erit commune omnium gentium, omnium sæculorū: quę enim obliuio, aut quę tanta Iasonis nomē delebit vetustas: nō tam facile hæc laus, qua fertur per ora populorū, extinguetur, quum sit fidelissimis monumentis consignata. An ignoratis quanta in Iure civili electa volumina reliquerit: illis Iason spectabitur, illis loquetur, illis audietur. Non sine iustissima causa sapientes viri, qui id præclare facere potuerunt, literis conficiendis enixè se tradiderūt, scilicet ardentiori animo imperia, honores, diuitiæ appetentur, quę semper hæredem, semper successorem expectant, scripta pulcherrima negligentur, quę eundem continuo autorem & dominū præ se ferunt: & magnum erit imaginem corporis aliena materia & manu expressam locis cōmunibus affigere, effigiem ingenii a se profectam, & intra se ipsam vertentem palam literis impressam tradere, pro nihilo habebitur: præsertim quū statua, & huiusmodi generis alia multos casus per se subeāt, & vt omnia succedant, die ac vetustate delentur: non possunt igitur producere memoriam, & conseruare vitam, vt sic loquar, nominis diutius ipsa breui intereuntia, solę literæ manent incorruptæ, aduersus quamlibet cōtumeliā perdurantes. nam multos scimus nō solum suis temporibus, sed pluribus post
 sæculis

sæculis doctrinę laude floruisse, atq; adeò florere hodie videmus, qui conditi humo perpetuis operti tenebris iacuissent, nisi quę præstantissimis ingenijs perceperant, & assiduo studiorū vsu tractauerant, tutissimę literarum custodię deman-
 dasset. Itaq; qui numerosa Iasonis volumina diligētissimè confecta viderint, poterunt ne de huius viri immortalitate dubitare: Dum Ius ciuile stabit, erunt iudicia, contractus fient, testamenta condentur, dum acer actor, fugax reus, & vterq; cōsultum sibi cupiet, Iason manebit, celebrabitur, coletur, & vt dicam aliquid magis admirabile (quod ita tamē accipietis, vt a me dicitur) nunq; mortuus morietur. At qui hanc spem immortalitatis nō inter Deos tantum, sed etiam inter homines futuræ, de qua nos dubitare minimè cōuenit, decedentem secum tulisse crediderim: nam quę exactissimè conscripsit, ab omnibus recepta, iis spatiis peruagantur, quibus Romana iura coluntur, in gymnasiis, & iudiciis passim circunferuntur: hoc ille præsens magna cum voluptate nouerat: additum est etiam, quod in singulis eius præscriptionibus quid cæteri opinarentur, perspexit: ita vt viuens posteritatem suam quodāmodo spectarit. Non ergo extinctus est qui viuit ea parte, qua se superstitem potissimū cupiebat: superesse enim cupiebat laborū suorum monumēta, superesse memoriam nominis, superesse effigiem ingenii sui: vigebūt hæc penes posteros, vigebunt præcipuè nobis, quin in medullis potius, & visceribus hærebunt. Mulier quædam interrogata quonam modo viri, quē totis præcordiis dilexerat, discessum ferret, facile (inquit) mecum adhuc ille manet: hærebatur opinor mariti imago crebrò dicta eius ac facta repetēti. Quāto hoc vos verius facietis: alii quę de Iasone audierint memorabunt, vos quę vidistis silebitis: cæteris propter virtutem erit gratus, vobis ne propter beneficia quidē erit acceptus: vt sint hæc, quę esse non possunt, certe nunquā hoc nomine carebitis, in quo tota penē gloria huius ciuitatis consistit: in omnium ore Iason, in omni loco, & sermone versabitur, &

bitur, & frequens cogitationibus vestris affidebit, ita non multū relinquetur, q̄ oculi requirant. Mihi nunc etiā reuoluētī animo Iasonis virtutes videtur q̄ debuerit Italia omnis huic viro novos aliquos honores decernere, vel saltē veterē in eo statuāz morē renouare. Enimuero per has statuas Ius civile ornātū nō ingratū nancisceretur, hęc ętas honestaret, studiosis ęmulationis cura accederet, Iasonis amatores desiderii sui lenimen inuenirent: plibenter igitur viderē memoriā Iasonis publico aliquo insigni monumento honestatā, quod tamen ipse Iason, si adesset, sua causa non expeteret, sola contentus opinione virtutis, quę nunc viuentiū pectoribus infixā, posteris deinceps tradita ipsa magis v etustate florescet. Omnis error, si quis offusus est mētibus vestris, abradetur, si q̄ iam diu ago, p̄spicere volueritis, non esse vitā hęc hominis, quę spiritu & sanguine tenetur: si hoc est, pudet me conditionis nostrę, imō naturā ipsam pudeat, quę quū ceruis, & cornicibus, & aliis bestiis plurima ad viuendū sæcula concesserit, hominē, quem singulariter dilexisset, quem tot eximiis rebus ornasset, primū statu, deinde vultu, deinde voce, deinde (quod præcipuū est) mente, quem denique animā tibus præfecisset, rerum dominū constituisset, hunc tam cito destituere voluerit, & vix vnus sæculi spatio concludere.

» Sed profectō ita res se habet, vt hęc vitā, quę per membra
 » diffunditur non sit hominū magis quā beluarū, a quibus
 » etiā in viuendi spatio superamur. Illa igitur verē vitā est nostrā,
 » quā animus virtutibus ornatus, vbi ex hoc corpore dis-
 » fuerit, suscipit, beatū cum diis immortalibus agitās ęuum.
 » Sed & illa etiā ad nos pertinet vitā, quę de virtutis luce res-
 » fulgens grata mortaliū recordatione cum omni penē posterit-
 » tate adæquatur, ad quam nisi vigiliis, & laboribus susceptis
 » perueniri non potest: nam qui se totos ventri, luxui, inertię
 » tradiderunt, qui voluptatum curam, somni partes suscep-
 » runt, paruam, aut nullam sui memoriā relinquunt, his mors
 » tanq̄ somnus æternus incidit, At qui pro cōmunibus com-
 modis

modis elaborarunt, & studiis dignū aliquid gesserunt, hos mors non ledit, imō plerunq̄ reddit clariores, tollunt se e se pulchro, victoresq̄ per ora uirum uolitāt, & in ęternitatem penē nomen suum proferunt. Neq̄ solum eorum dicta, aut facta studiosē legimus, memoramus, audimus, sed sæcula, quę genuerunt, loca, quę incoluerunt, vestigia propē, quę presserunt, beata uocamus, tantūq̄ abest, ut mortuos infœlices iudicemus, ut etiam sepulchra eorum, quę conditi iacent, uisenda, ac ueneranda putemus. Atqui horum summo- rum uirorum uetustissimis temporibus maior erat copia, nunc in tanta penuriā Iasonem uestrū talem extitisse, quā Mainis honorificum, huic sæculo præclarum, tam uobis Papienses iucundum esse debet.

IN IUS CIVILE, ET PONTIFICIUM,
 & ad discipulos, ut studijs incumbere uelint.

ORATIO QUINTA.

I QVIS uestrum nunc adsit, qui forsitan miretur, quod ego, qui iam plurimos annos in foro uersatus sim, operāq̄ assiduē in hominū controuersis nauarim, nunc ueluti cōmutata ratione uitę, legendi munus susceperim: is sciat, ut mirari desinat, me hanc instituendī, docendiq̄ prouinciam lōgē omnibus semper p̄tulisse, eosq̄, qui id munus obirent, honore omni dignos putasse. Itaq̄ nunq̄ mihi uolūtas, aut iudiciū defuit huius prouincię capessēdę, sed multa impedimento fuere, quę enarrare nimis longum, & forsitan ineptū esset: hanc autē occasionē nunc primū oblatā dimittendā nō putauī. Nec uerō q̄ in iudiciis detritus sum, uideri debeo ab hoc docendī, interpretandiq̄ munere alienior: nā nō aliunde iudicia rite celebrantur, q̄ ob disciplinā, quę descholīs sumpta illuc affertur, nec alia ratione scholę docent, nisi ut q̄ istic p̄cipitur, in iudicia proferatur: nemo, ut opinor incumbit

incumbit huic scientiæ, ut sciat, sed ut utatur, & exerceat: nec huius scientiæ terminus est ipsa scientia, sed actio. Itaque optimè scire existimāndus est, qui optimè utitur hac ipsa scientia ad id, ad quod inuēta, & comparata fuit, nec metuendū est, ut quicumq; in forensi cōtrouersia aduersarios reuincens docere potest iudices, quid iura velint, is facilius efficere id nō possit in auditorio iuuenū fauētium, & proficere cupientium. Quod si alicui forsità videar me serò id agere iam etate prouectū, ea res, nec me, nec alium quenq; debet cōmouere, nisi ut faueat suscepto muneri, quoniam non queruntur hic corporis vires, sed sapientia, & rerum vsus, quæ canescentis iam ætatis propria sunt munera. Nihil autem impedit in imbecillitate corporis, firmitatem adesse animi: & rectè facit quicumq; in me non hanc externā hominis figuram considerat, sed illam internā, quæ sola diuina est in nobis, atq; cœlestis, & qua præcipuè valemus. Romæ olim virgines vestales sic distributa habebāt tēpora, nam prima etate, qua sacris initiabantur, nullū aliud obibant munus, nisi q; discabant sacrificiorū ritum, & omnia, quæ illius erant religionis, idq; per annos decem, quibus elapsis ad actionem accedebāt, & opere implebāt, quæ didicerant. Postremo iam disciplina & longo vsu edoctæ docebant cæteras. Idem videtur mihi cōtigisse: nam adoloscensculus iuris scientiam didici, dein succedente tēpore in foro, in iuditiis, in magistratib; exercui: nūc demū inclinata iam in senium ætate, ut doceam, adsum. Et de me quidem hæc habeo dicere. Ceteræ si Iuris laudare scientiam cœpero, quod locus hic exigit, vereor, ne id satis cōmode facere possim: nam si multa dixerō, infinita erit oratio: sin quædam pauca excerpsero, reliqua cōtemplissē videbor: vnum, aut alteræ dicam, quod non longū erit, erit tamen eiusmodi, ut sufficiat ad ostendendū Iuris robur, & dignitatem. Ego ad quamlibet rem illud maximi esse momētū existimo, quo præsentē res ipsa seruatur, absente interit. Si queratur igitur quid sit illud, quod vbi adest, saluas facit ciuitates, vbi autē

abest,

abest, euertit, reperiemus rectè inuestigātes id esse ius: hoc vbi adest, congregationē ciuiū connectit, & tenet, sin abfuerit, ut domināte euertuntur omnia. Tantū autem differunt inter se Ius, & vis, quantū maximè potest: nam ius cōgregat, vis disgregat: hæc nullū habet populū, illud habet: quoniam populus dicitur esse multitudo hominū iure & legibus sociata. Quū igitur tanti sit momenti in Iure ad salutē & perniciem ciuitatū, quis dubitet dicere mentem, spiritū, & animam ciuitatis in Iure & legibus esse positā, vbi autem nullū Ius, nullus pudor, nulla legibus reuerentia, non esse illam ciuitatē, sed ciuitatis cadauer: ferunt namq; initio orbis constituti homines vagos, & dispersos in agris errasse, & ferino quodāmodo victu vitam sibi propagasse, deinde quū se collegissent, & vnū in locū congregassent, vniscq; se mœnibus etiā sepissent, nihil tamen magis inter eos conueniebat, sed multa tetrè impurèq; fiebant, quū vi & manu omnia agerentur: nam vnus quisq; tantū habebat, quantū per cædes, & vulnera eripere alteri, aut retinere poterat: hinc prælia assidua, seditionesque quotidianæ excitabantur, quæ ut cessarent omnia, scriptas esse a prudētibus viris perhibent leges, tanq; fœdera quædam pacis, per quas æqualitas Iuris omnibus tribueretur: erat enim exitiale, & perniciosum vim dominari,

Inde datæ leges, ne fortior omnia posset, ut Ouidiano testatum est carmine. Et hæc quidē afferuntur a nōnullis, quibus omnino non assentior: nam incertum habeo, utrū ab initio homines vagi, & dispersi errarint, & ferarum ritu vitam traduxerint: neq; enim qui id asserunt, idoneo nituntur testimonio. Me verò non poenitet illorū sententiæ accedere, qui aiunt homines a sui creatione longo tēpore inter se placidè vixisse, nec vllos propter pudorē alienis animū adiecisse, aut in alterius iniuriā iuisse: deinde crescente hominū multitudine, & malitia, quū nō, qui plus poterant, tenuiores opprimerent, Reges primò creatos, qui præsidio essent tenuioribus contra potentes; deinde quū & regū tæderet, q;

g

hi multa

hi multa ad libidinem iudicabāt leges p̄scriptas, secundū
 quas iudicia fierent, & vnicuiq̄ suū seruaretur. Et origo qui
 dem legum, aut hæc, aut talis quædā (vt mihi p̄suadeo) fuit.
 Nunc inquirendū est, qui sit iuris ipsius finis, qui iam ex his,
 quæ nunc dicta sunt, perspicitur. finis igitur iuris est ciuilis
 concordia, quæ retinetur, si iuris p̄ceptis, vt oportet, p̄rea
 tur: p̄cipit autem Ius tria illa notissima, honestè viuere, al
 terū non lædere, Ius suum vnicuiq̄ tribuere: eadem spectat,
 & sequitur splendipissima virtutū omnium iustitia, nō enim
 ipsa a Iure dilcrepat: nam quod fit iure, id quoq̄ factum iu
 ste necesse est: & quod fit iniuste, ne iure quidem factum esse
 potest. Postquā autem videtis, quæ causa fuerit Iuris cōsti
 tuendi, & quid in eo, vt finis spectetur, de hoc pariter intelli
 gere potestis quā magnum sit illud, quod per ipsum con
 ficiatur, vel potius confectum sit: hoc & si manifestum est,
 manifestius tamē fiet, si dicatur, & non silentio p̄tereatur.
 Vnaquæq̄ ars, quæ non contemplatur tantum aliquid, sed
 etiam agit, potest id, quod iam effecit, ostendere, p̄ter pau
 cas quasdam, quarum ita debiles sunt actiones, vt nō perma
 neant, sed statim euanescant, ita vt earū artium studiosi nul
 lum opus ex his effectum possint cōmonstrare: nō enim mu
 sicoꝝ chorus cantum, quem concinuit, ostendet, nec histrio
 gesticationē, quam edidit, nec p̄co p̄conium, qd' emisit,
 nec athleta certamen, quod pugnavit: Medicus tamen osten
 det sanitatem, quam agris attulit corporibus, architectus
 exhibebit domos, quas fabricauit, pictor effigies animalū,
 vel stirpiū in tabulis expressas adducet: hæc enim artium
 facultate efficitur opus, quod & si deferatur ab artifice, ma
 net, & conseruatur. A legis verò latore si queratur, vt osten
 dat opus, quod effectum est e iuris constitutione, quanto
 maiora, & meliora ostendet: permanet enim legum opus,
 nec statim affluit. Ille igitur stantes vrbes habitatoribus re
 fertas, rerumpub. priuatarūmq̄ incolumitatem ostendet:
 hæc omnia legū esse opera, hæc legibus accepto ferri dicet
 oportere:

oportere: quandoquidem earum sanctionibus efficitur, vt
 vnusquisq̄ suum teneat, alienū dimittat, publica vt publica,
 priuata vt priuata habeantur, nemini liceat aliqd occupare,
 nisi huiusmodi aliquid inueniatur, quod in nullius bonis sit:
 nec respiciunt illæ personā, sed summos, & infimos pari iure
 cōplectuntur, & cum omnibus vna, & eadem voce loquun
 tur: deniq̄ regula sunt iustorū omnium, & iniustorū, ita vt al
 tera iubeant, altera prohibeant. Hoc est illud, quod pacem,
 concordiam, ocium peperit ciuitatibus, atq̄ pariet: hoc ciuū
 voluntates agglutinat: sine hac concordia societate nō ciuita
 tes modo, sed ne domus quidem, non regna tantū, sed ne la
 trocinia quidem vlla possent cōsistere: nam si vnā latrocinan
 tes dissentiant in p̄de diuisione, vel qualibet alia de re, mu
 tuis se ipsos conficient vulneribus, vel discedentes alius alio
 latrocinium dissoluāt. Hæc & his similia spectans princeps
 Græciæ oratorū Demosthenes, veris legem extulit laudibꝫ,
 dum legē a natura plurimū differre differit: quoniā natura
 in hominibus inæquabilis est, & inordinata, & pro cuiusq̄
 captu plus, & minus habens, improbos trahens ad pessima
 quæq̄ facinora: contra verò lex constantiā habet, & ordinē,
 & æqualitatem: nihil illa vult, nisi quod rectum est, decens,
 vtile, idq̄ persequitur, & summopere inquirat, & vbi inuen
 tum est, commune efficit p̄ceptum, eadem, & equabili ad
 omnes vtens voce. Quamobrē hoc lex est (inquit) cui om
 nes homines conuenit parere ob multa, sed ex eo maxime
 quia omnis lex inuentum est & donum Deorū, decretum sa
 pientium virorum, emendatio delictorū omnium, quæ vel
 fraude, vel negligentia contrahuntur, cōmune foedus ciuita
 tis, secundum quod omnes ciues decet vitā agitare. Quam
 uis autem vnaquæq̄ ciuitas suum peculiare quoddam ha
 beat Ius, tamē omnes fere Iure ciuili Romanorū, vt cōmuni
 vtuntur, nam vbi illud deficit hoc sequuntur. necesse est autē,
 vt quilibet populus sua instituta, qualiacūq̄ sint, ea p̄ferat
 ceteris: oēs tamen vbi a Iure suo discesserint ius Romanorū

primū habent, ex quo colligi potest optimè conscriptū fuisse quemadmodū optimè pictā tabulā illam fuisse existimatū est, quā cæteri pictores, qui in certamen venerant artis, a sua primā ostenderunt: nec mirū videri debet tanto omnium consensu ius ciuile Romanorū approbatū, quia ea sapientia conditū existimandū est, quanta in illis viris esse debuit, qui nō manu modo, sed consilio, & mente oēs terras, omnia maria parere sibi coegerunt: quod ex eo etiam ostenditur, quod non modo gentes & nationes, quæ romano subsunt Imperio, sed etiam, quæ potestate imperij Romani minimè delectantur, illud Ius, ut sanctū, & legitimū, & salubribus institutis temperatū sibi ascuerunt: nō enim ipsi inuenire melius, aut aliunde reperire potuerunt, non enim id secuti fuissent. Magnū id est profecto argumentū romanas leges prudētissimè scriptas quod nō vi, aut metu dominantium, sed libero multarum gentium iudicio susceptæ fuerunt, putantium se minus commode victuras, nisi his paruissent. Sed maius adhuc illud, quod infinito tempore, quo vigent, vsu, & sui tractatione ostendunt rectè & vtiliter fuisse positas, quodque tot sæculis, tot ingenis quærentibus alia meliora afferri nequiverunt. Vidēt præterea omnes tam purè, tam dilucidè, tamque pressè id ius conscriptum a veteribus illis Iuriscōsultis, ut omnis linguæ latinæ venustas illic resedisse videatur. Multa quoque ex græcorum fontibus, & ex alijs artibus illuc inuecta, quæ res & decus auget, & ornatum, & veluti stellis quibusdam & margaritis ipsam illuminat elocutionem. Huic adiunctum est Pontificium ius, quod sanctorum patrum concilia, & summi ipsi Pontifices ediderunt: hoc de his, quæ ad sanctissimam religionem spectant, & a diuinis pendent præceptis, disponit, nec solum tendit ad ciuilem iusticiam conseruandam, sed hominem deo iungere conatur, admonens assidue vnde natus, per quem renatus, quouē sit redeūdum. Enim vero si ad rationem rem hanc reuocare voluerimus, nimis angusta videbitur illa cōsideratio, nos esse harum terrarum,

ciuitatum

ciuitatum incolas, nisi hæc maior accedat, nos cœlesti Reip. pariter designatos ciues, in quam vt perueniamus, necesse est, dum hic etiam agimus, vt regni illius cœlestis legibus viuamus. Vbi enim fatale vitæ huius tempus præterierit, & ex his locis cum anima nuda migrauerimus, occurrent statim diuinæ leges, quæ si nos inuenerint sui studiosos fuisse, perducent in supernam illam ciuitatem admirabilem, in qua regit populum diuinitas, ciues necit charitas, pascit æterna veritas, domū præbet foelicitas. Has igitur diuinas leges subsequitur Ius Pontificium, & secundū eas cuncta præscribit, siue vetet, siue imperet, siue permittat. Quapropter plurimæ sanctiones extant de summa Trinitate, & fide Catholica, de hæresibus, de ferijs, de ieiunijs, de baptismo, de eucharistia, de decimis, de templorū ædificatione, de matrimonio, de votis, de iuramento, & alijs demū, quæ eiusdem sunt generis: in his enim singulis statuitur, quid vnūquemque Christi fidelium agere & præstare conueniat: insuper actus corriguntur humani, vbi inueniuntur æterno fini repugnare, id est animarum saluti, hinc præscriptiones male fidei sublata, prohibita vsuræ, concubinatus interdictus, diuortium in matrimonio repressum, quæ omnia humanæ leges concedebant. Altius igitur huius iuris Pōtificii quæ aliarū legum propositum, quū ita temporalibus prospiciat, vt non dimittat æterna: tantò autem sublimius est ius cæteris: quantò Xpianus homo maior censeretur eo, qui secundū naturam simpliciter homo sit. Huic ego Iuri interpretando vobis (vt opinor) non inuitis accessi. Eia agite fratres dilectissimi, toto pectore in hæc studia mecum incumbite, & vigilate, non pigeat sepe ante lucem surgere, & codices hos sacros, eorumque magnos interpretes

Nocturna versare manu, versare diurna.

Occurrat vobis præstans ille vir Zeno Citieus, qui postmodū stoicorū princeps fuit, qui quū ex Phœnicia nauigans in græciam naufragiū fecisset, delphicū oraculū fertur consultasse, quonam modo beatam duceret vitam: respōsumque, si

g

3

mortuos

mortuos viuens coleret, quo respōso accepto omnē operam
& industriam in euoluendis antiquorū voluminibus contu-
lit: ita enim interpretatus est se mortuos colere, si p̄stantissi-
morum viroꝝ scripta, in quib⁹ illi effigiem animi & ingenii
sui nobis impressam reliquissent, assiduē tractaret, atq; ita le-
gendo proficeret, & se ipso in dies melior fieret. Laudatur il-
lud Apellis pictoris, qui nullū diem passus est sibi sine linea
præterire. Ergo ille, vt p̄fectius formarum pulchritudinem
penicillo exprimeret nullum sibi tempus ab opere vacuū re-
linquebat, nos quibus publicarū rerum, & priuatarū mode-
ratio proposita est, non maiore huc studio, & diligentia incū-
bamus: an ignoratis nihil ferē mortalibus gratis contingere:
nō parum, si omnibus tentatis res succedat: sed, ne de reli-
quis dicam, illud certissimū, ingenuarum artium scientiam
multis magnisq; acquiri laboribus. Si quis igitur id, quod la-
boribus tribui solet, expectet a desidīa & voluptate, fallitur:
si enim scientia iam parta amittitur, vbi quis intermissis exer-
citationibus, & laboribus desidiam sequitur & voluptates,
multo minus per hæc eadem acquiratur, quā facilius sit reti-
nere quā quærere, & nullo pacto fieri possit, ut quibus ra-
tionibus res bene habens delabatur in deterius, iisdem e de-
teriori ad melius progrediatur. Quauis autem ingenium
ad cōprehendendū velox, ad retinēdum tenax multum pos-
sit, nihil tamen efficit per se, nisi adhibitis studio, & exercita-
tione. Natura voluit nos scrutari scientiam rerum, sicut au-
rum, & gemmas, & alia quædam preciosa, quæ abditis re-
trusit sedibus, ut illinc per summos eruta labores peterentur:
non enim illa tam magna, quæ ad ornatū corporis spectant,
gratis concessit, quanto magis voluit scientiam preciosissi-
mū animi ornamentū adhibito labore cōparari. Nec vero
dici potest iuris scientiā reliquis faciliore, cuperem id quidem,
nam ipse quoq; huius beneficii particeps fore: veruntamen
maximā esse artis latitudinē, & difficultatē, tractatio rei satis
admonet, tum id ipsum quoq; multitudo librorū, atq; adeo
magnitudo

magnitudo testatur: nam plus scriptorū penes vnū Iuriscon-
sultū, quā penes decem alios cuiusuis artis facile inuenietur.
Sed ut sermonē hunc, quem de voluptate, & labore institui,
iam concludam, sic habetote, q̄ magis præstat labores perse-
qui, quā voluptates, cur id ita sit percipite, & ubi p̄ceperitis,
iudicate, & postq̄ iudicaueritis, in vobis erit rem ad exitum
perducere, ne frustra sit sermo meus, & iudicium vestrū. Cur
igitur dico p̄stare magis labores insequi, q̄ voluptates: quia
voluptates desinūt in luctus, mœrores, ægritudines tum ani-
mi, tum corporis: quicunq; has p̄sequuntur, tristem sentiunt
exitū, qui illos expectat. Qd' si laborib⁹ nosmetipsos addi-
cere voluerimus, cōparabimus nobis per illos diuitias, ho-
nores, imperia, magistratus, existimationē, & alia deniq; quæ
iucunda in hac vita mortales habēt: in hæc enim labores de-
sinunt: decet autē nō tam initia rerū spectare, quā fines. Ideo
nō voluptates amplecti, quia initio suaves, nec labores effu-
gere, quia initio duri, sed librare antea in qd' vnūquodq; eorū
finiat. Audistis nuper de Iasone, & Decio, qui & quanti viri
nuper fuerunt: num existimatis illos tantū doctrinæ cepisse,
nisi vterq; quū adoleuisset, huius sacræ scientiæ veluti insano
amore captus, uel potius afflatus, noctes, diēsq; sine intermis-
sione veterū scripta, & secū, & cum æqualib⁹, & cum p̄cepto-
ribus examinasset, idēmq; discendi amor per omnē eos vitā
comitatus esset: Quāobrē magno in honore & gloria viuē-
tes fuerunt, magnasq; sibi opes parauerūt, nunc etiā versant
in ore omnīū, & illud etiā maius adepti, qd' eos de humano
genere benemeritos existimamus: multū enim luminis eorū
opera, & industria iuris studiosis attulit: hos viros, & alios
quoscunq; his similes, de quibus audistis, aut legistis, uel si
quos tales etiā nunc vidistis, ad imitandū vobis proponite.
Dux sunt omnino artes, quæ hominē in magna constituunt
dignitate, Militia scilicet, & Iuris scientia: vtra harū artū sit
dignior, cōtenditur. Ego militiā Iuris scientiæ cedere iubeo:
hæc enim animi & ingenii virib⁹ munus suum metitur, illa

corporis hæc humanæ congruit rationi, illa feræ in morem
vi & impetu quodlibet agit, hæc omni tempore grata, illa
odiosa etiam quæ subest vtendi necessitas: demum maior in
hac, quæ in illa securitas, nam, vt dicam cum Peligno Poëta,

Tutius est fouisse thorum, legisse libellos,

Threiciam digitis increpuisse lyram,

Quam manibus clipeos, & acutæ cuspidis hastam,

Et galeam pressa sustinuisse coma.

Quamobrem vos egregia cõmendatione arbitror dignos,
qui Palladis potius studia, quæ Martis sequuti estis: nam &
humanius vitæ delegistis genus, & tranquillius, & ad opem
pluribus ferendam, beneuolentiã mæ ciuiũ cõparandã expe-
ditũ magis, ac paratũ. Exieo etiam sapientius vos Iuris scien-
tiam delegisse existimo, quæ militiam, quæ iuris sciẽtia magnũ
iam suscepit incrementũ tot interpretũ adiuta ingentis: mili-
taris verò ars vtrũ profecerit tam frequentibus bellis, nõ ha-
beo dicere. Illud tamẽ dicam melius fore in humanis rebus,
si huius disciplinæ obliuio cunctis gentibus induceret, & res
nobis rediret ad aureũ illud sæculum, quo vigente bella non
modo nulla erant, sed ne in mentem quidẽ venerat cuiusq̃,

Nondum funestos rabies fabricauerat enses,

Vt est penes germanicum Cæsarem in arateo carmine: &
alius poëta inquit,

Non tuba directi, non æris cornua flexi,

Non galeæ, non ensis erat, sine militis vsu

Mollia securæ peragebant ocia gentes.

Cogitanti autem mihi aureo hoc florente sæculo bella nulla
fuisse, & quæ hæc erupere, illud deluisse, libet dicere magno
homínũ malo bella inuẽta, & excogitata fuisse, nec latet qui
primus id malũ inuexerit: nam quæ ab aquarũ inundatione,
quæ sub Noa fuit, vel vt alij, sub Ogyge (eiusdem enim ho-
minis gemina est appellatio) fluxissent anni ducẽtum prope
& quinquaginta, per quos aureum sæculum pmanisset: pri-
mus Ninus Babiloniæ Rex finitimis arma intulit: exinde
progre-

progre-
diens, Asiam totam vi & ferro perdomuit, aureosq̃
illos soluit mores, quibus vnusquisq̃ intra limites suæ regio-
nis se tenebat, & aliena inuadere impossibile ducebatur: po-
stea omnia paulatim in peius flecti, & vnã cum belli rabie
deteriora quæq̃ succedere, donec ex aureo ferreum sæculum
factum est. At ne leges quidẽ (inquiet aliquis) aureo illo sæ-
culo extabant: ita est: veruntamen earum descriptio postmo-
dum excogitata magnã peperit inuentoribus laudem, & po-
pulis vtilitatẽ, quoniam quæ natura impresserat humanis men-
tibus, honestè scilicet viuendũ, nemini iniuriam inferẽdam,
Ius suum vniciq̃ tribuendum, id generali quadam noticia
cõprehensum, per singulas postmodũ species, in quibus na-
ture vis minus iam elucebat, legibus diffinitũ fuit, & veluti e-
rudi & informi mole in sua mẽbra cõpositum, & digestum.
Facilius est enim genus ipsum videre, quàm id quod est in parti-
bus, & ruditer aliquid intelligere cuiuslibet: explicare autẽ
singillatim & distincte vnũquodq̃, quod in re occurrit, nõ iam
cuiuslibet, sed solius artificis. Enimuero (vt exempli causa
vnum subijciã) quis nõ nouit filios a parentibus ali debere?
hoc si tantũmodo statutum fuisset legibus, vt parentes alant
filios, non multum in eo profecissent leges: hoc enim natura
admonet, & omnes (vt dixi) norunt. veruntamẽ si queratur,
qualiter alimẽta pstanta sint, & quod ad tempus, quoueloco,
& quid de vxore filii, & si pater & auus extent simul, vter eo-
rum teneatur, credimũs ne omnes nosse? quemlibet posse ex-
plicare? certè nemo ea dicet, nisi artifex, & legũ peritus: legi-
bus enim hæc explicantur, quarũ est munus non ea tantũ quæ
proxima sunt principiis naturalibus, sed remotiora quoq̃ in
singulis humanis actib⁹ definire. Est igitur dignitatis, & vti-
litatis maxime plena Iuris prudentia. Quum vero laudo, quæ
eam militiæ p̃tulistis, eadem opera laudo quæ arma vestra li-
bros esse voluistis: horũ enim tractatio vobis incumbit, nam
galeas, loricas, enses, & reliqua Martis instrumẽta reliquen-
da dico, vel seponẽda, & melius rubigo illa infecerit, quàm

mores vestros eorū vsus corruperit. Egdē uos arbitror dissimiles quorundā discipulorū qui noctes, diēsque armati obambulant rixis, & dissensionibus vacantes, qui tantū in arte profecerunt, quantū oportebat eos proficere, qui armis suis bellum scientiē indixissent. Sed de his satis, nō enim opus est uti pluribus vobis cohortādis in id, ad quod sponte vestra uos video incitatos: quanquā mihi quoque conuenit orationē meā tanquā effrenē equū longius excurrentē retrahere, & intra limites coercere: nā illud cōsidero, uos huc potissimū uenisse, nō ut orantē, sed ut aliqd in Iure docentē audiretis. Quamobrē iā desino, imo unū de me addā, quod ad doctoris pertinet officiū. Ego indefessā operā, & fidele studiū vobis polliceor, nihil durū, aut asperū erit, quod profectus vestri causa non subeā plibenter. Illud imprimis curabo ut nihil a me tradat, nisi purū, atque sincerū, non cauillosas, aut calūnias sequar argumētationes, non sophisticos legū intellectus, quibus plerique gaudent tanquā aliqd nouū attulerint: nihil erit a me tale, nusquam quāredū in iure putauī nunquā nouū afferatur, sed nunquā uerū: hoc ubi elucet, teneo, amplector, foueo, siue id uetus sit, siue nouū. Quēadmodū enim laudare par est eos, qui uel quę rectē dicta sunt explanarunt, uel si quod omīssū fuit, supplerunt (nihil enim simul inuentū est, & profectū) sic culpandos hos ambitiosos duco, qui studio nouorū dogmatū astutē semper aliqd texunt & machinant, neque unquam desinunt calūniari, & uera inuenta falsis artibus oppugnare. Multa tamen occurrent in dicendo subtilia, & acuta, elegantis conuentus digna auribus, quę non pretermittent: multa enim similitudine quadā fallētia faciunt rem ambiguā, multa nodosa inuoluunt, multa turbant contraria: quamobrē, & ambigua distinguere, & nodosa dissoluere, & contraria repellere conabimur, ita in singulis patrocinantes ueritati, ut ostendamus nihil hac nobis prius fuisse, aut charius: neque tamen profiteor me oēs superaturū ingenio & docēdi facultate (unde enim id mihi?) quod si etiā hoc tantū de me profiterer, fidē nō facerē: nā maiores quoque nostri monuerunt discipulos,

discipulos, ne credere uelint doctoribus maxima quę pollicētibus. Ad me igitur pertinet mediocria polliceri: satis erit, ut opinor, si quaedā dixerō melius, quā plures, quaedā non deterius. Quū autem hęc uobis prestabo, uos mihi uicissim & faciles aures, & beneuolum pectus prestare conuenit: sed interpretationē ipsam pontificiæ decretalis aliquādo aggrediamur, ut quoniā uerborū satis est, rem iam prestemus.

PRO MAGISTRATU GENUENSI.

ORATIO SEXTA.

TSI Iure optimo uiri Genuēses letari possim, quod in pulcherrima urbe, inter egregios ciues, sub clarissimis principibus, magistratus mihi sit gerendus, & is magistratus, qui iudicia contrectans ingenio, personęque meę ualde aptus esse, & appositus uidetur. Attamen quū succurrit quod, & quantū sit lites ciuū & cōtrouersias, partim uis sua obscuras, partim callidē inuolutas, iuris norma diremissis, de tot ciuū fortunis sanctē, uerēque iudicasse, non mediocriter perturbor: quoniā quod altior dignitatus gradus, eodē grauior sit lapsus, & quātō honestius magna suscepisse, tantō turpius est suscepta non rectē exequi. Quę cum ita sint, illa me tamen res Genuenses consolatur, quod uos a magistratibus uestris nihil magis exigere soletis, quā integritatē & innocentiam, quę quoniā in mea potestate sunt, facile uobis polliceri possū, atque adeo re ipsa prestare. Nam quū ista ætatis meę rudimenta ab omni facinore intacta transmiserim, quūque ortū ducā ab amplissimis uiris, qui ciuitatū suarū administrationi assidētēs p̄cipua innocētia laude floruerunt: nunquā ego morū, nunquā maiorū meorū obliuiscar: neque nunc primū degener, similisque dissimiliū mei esse incipiā. Etenim si infimos etiā homines cōuenit curā sui nominis & existimationis habere, quorum facinora propter infimā fortunę cōditionē plerūque latent, quod faciendū est ijs, quos in excelso constitutos cunctorū oculi atque aures sequuntur: qui magis seruare leges debent, quā qui seruādas

alijs, pponunt: qui magis ab omni facinore tēperare, quā qui intemperantes coercent: quos æquē benefacere oportet, & quibus deposita potestate ratio reddenda, & veluti calculus gestorū ponendus: improbi sane ij, ac funesti, qui aut mulieris forma, aut locupletis pecunia, aut fortunati gratia cōmoti, quos affligere oportebat, seruant: quos seruare, affligunt: ita potestatem gerentes, æqui bonicū discrimine sublato, vt secunda sperare improbi, aduersa boni metuere cogantur. Hos tamē, vt pœnas legibus debitas perrūpant, conscientia scelerū vexat, ac excruciat, horū mentes non solum aperte hominū querelæ, sed tacitæ etiā multorū cogitationes exurunt. Ita quæ quoniam honestas vi sua ad se allicit, quod quæ ista, quæ sequuntur sponte sua honestatē, sunt gratissima, dignitas nominis, tranquillitas animi, vitæ candor, talem me præstabo, qualem futuræ sperare oēs debent, & qui norunt, credunt: tantū mē abest, vt improbis uelim esse moribus, quin illud potius coner, ut ornatissimis, quod assequar, si sine inertia modestus, sine arrogantia grauis, sine tarditate diligens uidebor. Nunc uerò si quis de me doctrinæ quandā ubertatem expectet, is profectò quid ciuitatis amplitudo, & negociorū magnitudo postulet, præuidet. Ego uerò, quia non in barbara terra genitus, sed Italiæ uberibus innutritus fui, potui adhuc tener ingenuas artes cōbibere, animū mē a malis cupiditatibus se auertētem literarū studiis mandare, præclarū est Ius ciuile tenere, pulchrum historias nosse, ualere etiam dicēdo haud absurdū est: quæ quidem studia in me tanquā pubescētia, paulò ante crescebant, & ut pars gradūscq; ad summæ accessionem faciebant: nam nunc quicquid in me uirtutis esse debuit, & ingenii, id totū cumulatū est, & pfectum, iam unā cum ætate adoleuit: uariari tēporibus & distingui potest, re augeri non potest. Equidē non despero quæcunq; doctrinæ facultas animo infederit, quin possim litibus, & quibuscunq; legitimis disceptationibus officiū meum p̄stare: quod si alicui usu parum, ingenio non tam multū ualere uideor, is diligentiæ

gentiæ meæ debet confidere, qua cauebo, ne maioribus in rebus, aut aliorum solertia capiar, aut ipse spōte fallar. Nunc autem uidendum est uobis Genuenses, si hæc, quæ me uobis præstaturū confido, re ipsa præstentur, num animo uestro satis esse factū putetis: quid autem id sit, tamen ex iam dictis liqueat, tamen non ab re erit illud nunc uobis per imaginē quandā proponere: expressius enim intelliguntur, & feriunt animos uehementius, quæ ex ipsis simulacris rebus oculis penè mendantur. Fingite igitur animo me in reliqua satellitū turba, qua egeo ad iudicia tuenda, addixisse me etiam huc homines quosdam duos, quos ego seruulos domi meæ natos, ingenuē, & quanta potui diligentia probè educarim: & qui in ætatem uiri nunc mecum excreuerunt, & quibus ob id nimis valde cōfidam. Sit igitur hoc ita effectum: esse item hos inter se genere & morib; coniuictissimos, forma oris & reliquo corporis statu penè pari: sed est & in illis, aliud geminū quoddā, nam aded similes sunt in nomine, ut etiam illis assueto sapius in eorum uocatione errare contingeret, quanquā hoc habent, quia unā simul assueuerunt, si unum uocaueris, ut uterq; respondeat: horum vnus uocatur Pudens, alter ad dita literula factus est nomine Prudēs. Iam ex ipsa nominū appellatione cognoscitis, ut opinor, quātæ sint uirtutis. Nūc utrumq; me præ foribus curiæ iudiciorū collocare oportet, ut aditum illum custodiant: non erga homines dico, quo scilicet intempestiue uenientes coërceant, quod munus ceteris satellitibus imponi solet: imo ijs ego iubeo, ut quibuslibet hominibus ad illorū arbitrium liberam præbeāt copiam ad iudicia adeundi. Sed alteri tamen eorū præcipitur, ne blandum sermonem, ne pecuniam, ne muliebrem illecebram, ne ullam fauoris aurā in ipsa iudiciorū mysteria aspirare sinat, imo his omnibus & alijs improbitatum generib; tanquā prophanis hominibus fores occludat. Sacram enim quādā rem, & diuinam iudicia esse existimandū est, & quæ ab omni sceleris cōtagione, pura & inuiolata seruare oporteat, ideo hoc

iste ha-

iste habeat sibi muneris. Alteri huius socio, qui pluris est in nomine, & in oculis, nam, ut mihi videtur, acutius cernit, iniungitur, ut diligenti adhibita inspectione caueat, ne lubricus Iuris error aliquis, ne mentita equitas eodem surrepat. Superest nunc, ut concludatur imago, aliud nihil, nisi ut hi custodes impleant mandata. Quod cum fiet, nonne iudicia rectissime reddi censebitis, remotis contrariis vitijs, sola equi, bonique ratione seruata? Si imaginem hanc Raphaelis Urbinae manu depictam nunc tabella plata vulgo intuendam proponere alicubi suspendens, gauderetis inscijs ostendere, & exemplar quoddam preclarum bene gerendi magistratus cernere oculis diceretis. Nunc agitur aliud quoddam preclarum, quia non per imaginem, & eam aliena materia, & arte expressam, sed re vera per me ipsum eadem illa omnia in magistratu meo vobis & liberis exhibere affecto. Cur autem egrum feram, quod e secreto, & umbraculis disciplinae exeunti sub oculis hominum, & tanquam in aprico mihi sit viuendum? Cur pertimescam, si fortuna mihi offerre facultatem, & veluti campum prosternere voluit, in quo excurrere virtus, & industria excuti possit? Nunc animi mei dotes elucescant, & caput efferant necesse est, si quae aut naturae indulgentia prebitae, aut assiduitate laborum mihi sunt excultae. Dixi Genuenses quae de me dicenda erant brevissime, ut potui: nunc ad reliqua, quae de vobis dicentur, attendite. Ego enim huius magistratus gratia huc euocatus, ut Genuam appuli, & si de illius amplitudine & dignitate prius fama, sermonibusque multorum acceperam, legendoque cognoueram: tunc oculis omnia prope percunctatus, magnifici nimis civitatem istam, quae mari, quae Liguria praesidet, quae cum aedificiorum descriptione, & pulchritudine reliquas Italiae urbes superat, tum nauigiorum magnitudine, ac robore, non solum Italiae populis, sed cunctis gentibus & nationibus antecellit. Haec urbs opibus, copiisque pollens colonias externis in oris multas deduxit, urbes, agros maritimos, insulas penes omnes, ut quondam subegit, ac sibi parere coegit, infinita pro christiano nomine

nomine bella magno animo suscepta, maiore gessit: & ne nimis longinqua commemorem, duabus Italiae civitatibus, quae mari praepollebant, infesta Pisas afflixit, Venetias perculit, ac in extremum discrimen adduxit, nec solum maximos reges classe, & armis exagitavit, sed etiam aliquando intercepti: notum est enim quemadmodum maiores vestri, dum pro Philippi Mediolanensium Ducis imperio niterentur, proelio apud Caietam maritimo gesto Alphonsum Italiae Regem devicerint atque comprehenderint: itemque eius Regis duos fratres reges: rem sane decoram vobis, & gloriosam, dum eius aetatis homines viderent quod posteri legimus, trium regum colla genibus cathenis compressa, atque onerata fuisse. Quae verò alia civitas commodioribus utitur moribus, & sanctioribus institutis, quam Genua? quamvis sub ipso mari constructa a caeteris Italiae oppidis expulsa quodammodo, & in hos scopulos relegata videatur. Sed non ideo magis hac in re ab ullis vincitur, quam potentia, opibus, gloria, divitiisque superetur. Inter caetera illud optimum, in quo iudico maiores vestros plurimum vidisse, sapienterque sensisse, qui quum viderent plebem precipiti quadam temeritate, & caeco impetu ad res statuas impelli, unum reipsum virum praesse voluerunt, qui adhibito senatu cuncta duceret, & temperaret. Itaque postquam unus tantis rebus praeficiendus erat, quis idoneus magis huic muneri reperiri nunc poterat Antonio Adurno? cuius pater, atque avus antea civitatis principatum obtinuerant summa cum laude, ipse etiam maiorum gloriam auctiorem facit, tum prudentia mentis, scientiaque, & usu rerum, tum iustitia, pietate, religione, continentia, caeterisque virtutis partibus prestantissimus. Itaque & iste vir tali impio, & imperium istud tali viro est dignum. De Hieronymo verò fratre quem dico, velle aurea fluere verborum copia: nam dum reputo ipse mecum, quae hominis virtus in bello, quae fortitudo in periculis, qualis tolerantia laboris in negociis, quae sollicitudo animi in agendo, quanta cura in conficiendo, vereor, ne facultas orationis meae haec tanta nequeat explicare, quod

quod enim multis per partes diuidi solet, huic vni totum cum
mulatum, atque perfectum diuino munere donatum fuit: iste
enim adolescētulus adhuc profectus in Galliam Ludouico
tunc regnante, maximo illi, & sapientissimo Regi admira-
tioni sic fuit, dum senilis sapientiē monita iuuenis funderet,
ut in amicorū numerū statim reciperetur, & donis aliis affice-
retur amplissimis. Postmodū videns huius vr̄bis principatū
sibi & familiæ debitum per alios interceptū, non obscure id
iniquo animo ferebat. Quoties igitur hunc locū armis, atque
arte tentauit, quoties viri consilia fortuna fefellit: nec fefel-
lisse satis fuit, in maximas etiam erumnas iniecit. Atqui quū
aduersa constantiam, pericula audaciam exacerent, tandē
quod animo petebat, foelicitate est consequutus: quæ tamen
ipsa foelicitas non fato quodā cecidit, sed virtute, & ingenio,
& manu parta est, ut non cuius stulto, sed nisi magno, ac sa-
pienti viro obtingere, valeret, ut hæc p̄sentia declarāt. Quid
dicam bellum istud proximū de sententia eius, & cōsilio ad-
uersus Gallos susceptum, & magna ex parte gestum fuisse,
cuius belli fumantes adhuc ruinas videtis: copias sæpius du-
xit, præliis, & oppugnationibus vr̄biū interfuit, nulla res in
exercitu sine hoc gesta maior: sed hæc audiuimus, illud verò
nosmet ipsi nuper vidimus, non aliunde allatū est, sed in hoc
oculis nostris credimus, quod arcem huius vr̄bis munitissi-
mā, infœliciter a cæteris semper tentatam, illo expugnationi
assidente, triduana pestis absumpsit: ita ut hostes deditiōnē
subire, & salutem suam alienæ fidei cōmittere cogerentur.
Forssitan quærat, vnde ista existant, vnde: ex egregiis scilicet,
& raris animi dotibus: vident enim apud Hieronymum
literæ, ingenuarum studia disciplinarū, manent vetustatis pe-
ritia, exemplorū copia, nationum, & regionum exterarū co-
gnitio: his ille frætus maxima quæque aggreditur, & aduer-
santes sibi obtinet, siue gladio niti oporteat & manu, siue so-
lertia, & ingenio prudenti: non enim multa cognitu digna
collegit, ut ocium domi oblectaret, sed ut in pericula rerū,
in aciem

in aciem campūque proferet. Itaque his temporibus habet ille
singulare quoddam decus, quod principum penè solus vide-
tur posse, & facta legere, & facere legenda. Ex ipsdem pro-
fluit fontibus grauis illa, & ornata dicendi facultas, qua igna-
ras hominum edocet mentes, inflammat languentes animos
ad virtutem, & a feris cupiditatibus inflammatos deducit.
Quibus in rebus parū linguæ vititur munere: quia totū ferè
illic agit prudentia, quā & a natura, & ab usu, & a literis acere
habet, & paratā: hac diuina animi sui parte auxiliante, & lu-
cem porrigente valet ille quæcunque in rem aptè ac proprie di-
cere, & beati illi videntur, quibus cōtigit de sapienti illo ore
consilia agendi, & moderationem animorū suorum haurire.
Iam verò qua seueritate disciplinæ cōtineat nō solū se ipsum,
sed familiam totam, notum est omnibus: nō est alia domus,
quæ in omni rerum affluētia bonis exemplis sit ditior. Illud
vnum præcipuum est, viri Genuenses, propter quod cogito
ambos hos fratres huius regendæ ciuitatis muneri haud im-
pares fore, propterea quod antea gesserunt, atque adeo hodie
gerūt alium principatum hoc vestro (pace vestra dixerim)
longè maiore, & pulchriorē: quis nam iste, posse sibi scilicet
& cupiditatibus suis imperare: nullus hoc principatu clarior,
aut melior, aut deo acceptior inueniri potest, nec qui p̄fectā
animi magis virtutem ostendat, quicunque id obtinet, maxi-
mum se in terris bonū adeptum putet. Isti igitur duo huius
sūmi principatus dignitate illustres nō minora vestro princi-
patui ornamenta adiecerint, quā susceperint. Dixi de his duo-
bus fratribus verè, ut opinor, non equidē astutē, nisi forsitan
astutē, quia qui tales viros in medium proferens commen-
dauerit, quomodocunque datur, ipse bonam existimationem
ab audientibus ferre potest. Contra quicunque vituperationes
omnium vult incurrere istis optimis principibus detrahat,
quos foelicitate ampla affecutos esse quid inuidendum est,
quum virtute, & labore susceptarum rerum ampliora iam
dudum promeruerint: At in illorū ingressu patria direpta.

h

Me misere-

Me miserum, cur huius amplissime atq; ornatissime ciuitatis animos nimis demissos, nimis fractos, nimis fortunæ succumbentes cogor interdum subaccusare? Non ne intelligitis illa militari furore fuisse commissa? Et si vulnus istud non sit sæpius atrectandū, ut cicatricē queat obducere: dissimulandū tamen nō est calamitatem istam fuisse susceptā non crudelitate Principum Aduernorū, quid enim illis mitius, qui tādīu ad moenia cunctātes sederunt, & toties æquissimis cōditionibus deditioem fieri postularunt? Sed per eos factū est, qui inualidi & imparati ad resistendū, manū tanti exercitus frustra distinere voluerunt: hinc milites ingressi furētes, armati, quos nullū cohibere possit imperiū, prædā sibi illam abstulerunt. Etenim potiri patria sine cuiuscūq; damno ut velis, in te positū, ut liceat, in fortuna: hoc sic considerate, ut vos de paruis ad maiora ducā. Ego in magistratu apud vos positus, si ad certos homines capiēdos cohortē instructā miserim, quos seueritate legū velim coërcere, hi qui mittuntur, illud imprimis exoptāt, ut liceat oēs integros, incolumēsque cōprehēdere atq; adducere: sed si qui adduci sunt iussi, paucis amicis inermibus, inertibusque cōfisi, velint resistere, ac manu se defendere, neque vlla conditione se dedere, cedēt ne cohors? terga vertet? ac nō necesse erit inuadere, vulnerare, ac contra quā proposituerant, in cæde, ac sanguine versari? Idē cogitate faciendum fuisse a militibus in bello postq; vrbs non tradebatur: quid enim aliud? nisi dixerit fortasse aliquis longæua obsidione premendam fuisse ciuitatem: sed cuiusnā consilii fuisset expectare, dum ampliora a Gallis subsidia conuenirēt: cuius ignauia si manus illius exercitus, quæ maximas iam hostium copias contriuerat, quæ præliis vsa fuerat assidue secundis, omni voto pulchrius certarat, rem confestim gerere nō potuisset? Quæ igitur aduersus hosce principes fratres querela, quos iusta voluisse credibile est? Voluntatis enim suæ erant domini, sed non occasionū, & temporū, quæ ad rei bene gerendæ facultatem semel oblata si neglexeris, frustra

frustra deinde votis omnibus petas: sed & fatum calamitatis huius vrgebat, ut arbitror, hunc populū. Quicquid autē Deo decretū est immittere, id priuatim, & publice habēdum est, & ferendū: nec mortalium vnq; quisq; fatum proprium consilio potuit vertere, nec ui cogere, nec fuga euadere, nec latibulo fallere. Duæ propositæ sententiæ, vna eorū, qui dederent ciuitatem, altera eorū, qui retinerent: quid effecit ut vinceret sententia, quæ inimicissima reb; vestris esset futura, propter quam deniq; in has ærumnas incidistis? nihil eorū, quod pro causa quisq; afferre potuit, refello, sed illud dico, fortunam quoque in causa fuisse, quæ diuinitus huic populo impendebat. Exercitus Cæsaris ad moenia, qui si apertam vidisset ciuitatem, arma aduersus pacatos poneret: nunc eores decidit, ut qui voluntate erant amici, necessitate hostes fierent vobis. At qui quū illo tempore ciuitas ista tam florens obiecta esset hispanis, germanisque militibus, illarūque gentiū tota furori, & crudelitati pateret, nihil tñ passi estis Genuenses, quale victi, aut armis subacti solent, sed id tantū, qd proiecti, & indefensi ciues: præmia belli erepta, nō victoriæ insignia deportata. Nam qd præcipuū esse debuit, libertas vobis relicta, & hi principes reip. vestræ impositi, quos maximè optastis: nō violata phana, nō pudicitia coniugū, liberorūque vestrorū expugnata, nō homines gladii, nō te cta flāme rapuerunt: at ui deuictis recusandū vix erat, quin pda oīs auri atq; argenti victores sequeretur: psertim quū sciretis ex nulla sanctorū copia bellatores deligi solere. Non mirarer si illo tēpore nō virtute tantū feroces milites signa sequentes, sed lixæ oēs, & calones, imbellēsque, & inermes multi raperent: nā tutius multo arcæ ciuiū, quā hostiū arces expugnant, & facilius aliquāto argenteū vas ex edibus, quā de media acie genus hostis auferēt. Qd si alicui militū manus exaruissent, aridū nihilominus lucæ trahere potuisset. Magna profus calamitas haberet, si pacis tēporibus accepta fuisset: & tūc miraremur obtigisse, sed in bello calamitosiora multo accidere consueuerūt.

Esto, fuerit hæc magnacalamitas, nō ne vestri animi maiores erunt? At sacerdotes etiam direptionē sensisse dicuntur, qd' temere delatū arbitror, si intelligim' de his, quos arctior religionis nodus cōstringit, q̄les ex familia Frācisici, Dominici, Augustini sunt plures, nunq̄ factū reperietis, qd' sancti Xpi famuli, quos paupertas euāgelica oblectat, quicq̄ incōmodi tulerint: non adeo irreligiosi Theutones, ut in sancta domo, vbi nihil fuerat obuiā, raperent, & auferrent: habent magni sacerdotes duo tutissimæ possessionis: primū Dei charitatē, quā nulla manus de illorū visceribus rapit: deinde paupertatē, rem minime inuidiosam, quæ semp̄ apparet salua etiā si negligenter assuetur: imò quò maiore negligētia quisq̄ agit, eò magis illa corroboratur: demū nunq̄ auferitur inuito, paratis pluribus eam p̄stare. Reliqui autē ex sacerdotū genere, quorum non tam altū propositū, & qui ideo vberes possident pecuniarū proventus, sicut illis Iure & lege cōceditur (piget altius dicere, qd' ex his nōnulli animarū salutē in crumenis vestris quærunt, inuentosq̄ ibidē nummos animabus omnib' anteponunt) hi ergo in eadē causa, qua vos, experti sunt pariter idē, videlicet mobilē esse & volucrē diuitiarū possessionē: nec ideo minus possunt crucifixū venerari, quia non vestitū, nec opes precantium nudus ipse spectat: nec excusare se possunt inopia simulachri: omne enim ligneū simulachrū saluū fuit. Nihil præterea sacrorū vasorum, aut signorū, aut vestitū de tēplis sublatū reperitis: nummi verò, & ea, quæ nullā propriam sacri notā habebant, illinc etiam fortasse ablata sunt. Hæc, quæ de pietate animi, & religione dicta sunt, ut ea subici direptioni non potuerint, transferre ad artes licet, & ingenuas disciplinas. Ergo philosophi, poëte, rhetores, astrologi, Iuriscōsulti, & reliqui, qui ingenuis artibus mentē imbuerūt (tales enim inter uos video esse multos) hi si putāt sibi aliqd' tristius cōtigisse ppter disciplinas, quas habent, ridiculè faciunt: nō enim disciplinis fuerūt spoliati, a ferro se tutos videbant milites, aurū & argentū esse illud intelligebāt, in qd' impetum

impetum facere oporteret: animi bona nec ipsi habebāt, nec aliis abstulerunt. At enim quicquid opū paulatim fuerat cōgestū, vno tēpore dilabebat: id absurdè se habere visum est vobis: minimè verò, imo scitis, qd' hæc diuitiarū esse dicitur natura, ut angusto ad nos veniant itinere, exeāt latissimo. Si enim aues per nos inclusæ effracta cauea auolarent, dicemus id aues efficere solere, & minus molestè ferremus. Idē de pecunijs censeo cogitandū: nihil enim interest, nisi quod aues suis pennis, pecuniæ alienis manibus elatæ recedunt. Optabile quidē esset, disciplinati viri vos vestra etiam nunc habere, nec modo vos, verum cæteros, quid ni? sed num vobis gratia id magis continget? Si vos ea haberetis, non haberent milites, nec vlla facta esset direptio: sed nec prudētia animorū vestrorum enitesceret, quam ostendite non esse vobis cum illis rebus ereptam, sed vsu magis corroboratam: nam meditari hæc externa bona locum sepius commutare, & id vbi acciderit leuiter ferre prudentiæ est, non alio forsitan tēpore melius cognoscendæ: vel si falsa sunt hæc, ostendat aliquis vestrum, qui disciplinas altius imbiberit, quid extra ordinem contigerit: nihil enim direptum est, quod diripi non potuerit: non enim illa virtutis, & ingenii, sed fortunæ fuerant, & temporū munera. Sicut igitur mirum non est, qd' fissile est esse diffusum, quod fragile diffractū, quod mobile; loco motum: sic miretur nemo quod naturā habuerit, ut auferri possit, ablatū esse: quòd si itinere illa suo progressa sunt, cur dolemus? an ostendetur dolore, & impatientia profici aliquid posse? E has quidem rationes ad tenuè sic eliminatas nō doctis tantū, & eruditis viris, sed vobis pariter omnibus existimate viri Genuenses conuenire: nam quum sint præcipua in hominibus bona, diuitiæ, & sapientia: si quispiā quia diuitias amiserit, existimet se pariter sapientia carere oportere, is non rectè senserit. Stultus est enim, & stultè facit, qui quū duo non possit bona, ne vnū quidem habere velit, & id præsertim, quod e duobus est præstantius: quod si nemo vestrum

strum sit ita insanus, ut maiori parte rerū suarum spoliatus proiciat quod e multis reliquum fecit fortuna, existimans melius esse, si pluribus amissis pauca, quam si nihil habeat: quomodo ad diuitiarum amissionem alteram hanc addetis grauiorem iacturam, proiciendo scilicet sapientiam, inestimabilem in hominibus thesaurū, quæ in aduersis etiam magis, quā in prosperis sit preciosior, cui tanta adhibita fuit a plurimis reuerentia, ut ea impellente non modo amissa non quaesierint, sed possessa quoque externis donauerint. Hæc igitur sapientia, quæ lumen mentis est vestræ, iubet uos considerare quæ superius dicta sunt, tum hoc etiā, quod magis proprie ad uos pertinet. Ciuitas hæc plurimū utitur mari, & mercaturā assidue exercuit, rem non tantū fructuosam, sed etiam necessariam, nam pro bonitate agrorum, & varia fecunditate camporū, natura uobis sæuum mare, & horridas alpes ostendit, hoc nauium cursum excipere, illas nauibus materiam suppeditate iussit. Itaque exaudientes assidue hanc penè naturæ uocem, æquora assidue peragratīs. Magna huc copia importatur, & per uos cæteris Italiæ populis suppeditatur earū rerum, quæ maritimis cursibus ex Asia, & ab ultimis usque gentium littoribus conuehuntur: ex quo etiam magna huic urbi diuitiarum moles accreuit. Quæ igitur tanta incidere queat calamitas, quam uos deceat perhorrescere: nam impendentes clades nulli debent magis nosse, nulli minus extimescere, quam ij qui uentis, & fluctibus vitam committunt, sua linquentes, ignota perquirentes. Cogitet unusquisque uestrum tanquam in naui sedeat, sæuos hos bellorum turbines, immanes procellas, undarūque moles immensas, quæ penè urbem hanc obruerunt. Ex tetro hoc, & horribili Martis naufragio, quū incolumis euaserit iactura mercium, non ne gratias, uel si nudus sit, agat deo, uotiuamque tabulam templo suspendat: non enim quia terrestris fuit tempestas, ideo inflectere magnitudinē animi, & proicere pietatem debetis. Dixi de sacerdotibus, de disciplinatis, de mercatoribus. Restatis opi-

statis opifices, & uos tenuis sortis homines, quibus si dixerō modicum ablatum esse, respondebitur illud modicum esse multum, quū de modico aceruo sublatum sit: ideo idem uobis proponens quod cæteris, mobilitatem scilicet, & imbecillitatem diuitiarum, exemplo hanc in rem utar. Onagrum rusticanus quidam fuisse quū impelleret vitro onustum, interrogatur a uiatore, quid nam ueheret, nihil inquit, ubi iumentum hoc impegerit. Ergo infimæ sortis homo fragilitatem mercis, cui timet, assidue contēplabitur: elegans Genuensis plebs multarū rerum perita, non longè melius fragilitatem opum humanarum expendet: nesciet cadere crebrius iumentum diuitiarum, quas luminibus utens nullis lubrico tergo uehit. Quod si unusquisque uestrū, qui in pecuniolis, & argenteis uasculis rem collocauit, interrogatus fuisset antea, quid possides: non ne respondere debuit, sicut homo agrestis ille fecit: Nihil equidem possideo, ubi ingruerint milites, ubi fures, ubi incendia, uel aliud quid eiusmodi: hoc si responsum fuisset, omnes tunc laudarent. Nūc autem si accusare dicitis non responsum, sed responsi euentum, haud sapienter facitis, quasi respondendum fuerit, quod accidere non possit. Verè autem hæc, quæ tot casibus obiecta sunt, penes nos esse custodiae & fruendi in dies causa, non nos illorum esse dominos existimandum est: dominam autem dicere debemus fortunam, quæ non ex astris religata pendet, sicut insanientes nonnulli perhibent, nec inter deos est, ut gentes olim uoluerunt, sed ipsa deus est, aut dei iussum sacro nutu hæc inferiora commutās, ideo huic maledicere nephās. Hic dixerit fortasse aliquis me, qui extra telorum iactum fuerim, nullūque uulnus susceperim, facile aliorum miserias uerbis leuare. At nostra etiā in patrio solo belli fulmen percussit, & si grauius etiam quid in posterū accidet (incertum est enim quid pariat superuentura dies) spero auxiliante Deo, quod uideret aliquis me facile quodlibet ferentē: quanquam, ut hoc se habeat, ego spectare uos iubeo non qui sim qui ista loquor, sed quid loquor:

si enim dico leuia, cōtemnite, vel iubete potius silere: sin autem verba mea, quæ diuites facere non possunt, magnarum tamen rerum considerationem afferre possunt, audire diligēter oportet: neq; enim eiusmodi orationis genere vterer, nisi in rem esse viderē. In vniuersum autem dico vobis Genueses, lætandū vobis potius esse, quia pro periculi magnitudine nihil sæuum, nihil atrox, nihil horribile perpessi estis. Ponite ante oculos nobilissimarū vrbium grauiores casus: Carthago æmula quondā Romani Imperii deleta, Numantia excisa, Corinthus diruta, Aquileia flammis, ferrōq; consumpta: ipsa Roma, cuius corde, lingua, manu superatas cōstat oēs nationes, & quæ ascendentem vident, & quæ descendentem solem, & quæ ab utroq; latere sunt, tamen conuerso fato toties barbarorum armis expugnata, & quandoq; solo æquata, diruta, & nullum vestigium ciuitatis relictuū iacentibus tectis, puberibus interfectis, reliquis in seruitutem abactis. Ergo hæc illi vrbis contigerunt, quæ tam latè patētis imperii domicilium, & deorum (ut quidam dixit) patria fuit: vobis omnia fere incolumia relicta, coniuges scilicet, liberi, vosmetipsi, libertas, leges, imperium, res nautica, tecta patriæ, patria ipsa: quæ igitur tam atrox fortuna? Quin videte quò progrediar, si hæc templa, hos ipsos parietes, demū quæ cunq; nunc cernimus, prostrata, & reuulsa viderem, superstitionibus modo viris, tamē adhuc vrbem hanc superesse dicerē, & idem vobis dicendū. Si quis aliud sentit (verto nūc ad vos sermonem literati viri, qui historias tenetis) si quis inq; aliud sentit, simili errore tenetur, quo teneri potuit potentissimus ille Persarū Rex Xerxes, siquidē Athenas ingressus habitatoribus vacuas, credidit vrbem illam cœpisse, quū templa inflammaret, tecta q; illa, et moenia euerteret: sed verius fuit illum vrbis simulachrū cœpisse: nam vrbem ipsam penes Salaminā inuenit, quæ fortissimè dimicans, illius nauales copias perculit & afflixit: & profectō ita se res habet, ut vrbis cōsistat in fortium, prudentiūq; viroꝝ animis, non in tectis,

& parie-

& parietibus: quū verò hæc etiā vobis, & vobiscū super sint, plurimāq; alia ornāmēta hominū, & locorū, profectō istorū, quæ ablata dicuntur, ne meminisse quidē oporteret: damnū pecuniæ accessit, dedecus nominis abfuit, fors q; vestra, ut in foelix dici queat, nō tñ pudenda, aut etiā forti viro querēda: foelicissimi sanè præ finitimis vestris, qui hoc tēpore infestissimas direptiones perpessi, ut nihil penē illis sit reliqui, nō ad huc tamē quieti, quorū latus barbarus hostis arma quatiens p̄mit: illi autē miseri aut experiuntur, aut quā nō experiunt metuūt calamitatem: vos & a mari, & a terra pacata omnia possidetis, hinc firma classis, illinc inuia iuga muniunt, sentiunt oēs quā fortiter vos hinc vires vestræ, illinc ingenia locorū defendant. Quod superest colligite vosmetipsos, & cōmune reip. vestrę bonum concorditer diligite: quod nam hoc? ipse Deus, qui expetit, ut opinor abundantius quā unq; antea ciuitatem hanc se ipso replere: nam quò magis domos auro, atq; argento vacuas, & pectora harū rerum cupiditatibus uacua inuenturus est, eò vberius ipse se diffundet, quia & vos capaciores ipsius eritis: sic ex calamitate immensum etiam lucrū vobis reponet: in hunc si consentientes eritis, erit ille vobis omnia, firmamentū, salus, diuitiæ, gloria, vinculum etiam pacis, & concordiæ vestræ: nihil odio habebitis, nisi forsitan peccata, sed nec ulla erunt peccata, quoniā magistratibus parebitis, & legū iussa sponte facietis. Ad sunt etiam vobis hi duo principes tanta virtute p̄diti, quanta veterū nemo: qui non ideò de principatu pugnauerunt, quia cuperent tantūmodo prodesse, sed ut prodesent: res ostēdit, nunc enim quòd domi rerum potiuntur, procurationē fortunarum, & salutis tum ciuitatis, tum singulorū ciuium susceperunt. Circumspiciunt ab altissima hac principatus specula omnes reip. partes, quicquid in his agrū erit aut saucium, ut sanent, quod abiectum, ut reducant, quod nutabit, ut firmiori vinculo cōstringant: ostendentes dum sic agunt, quòd qua sapientia hæc adepti, eadem auxiliante administrant.

h

s

Laudan-

Laudandum illud præcipue, quòd eam potissimum adhibēt curam, ut cuncta magistratuum præsidis adornentur. Et huic quidem rei hic, alii alius præpositus est, prout cuiq; ob- tigit, seu potius prout cuiusq; dignitas, mores, ingenium, tē poris ratio postulare visa sunt. Mihi verò ea reip. pars com- missa est, quæ iudiciorum vim amplectitur, & lites legitime dissoluit. Vt autem (postquā huc relapsus sum) finiatur ora- tio vnde incoepit, extremaq; primis respondeant, hodierno die Genuenses in possessione magistratus mihi delati vesti- gia fixi, qui quidem ut vobis, liberisq; vestris faustus, ac for- tunatus sit, exopto, Deumq; immortalem comprecor, ut cla- rissimum lumen menti præferat meæ, quò cuncta fidei, in- genio, prudentiæ nostræ commendata, rectè, grauitè, iustè peragantur: sic discedens iucundam nominis mei memoriā istic penes uos reliquero: ipse autem a vobis hinc beneuolen- tiam auferam sempiternam, cuius equidem rei mihi hodie videor pulcherrima iecisse fundamenta. Illud enim a vobis Genuenses postulo atq; efflagito, si magistratum istum intel- ligitis non mihi honori magis, quàm oneri futurum: si pro commodis vestris vigilandum semper & laborandum co- gnoscitis nullis, aut paruis præmiis: quod ego bene gerendæ rei studio suscepti munus, id susceptum approbetis, meq; per libenter animis vestris recipiatis, ac ametis: quod vel consue- tudinis vestræ retinendæ causa efficere debetis, quoniam vos decet faciles esse oībus, ac benignos: idq; de vobis ab initio & sperans, & credens, quū inscitiam dicendi noscerem meā, non dubitavi longiore oratione auribus vestris obstrepere.

PRO ILLV

PRO ILLVSTRI, ET GENEROSO VIRO
Ioanne Rotario Vitæ Domino, in eius funere.

ORATIO SEPTIMA.

EMO vestrum existimet viri Astenses, quòd hodie de clarissimi huius defuncti laudibus verba facturus processu, me eloquentia, aut alia ingenii facultate fretū munus suscepisse: sed me id defuncto tribuere voluisse, cui ni- hil ferè aliud iam tribui potest. Quamquā mos etiam iste, quo egregii ciues e corporibus lapsi supremo eorū die ma- ximis, & quam amplissimis præconijs efferuntur, non sine summa ratione institutus, & retentus videtur, qui multum etiam autoritatis sibi vendicat propter vetustatē. Nam lau- dare viuentem pudor primū impedit. Deinde id nō rectè fieri sapientes interpretantur: propterea quòd prædicatione latidū suarum multi mortales plus equo animū extulerunt: accedit morum, & fortunæ mutatio, ut incertū sit quis boni & iusti viri nomen, quis fortunati & potentis titulum diu- tius ferre possit. Postremū illud est, quod huiuscemodi ora- tores ingentem laudum numerum effundentes in eos, quos vident, spectare nescio quid, & turpissimā adulationis figu- ram tractare videtur. At contra ubi defunctorū quempiam laudaueris, nulla inuidia, nulla turpis flagrat suspitio, tutissi- meq; ingeniorum vela horum laudibus committuntur, ut pote in quorum studia, & opes nihil iam amplius fortunæ, & intemperantię liceat. Nihil deniq; melius, quàm sub de- functorum exemplis superstites ducere, & præmonere quo- dammodo ad virtutis opus, ut intelligant nominis sui iam curam habendam, & posteritatis opinionem sibi post fata spe- ctandā. Quod si incendimur etiam studio emulationis au- dientes præclara maiorū gesta, viuorū profectio magis refert, quàm mortuorū, ea cōmemorari: quoniā istis iā defluxit ætas, quæ su-

quæ superest alteris ad exercendam uirtutem. Itaque terrarum olim arx, domicilium imperii Roma, morè istum asciscens, laudationes sapissimè intulit funeribus, non uirorū modo, sed illustrium etiam foeminarum: & Athenis quotannis eorum, qui pro patria bello occubuerant, solemnia merita rhetorū ore prædicabantur. Neque tamen ego is sum, uiri Astenses, qui fas esse putem defunctis & quæ habuere ornamenta, & quæ non habuere, addicere: neque enim ea gratia illi honestiores fiunt, & impudentiæ notam subeunt quicunque ad hæc facinora exercentur: eorum tamen studia, & uirtutes, & præclaras dotes illustrare sermone, & splendide auditoribus tradere, oratoris prudentiæ conuenire existimaui. Quamobrè magnū nunc humeris meis onus sciens tollo, nō enim debeo clarum uirum obscuro sermone appellare, sicut nec obscurū hominem claro sono efferre uellem. Aggrediar tamen, & quàm potero diligenter exequar quæ sunt huius temporis: quòd si fortasse defecero, est quo me consoletur: propterea quod humanissimos inter uiros, quales uos estis, bene dicendi uoluntas dicentis sæpius famam tutata est. Illud quidem constat inter homines quosdam optimos esse, alios mediocres, infimos alios, tum uerò ad extremū deterrimos. Optimus sanè is uir est, qui omnibus laudibus cōmēdari meretur: optimo proximus, qui pluribus, infimus qui paucis, deterrimus qui nullis. Itaque si, quemadmodū facere instituitis, attentos uos præbueritis, operamque aurium flagitanti mihi benignè dederitis, efficiam hodie dicendo, ut intelligatis Ioannem nostrū in optimorum ciuium genere fuisse, aut si quispiam renuat, non dubitabit ille profectò nō longo interuallo proximum optimo cuique adiungere: neque sanè uos pluribus tenere debeo iactando & genus, & diuitias, & nobilitatem, & parentes, & reliquas fortunæ dotes, quibus ille abunde floruit: sunt enim per se illa nota satis, & illustria. An multis uerbis enarrare coner Rotariæ domus, ex qua illi paternū genus, amplitudinem, potentiam, opes: nihil profecto necesse est.

Quis

Quis enim siue ciuis, siue aded peregrinus ignorat: ad nullas gentes ciuitatis nostræ nomen uenisse arbitror, quin eodem huius inclitæ familiæ fama, noticiaque peragrarit. At ne illa quidem longū sermonem deprecant, quemadmodum fortuna tali cum uiro benignè agens cōtulerit copias, & plurimas bonorum facultates: connubium præterea fortunatissimum uxore, sobole, pecunia, quæ omnia cum mirum in modum effulgeant, spectare licet, sed ueluti per transennam: mirari uerò nullo modo, quoniā id uirtuti soli debetur. Quādiu autem in istis fortunæ muneribus iactare me possem dicendo: & quantam tunc colligerem eorum gratiam, quibus hæc sola pulchra uidentur: mihi uerò tunc pulchra, quia in illo erant ueluti instrumenta quædam, & subsidia uirtutis. Tūne igitur (inquier) aded induxisti in animum strictim singula recensere, ut cursoris nobis potius oratione, quā rhetoris utaris, & ne nobis quidem enumerabis familias huic ipsi uiro cognatione deuinctas: quid refert, quū cognationes in uerorum bonorum parte non ponantur, & tam multæ sint, ut facile enumerari nequeant: proficiscendū siquidem mihi esset per plurimas ciuitatis domos, per finitima oppida, longius etiam eundem foret, ut amplissimam Vicecomitū familiam Mediolani florentem apprehenderem: dicam iterum, quid opus est huiusmodi in rebus tēpus terere, quod plerique ante me oratores fecerunt: Ipse breuissimè dixerim quod plurima adeptus est iste fortunæ bona, & uera bona, quia bonū dominum inuenerat. Quamobrem si placet ad reliqua animum intendite, ut superioribus multò, & potioribus dotibus Rotarium nostrū se ipsum ornasse intelligatis. Ego innocentiam uirtutum omnium maximam arbitror, cuius compotes pulsis fractisque uelutis cupiditatibus nemini unquam mortalium dicto, aut facto, publicè, aut priuatim obfuerunt, quancumque possent: hoc enim solo quòd innocuam uitam ducimus, a beluis segregari uidemur. Etenim quū natura blanda sit sui ipsius conciliatrix, hanc secutæ feræ ubi usus tulerit, nihil morantur

calamita

calamitatem, & pauperiem inferre: at illud hominum est ratione utentium ut nemini detrahant, non ut opes, non ut honos, non ut gloria, non denique ut vita ipsa augeatur: non enim si ad hominem spectat iniuriam traditam ferre humane, iccirco tradere alteri humani sit animi, sed efferi potius, & immanis: ducere exercitum, conferre signa, stantes hostium acies ferro decutere, expugnare vrbes, nationes plurimas imperio, aut suo, aut patriae adiungere: praecleara haec sunt, vel habentur potius, quandoquidem populari admiratione late mouent: testantur honores huic hominum generi publice habiti, & laudationes in illos elaboratae. Quamobrem quum, Q. Maximus Scipionem Africani posteriori in eius funere laudaret, multis verbis de imperatoris Africani laudibus disseruisset, addidissetque illum Numantiam euertisse, Carthaginam aemulam Romanarum virium deleuisse, celeberrimos triumphos duxisse, ad extremum sublati manibus Diis immortalibus gratias egisse perhibet, quod Africani Romanae urbi dedissent, necesse enim fuisse, ut imperium terrarum illic foret, vnde illi ortum duxisset. Gloriosa sane laus tantarum urbium victorem euasisse, & Romani imperii fatum quodammodo extitisse: at illa laus omnino maior, quae non populari trutina, sed prudentium iudicio expenditur, oculos, manus, mentem ab alieno continere, malle acerbissima perpeti, quam iniuriam inferre, aut referre se ipsum sibi ipsi subiicientem. An non sit maior, quando in omni saeculo reperti potius fuerint qui hostem, quam qui cupiditates suas frangerent, quum tamen illas explere velle inexplabile fore malum viderent? Nunc autem rogo vos num Ioannes noster innocentissime vixerit: an aliter existimatis? Certum si mentes omnium vno ore sonare nunc possent, responderetis utique innocentissime: quandoquidem nec oculus eius petulans fuit, nec lingua procax, nec elatum supercilium, nec manus rapaces: quem enim laesit ille unquam bonorum? cuius opes rapuit? corpus contudit? existimationem infregit? Illum scitis vos omnes (neque enim alibi viuere contigit quam apud vos) nullum

superbum

superbum, atque arrogans facinus edidisse, nullum nequitiae & foeditatis exemplum incitauisse, quamquam vberimum, & latissimum adesset patrimonium, quod sponte sua addere anhelitum, superciliaque hominum augere solet, & diuitiae superessent, quae vitis alimentum suppeditare possunt: sed nemo tam alicuius mancipii, quam sui ipsius ille dominus, nemo tam alienae, quam suae vite ille censor fuit. Et iis rebus prospectis, mirabitur aliquis me initio orationis hunc virum in optimorum civium genere collocasse? Optima quidem est haec laudatio, nec longa tamen, duobus enim clauditur verbis, Innocens erat: sed id quantum habeat vim, ex eo facillime perspicietis, si considerare volueritis quod foelicitatis euenturum cunctis eandem stationem tenentibus. Si tali ingenio ceteri ciues, vel omnes potius homines fuissent, aurea aetas, de qua tantummodo audiuius, hac tempestate florisset, quid tunc beatius? fides scilicet, & rectum sponte sua apud omnes valuissent, non supplicium, nec legum metu vita constricta teneretur, audacia omnis, & improbitas exularet: non vidissemus bella, non seditiones, non caedes, non vulnera, non (quod minimum est) nudatos gladios, quin nec ipsi fuissent gladii, quum nemo insidiaretur, nemo in alterius perniciem quicquam cogitaret. Foelicia nimis tempora primaeva gentis, quibus quod facere nephas erat, ne fieri quidem posse credebatur: nulla flagitia tunc, at nunc plurima spectantur. Quamobrem audite nunc de Ioanne aliud, si tamen aliud. Non contentus illo fuit, ut non noceret, illud etiam addidit, nocere cupientes ut repelleret. O virum verum innocentem, o magnum hominem, qui cogitauerat virtutem desiderem non esse, aut somniculosam. nam ad innocentiam spectat non illud modo, ut non laedat, sed illud quoque laedentibus ut resistat: sunt enim haec quasi eius duo membra quaedam natura inter se cohaerentia, quae distrahi nullo modo debent, quorum unum sine altero gratum, & iucundum esse uix potest. Neque uero satis esse statuo in ciuitatis moderatore ipsum suam & suorum libidinem ratione compressisse, nisi idem multorum sceleratorum audaciam cum

fortuna

fortune suę copijs tum p̄senti animi fortitudine oppresserit. Nam qui iniuriam non retuderit quū possit, tam in fraude est, quam qui facit: videtur enim muto quodāmodo assensu iniuste factio opitulari, qui prohibēdi oblatam deserit facultatem: hinc militię desertorem leges non minus puniendum existimarunt, quā qui patriam vi, manu, armis oppugnarint: non est timoris mei, vel etiam pudoris exēpla nominatim inducere: sed vos, & causas, & homines, & tempora meminisse potestis, & reputare quoties, & quantis praelijs consilia Ioannis incitatum perditōꝝ hominū furorem a repub. a bonis omnibus, a iucundo ciuitatis statu repulerunt, neq; enim semel, neq; paruis in causis, neq; leui dimicatione repererunt, neq; verò hac in re obscura huius viri erga patriā studia extiterunt. Magna hæc quidē, nec minus grata, quoniā studiosè veluti naturam insequēs faciebat. Theodori enim erat filius, quem virū ob consilij, & ingenij altitudinem non modo vos, sed Sabaudię, & Mōtisferrati Principes plurimi faciebāt, ut maximis in rebus eius opera vterentur. Paternū igitur huic fuit virtutem colere, non quòd virtus tradi alteri possit tanq̄ vas, aut prædium, aut tanq̄ aliud quippiam hæreditarium relinqui: sed quemadmodū ex fulmine fulmen, sic sæpius ex vna probitate altera emicat, ut vel hoc nomine Theodoro abunde ciuitas debeat, quòd talem nobis filium genuit, & reliquit. Illud etiā pono diuitias Ioannis ad vsum, & amicitiam illustrium externōꝝ patuisse, quos in urbem hanc aduentantes largissimè domo excipiebat, neq; id sine ciuitatis cōmodo, cuius amplitudinem, potentiam, dignitatē, de priuatorū copiis finitimi metiuntur. Cōtenderunt nuper de Insubrię imperio clarissimi inter se duo Reges exercitu, & castris, vario euentu pugnatum est, & nunc Galli, nunc Hispani victricia arma circūferebant: dici vix potest quā vtrarumq; partium duces amarent comitem, carum haberent, honore omni prosequerentur, cuius etiā tectis se ipsos sapissimè crediderunt, Arbitror equidem nō sine singulari prudētia

prudētia effici potuisse, ut vtrorūq; vsum, beneuolētiāmq; retineret, inter quos tantis de rebus bellicū certamē intercedebat: gratiā autē, quā ex hospitalitate, & familiaritate summōꝝ principū collegerat, illā semp̄ publicis intentā cōmodis fuisse reperietis: siue enim iracundiā regū placare oporteret, siue liberale aliquid impetrare, hunc virum querebatis. Ille studiosissimè voluntates vestras excipiebat, & quicq; cupiebatis, nullo labore vestro perfectū tradebat: nec tamen sibi quicq; pro his repēdi voluit, nisi beneuolentiam vestrā, hanc ille magni muneris loco duxit: publicos autē census, ut curatuēdi proprios, ita fructu credidit alienos. Nolo nūc referre quanta in egentium, & miserōꝝ hominū auxilium contulit, miserationis enim opus ab ostentatione procul esse debet. Si quā etiā in amicōꝝ quempiā liberalitatē exercuit, si quos etiā opibus suis ad honores, & magistratus prouexit, prætereo: hæc prædicent illi potius, qui se tunc vehemēter adiutos putabant, & quos æquū est huiusmodi beneficiorū memoriā perpetuò colere: nam ipse Ioannes ea minoris pendebat, & vel statim obliuisceretur, vel obliuiscenti similis erat: certè diuitias nō ut bona sua amplectebatur, sed ipse potius diuitijs suū esse bonū videbatur. At nō pecunia tantum, & opib; sed opera, & comitate multò etiā plures sibi deuinxerat, dum in aduersis illorū rebus ostendit se dolore pariter commotum, & in secundis læticia simul affectum. Plurimos etiam consilio subleuabat, admonens in negotio quopiam tractando quid fieri oporteret, & circumspectus pro illis, ne aut fallerent se ipsos propter inscitiam, aut de aliorum fraudibus caperentur. Sed ecce me, dum apparo de huius viri religione erga Deum, pietate in patriam, charitate in suos, benignitate in alienos plura etiam dicere, repressit ab hoc impetu acerbis conspectus infelicis illius busti, qd̄ tam densa facularū nube obtectū est, ut maximū hoc templū de flagrare vnā videatur. Vbi enim cogito hominem tantarū virtutum fato interceptum, fati iniquitatem accusare penè compellor.

Siccine tantus vir in ætatis suæ robore concidit: tamne citò lux ista patriæ ab huius cœli luce aufugit: quantam iacturâ fecimus: alij propinquum fidissimum, alij amicum carissimū, omnes ciues amissimus commodis nostris natum: quomodo consilio, opibus, gratia, tum vniuersos, tum singulos subleuare potuisset: O grauem, & acerbum mortis tuæ nuncium vir optime. O horam illam lugubrem. O res humanas tam facile sponte sua labentes. Video miser, video tot nobilissimos sordidatos non minus funestis illis insignibus aduersam hanc fortunam, quàm ego voce deplorantes. Au si sunt nonnulli viros sapientes, si distortissimi sint, dicere formosos: si mendicent, diuites: si exulent, ciues: si nudi sint ab amicis, satis a se ipsis bene comitatos. Iste verò singulari animi sapientia præditus, reliqua bonorum genera non nudis appellationibus, nec per ingenia & interpretationes prudentum, sed rebus ipsis fuerat assecutus. Hinc spectaculum oriebatur admirabile, dum virtus fortunam regeret, virtutem fortuna bearet, euanuit nitor ille, & cuncta, quæ nunc circumspecto, atrum mihi inducere colorem videntur. Sed iam finis sit querelarum, excitemusq; si possumus nosmet ipsos: nam a mœrore acerrimo mentium confectore censeo fugiendum validissimè, & quàm celerrimè, ac, si liceat dicere, quantum pedes valent. Quid enim hi luctus, hæ lachrymæ, hi questus sibi volunt: num absentem hac ratione reducere valemus? Stat contra immobile mortis decretum, non precibus, non precio, nō misericordia flectitur illa, ut quem exceperit remittat. Quid fles igitur: aut quam obtendis causam foemineo dolori: perijt propinquus, amicus meus. Quid ergo: tu preces fuderas, vota adhibueras, ut immortalitate donaretur: minimè, inquis, sed ut diu superstes foret. Quid mihi diu memoras, quòd verbum in humanis cadere non potest: An diu tibi viuere videtur, qui septuaginta, aut octoginta attigit annos: non profecto, ne si vel animalia quædam consulas, quæ plurima sæcula viuendo excedunt:

dunt. Quòd si eternitas cogitabitur, intelligemus homines floris in morem exoriri, & repente decidere. Superet aliquis viuendo multa annorum millia: attamen huius temporis, quo vixit, nulla erit portio, si referatur ad id, quod non vixit. Quid si ostendo humanæ vitæ diuturnitatem, quantulacunq; sit, in annorum multitudine non esse positam, nonne tandem pudore coacti oculos abstergemus: Da mihi sacrilegum, da periurum, da sicarium, da adulterum, ille quisquis fuerit, & si spatiosius Nestore, & Cumæa vate terras infederit, parum, imo nihil vixisse videbitur: quid ita: quia vita turpis flagitiis inquinata, ne vita quidem habenda est. At quicunq; pro annorum captu virtutis munere functus fuerit, diripiatur a morte ut libuerit, satis diu vixit. Vt enim cothurnus non is melior, qui longior, sed qui pedi magis habilis, sic vita ea pluris æstimanda, non quæ productior, sed quæ virtutibus melius congruit: frustra igitur querimur circumuentos, & oppressos. Optabamus Ioannem diu viuere, diu vixit, si non annorum, sed virtutis in eo numeretur progressus. Et hoc quidem, ut arbitror, nō parum vos solari potest. Sed ecce nunc, dum cupio vos aliis rationibus a luctu reuocare, venit in mentem facinus quoddam durum, agreste, ferum, capitale: vellem autem nemini contigisse id quod dico, aut aliis potius, quàm vobis: animaduertite quæso. Est quidam, qui certæ rei fecit depositum penes alterum, ita ut reverteretur, sed hæcenus quousq; deponens sineret. Transierunt aliquot annorum curricula, adest creditor, depositum reposcit: quid tum ibi debitor: ille statim æquissimo animo quod acceperat refert, ut hoc debitoris nomen, quod molestū esse solet bono viro, effugeret, non ut molestius efficeret, si improbus esse debitor videretur: iniquum videbatur non modo depositi fidem fallere, sed vel iustam repetitionē paululū remorari. Itaq; ne remoratur quidem: audiūt debitoris amici, ex his non vnus, aut alter, sed plures numero incusant factum

factum, queruntur, eiulant, clamant, moleste ferunt. O improbitatem hominum dixerit quispiam. qui nam hi? Nos scilicet ipsi sumus, qui aegre ferimus Deum a Ioanne reuocasse vitam, quam nulla praestituta die utendam dederat: qui dolemus id ablatum, quod ipse Ioannes veluti depositum sponte reddidit: quod si turpe, & iniquum est, nec antea praedolore perspectum, nunc re animaduersa moderato vnusquisque ferat animo quod accidit. Esto, dolor oppresserit subitus, sed quousque ei parebitur: omnibus in rebus adhibendus modus est: etiam in lachrymis est aliquid, quod sit satis. Nulla tam imbecillo animo fuit vnquam mulier, quae viro, aut fratre, aut liberis orbata, diuturnitate luctus attrita, finem aliquando non fecerit lugendi. At masculi non est animi expectare temporis medicinam, quam repraesentare ratio possit, admonens non esse miserius natum mori, quam nasci moriturum. Ferunt Democritum ad Persarum Regem, qui uxorem amiserat accessisse libenter consolandi hominis sane causa. Verum quum stultus Rex lugeret, ut nemo, nullamque prorsus consolationem admitteret, pollicitus est ei Democritus animi sui causa arte quadam defunctam ab inferis euocaturum, daret modo operam, ut tres viros adipiscatur, quibus nihil flebile vnquam, nihil luctuosum contigisset, quorum nomina defunctae tumulo inscriberet: erexit se Rex in spem veniens reuocandi coniugem, & eius iussu toto regno indolentes, illuctuosique exquiruntur: retulit post flens ad Democritum inuentum neminem. Tum ille, es ne tu (inquit) homo impudens, qui adhuc plores, quum ex tanta hominum multitudine ne vnum quidem adducere potueris, quem non dolor attigerit, & luctus? Vereor ne eadem impudentia diutius in luctu versantibus nobis impingatur, quasi illustrium virorum funera, & amicorum, & propinquorum non vndique ducantur. Vetuit Democritus Regem affligere se luctu, admonens nullum hominum praeterire vite curriculum sine calamitate: at hoc quod omnino necesse est praeterire, siue

velit

velit quispiam, siue nolit, quam totius iustus luctum imminuere potest: Si obliuiscimur nos conditionis nostrae, qua mortales geniti sumus, at non obliuiscitur sui ipsius natura quaecumque orta sunt ad interitum rapiens, cui resistendi ratio si qua esset, iandiu inuenta fuisset, & inter tot secula immortalis aliquis extitisset: sed hoc ita semper habuit, & habebit, ut cuius homini nato non sit facilius viuere, quam mori. Quamobrem si ita visum est Deo, & aliam quidem alios, nunc autem istum de huius lucis vsu deponere, nos qui sumus, ut damnare audeamus: non nouum aliquod, & inauditum, & omnibus retro saeculis ignoratum accidit calamitatis genus: quod si accidisset, ne tum quidem vehementius affligi oporteret: superior enim viri mens omni fortunae contumelia esse debet, neque frustra suscipienda esset tetra & funesta animi egritudo, quae de grauitate incommodorum nihil vnquam detraxit. Quum vero nihil tam e naturae conditione sit, quam e vita decedere, quum inter incerta humana omnia mors penes sola sit certa, & ea nihil magis vulgare, quomodo non vulgari modo ferri oportet: vel si statuerimus grauius esse lugendum, pudeat leuioribus malis lachrymas praebere: quid enim tam triste contigit in exanimato hominis vnus corpore, quum Papiae, Alexandriae, Mediolani praestantissimarum sane urbium cadauera ante oculos nostros iacere videamus? Illic egestae sapienter opes militari manu, & eodem belli impetu tecta pluribus locis procubere. Sed quid externis vtor exemplis, quum domesticis possim? Nos, nos grauius experti, grauiora etiam pertinuimus: quoties natali solo deserto fugam vitam madauimus? quoties praeda militum, & finitimarum gentium miseratio effecti sumus? quis iam scire potest, an peiora ingruant flagrantibus adhuc bellis? non enim res huius populi tam bene posita, & fundatae sunt, ut non leui impulsu concidant omnia. Si lugere libet, iustiores luctus causas calamitosa tempora praebebunt: ut ex eo saltem conueniat praesentem luctum moderari, quo sufficere reliquis malis

i

3

flendo

flendo possimus. Nam Ioānem ipsum cur lugeamus, quem ab acerrimis sæculi huius fluctibus ditina voluntas subduxit, & exulem antea ad naturalem nūc suā domū reuocauit? Equidem referam nunc vobis (præstantes viri) quod aliquando in mentem venit: nam superioribus annis, quū vberiori ocio affluerem, illa me cura cepit, si fortasse possem ipse humanæ vitæ simulachrum aliquod leuioribus in rebus videre: ea me diutius torlit inuestigatio, tandem reperi quod quærebam: attendite diligenter. Vita humana, ut mihi videtur, conuiuii cuiusdam magni simillima est, ad quod omnes æquè ciues vocati diuerso studio feruent: hi gaudent confabulationibus, & conuictu: illos delectus ministrorum ordo, ingens fercularum pompa, mirāq; totius apparatus descriptio attonitos tenet, & hiantes: alii satis habent illa in multitudine purpuram, cultūq; diuitis fortunæ ostentare: nonnullos refectio corporis, epulæq; ipsæ quantum sat est, sumptæ delectant: nequiores qui flamma succensi gutturis apposita nullo discrimine vorant, visceribus tantum suis abdominūq; indulgentes: honestissimi verò omnium, qui conuiuii dominum cunctos tam iucundè & comiter epulo excipientem noscere, & notum colere affectant, & ea gratia se illo venisse lætantur. At vbi sublati mensis assurgere iussi, hi demissos se queruntur, qui nullam, aut pessimam, exhaustāq; habent domum: at qui commodius se futuros domi suæ arbitrantur quàm alienæ, læti abeunt, tandiu in conuiuio morati cum voluptate, quàm eius rei vsus & opportunità ferebat. Exposui simulachrum: attendite modo an huic simulachro humana vita congruat: nam ad illam, tanq; ad communem conuictum vnusquisq; hominū iussu Dei vocatus: alii sermonibus, fabulisq; ducuntur, in quorū numero poetas, oratores, historicos etiam poneremus, & quicūq; eorum numeris, musaq; delectantur: alii ut philosophi delectantur apparatu vitæ, quos mundi pulchritudo, nobilitas cœlestiū, terrestriūq; rerum in admirationem traxit: alii copiis, diu-

tiis, po-

tiis, potentia spectandos se præbent: alios negotiorum, seculariūq; rerum cura tangit, atq; id tantum, quātum satis sit ad vitam honestè degendam: alios nequam homines turpissimis voluptatibus deditos videmus: & vt illic honestissimū esse genus eorum diximus, qui epuli dominū noscere, & notum colere affectāt, sic iustissimi, omniumq; optimi, & Christiano nomine maximè digni, qui in hanc vitam inducti auctorem vitæ Deum agnoscunt, & satagunt venerari, sanctissimèq; eius mandata conficere, & custodire student. Mox cōuiuium soluitur, idest e vitæ domicilio migrandū est omnibus. hi molestè ferunt, qui in loca alia tetra, horrida, formidolosa veniendum vident, non hi, qui e christiana disciplina fide adducti, spe sustētati, charitate muniti, ad superas oras, vnde fluxerunt, multa cum mercede sibi vident repedandū. Ecce Ioānis Rotarii spiritus, iustissimus (dum in terris fuit) Dei cultor e florida vita tanquam e conuiuio dimissus in domū propriam iam reuenit, vel reuenire sperat, vbi labe, quas cōtagione terreni corporis attraxerat, purgatoriis ignibus vsserit. Ille tanta spe lætus, simulq; prospiciens dies nostros noctis plenissimos, eadem, ut opinor, amicis nobis exoptat, missionemq; huius vitæ, veluti militiæ cuiusdam grauioris fieri cunctis vellet: quem vos ab atrocibus illis pœnis, si quas sustinet, orationibus, ieiuniis, elemosinis, omniq; alio sancto opere conuenit subleuare.

i

4

DE BELLO

M. ANTONII N.
DE BELLO IN TVRCAS GERENDO.

ORATIO OCTAVA.

VLTOS Ego sapius mortales animadu-
uerto viri Christiani nobile aliquod ingenij
& doctrinae suae monumentum edere cupien-
tes, ea sibi ad dicendum sumere argumenta,
que eximia sunt subtilitatis, & pro quibus ad-
uersus plures diuersa sentientes contendere oportet. Tales
ferè sunt hi, qui de naturalibus disputant causis, coelestiaque
cuncta & terrestria curiosius inquirunt: quos ego sanè viros
& si non contemno, attamen quod nulla plerumque de illorum
sermonibus utilitas auditoribus comparatur, improbandi ali-
quando videntur, quod si necessarijs pretermiſſis extranea quae-
dam magis longè ab usu posita, & vix bene nota consecran-
tur. His etiam deteriores video nonnullos, qui ad fabulas, &
iocos conuersi in his ludunt, a poetis nihil ferè differentes,
quorum vnum est opus vulgarium hominum aures festiuo ser-
mone detinere. Ego si nunc de vnius, aut alterius ciuitatis
utilitate verba facturus processi, laudabile putarem institu-
tum orationis meae, & magis adhuc laudabile, si de vnius pro-
uinciae salute afferre aliquid possem. Verumtamen in praesen-
tia nihil horum agito animo, sed aliud quiddam longè (ni fallor)
praestantius: nam de totius Christiani populi tam late patetis,
per tot terrarum spatia diffusi, de totius inquam gentis commo-
dis dicturus sum: tantum est id, quod profiteor. Nulla unquam
res oratoris ingenio tractata, aut magnitudine par, aut utili-
tate prior inuenietur. Quenam igitur haec? Scitis Turcas
dissidentes a nobis religione, multò etiam magis armis, atque
hostilibus odijs dissidere, vrgere assidue terra, atque mari, in-
tercepisse olim oppida, castella, regna, prouincias, nunc etiã
in interioribus fidelium nationibus versari, & tantum in fauci-
bus non haerere. De bello igitur aduersus Turcas gerendo
dicturus

ORATIO VIII.

61

dicturus sum, quo vno Europae salus, populorum libertas,
Christiani nominis dignitas continetur. Non arbitror iam ob-
scurum esse cur institutam illud potissimum oratione suadere:
oratio enim cupiditatem incendere potest, & incensa cupidi-
tas efficere, non modò id ut velitis, sed ne frustra etiã velitis.
Sed non est meum id inuentum: dixere alij hisdem de rebus,
quibus arbitror haud ingratum futuræ plures in hac eadem
ire, si forsitan effici potest assiduitate suadendi, vt bellum tam
sanctum, tamque salutare suscipiatur, cuius rei gratia orationes
illi suas elaborarunt. Pulcherrimum sanè horum viroꝝ pro-
positum fuit, qui etiam exemplo suo prodesse potuerunt: nam
quum hoc sibi sumerent, oportere, quod vnuiquisque posset, id
aduersus comunem hostem proferre, id principes ipsi munus
expleuerunt: nam quum graues & vehementes essent in dicen-
do, disciplinamque instruxissent se pluribus, hanc oris, & pecto-
ris sui dotem in medium detulerunt, grauitercumque in Turcas co-
hortationibus, monitiisque suis pugnaverunt: hoc videntes cae-
teri, quorum omnis vis est in ferro, armis, equis, & vexillis, im-
pelli poterant, vt illa, quibus praestabant, aduersus eundem ho-
stem pro comuni salute exercerent. Horum ego viroꝝ egre-
giam voluntatem iuuandi rem Christianam facultate oratio-
nis, non suscipio modò, verum etiam imitari conabor: siquis-
dem hisdem artibus me tradidi, quibus illi florebant: nec ideo
quisque debet animum dicendis minus intendere, quia illorum
scripta vel iam legerit, vel lecturam sperat: argumentum quippe
idem, sed tractatio varia & diuersa erit. Tanta autem est am-
plitudo materiae, vt si in infinitoꝝ hominum corona certatim
vnusquisque de ea differat, postremus tamen adhuc habiturus
sit, vnde noua multa ab alijs praeterita commemorare possit.
Quod si natura ita comparatum esset, vt quò quisque posterius,
eò deterius diceret, nullo iam discrimine iudicaretur quis
melius & rectius verba fecisset: ipsum enim tempus de ora-
tore optimè iudicaret, & postquam iam plures superioris seculi
viri dixissent, iusta esset causa discedendi, & nolle amplius au-
dire.

dire. Sin aut̄ posteriores etate inuenti sunt sepius subtilitate & elegancia dicendi priores, apparet non iuxta locum & ordinem dicentium hæc esse spectanda, sed ingenium, literas, eruditionem valere. Vt enim vnusquisq; instructus est naturæ, & doctrinæ facultatibus ad dicendum, ita dicit: & nullum istud argumētum est anteriori, se perfecisse opus, quia cæperit, sicut nec posteriori, quia suscepit. Fallitur si quispiam putet idem esse in sermone, quod in cursu: nam in cursu is vincit, qui cæteros præuenit, & ad metam primus peruenit. At in sermone illi palma defertur, qui aptius, & sapientius dixit, tamen si postremus ad ipsum peruenerit sermonē. Itaq; quum incertum sit qualis futura sit oratio, decet vos omnibus æquos auditores præbere, ut si quæpiam rectè dixerint, illis vtamini: sin defecerint, nec ostendere valeant præclarum aliquod, id eò nō suaserint, neminem illi amplius culpare possint, præterquam se ipsos: vos autem nihil durum, aut atrox perpeffi fueritis, si multorum etiam longam orationem audiueritis stulta & vana dicentium, quanquã quid vanè, quid superfluò diceretur hac in re, tali tempore? Tantum autem abest loquendum non esse, ut iure possit quilibet de me petere, ut maiore vi, & copia orationis bellum hoc Turcicum suadeam, quàm superiores fecerint: quoniam maior etiam vrget nunc necessitas huius hortationis, postquam res Christiani nominis in extremum penè discrimen deducta est. Quis enim non videt quam latè ferantur Turcarum arma: quod minentur: quot nuper diripuerint regiones: quantum ceruicibus nostris immineant? Ita ut nihil magis meditari oporteat, quàm quomodo illorum impetū propulsare possimus. Scilicet omnipotēs, & immortalis Deus hominū inter se latè patere statuit officia: itaq; vbi aliquid moneri vult, nō ipse id agit de loco superiore, aut legatione vtitur angelorum, sed sacro afflatu præstantiū viroꝝ mentes excitat, ut ad populū loquatur: quod negociū vbi illi capessunt, tunc verè existimandū est deum de humani pectoris templo, quod insedit, monita

illa sa-

illa salutis fundere. Fieri autem nō potest, ut in negotio quo piam magno, atq; præclaro vnus ad omnia sufficiat, sed alius adiuuat pecunia, alius consilio, alius autoritate, alius corporis viribus, quemadmodum visum est Deo, qui hæc diuidit: est etiam quem ille sermonibus tantum præficit, & nūc me forsitan voluit ad hoc bellum mentes vestras inflammare. Quamobrem loquendū mihi omnino esse video: siue enim vtile est vos id bellum gerere, ad quod suadendū procedo, nec vtile modo, verum etiam piū, do hoc cōmuni salutē, do temporibus, do religioni: sin etiam hæc agere partes Deus me voluit, do hoc illi, quoniam ille mihi prius hoc dedit, & pareo, nec deseram stationem, in qua maior homine potestas me collocauit. Neq; ego nūc aggrediar quicq; de rationibus belli gerendi dicere, quoniam id ad rei militaris peritos pertinet, qui ne ipsi quidem sua expedire possunt consilia, nisi in rem præsentem venerint, circumspectantes & quæ amica nobis, & quæ hostibus aduersa. Simul & illud cogito, quod si ostenderem nunc, quomodo bellum sit gerendum, veluti qua parte aggrediendus sit hostis, quanto copiarum numero opus sit, vnde com meatus quærendus, hæc, & talia si expedirem, fieri posset, ut sententia mea eo tempore acciperetur, quo non prodesset, uel etiam obesset: rerum enim status assidue voluntur, quibus consilia aptari debent. Ergo expectabimus illum diem, quo vnanimi consensu manus iniicere voluerimus bello: plures enim tunc ostēdent sententiam suam, nec cōsilio, ut opinor, labemur, quod sub manu, ut aiunt, & in ipsa arena nascetur. Nunc autem ostendendum mihi (quod rei ipsius caput est) bellum omnino nobis aduersus Turcas suscipiendum esse, atq; adeo acriter gerendum cum spe optima uincendi: is enim huius actionis finis est, ad quem cætera referre oportet. Si quis autem oratione sua suspensos animos, uel leuiter ppenios impellere potest, ut uehementer ardentēq; affectent rem gerere, is multum cōtulerit: nam sepe labores, pericula, sumptus, formidines

a nouis

a nouis consiliis deterrent: at incitatis studio semel hominibus non graue aliquod, aut durum, aut metuendū videtur: sumptū habent pro lucro, laborem pro requie, dolorem pro voluptate, vita denique deterior illis morte videtur, nisi rem perficiant. Itaque non est omnino deridenda hæc opera, quæ irritare animos, & paratiores efficere potest, qua uti iam cogito, de meis cogitationibus ita sumens exordiū. Ego enim siue fidei ardore, siue astri cuiusdam impulsu, siue fortasse mentis vitio quodam cogitationibus illic excurro, ut expuitem, & examinem sapissime mecum quam præclaræ esset, si Christiani pacatis domi rebꝫ, armis collatis aduersus Turcas, Saracenosqꝫ exirēt, vnanimesqꝫ & serua liberare, & erepta recuperare vellent. Primum nos illi quotidianis pulsant iniuriis, & continentibus bellis laceffunt, neqꝫ coerceri possunt, quorum prælia & contentiones inuitatos refugere turpissimum duco. Utinam occurrere, arrogantiamqꝫ, & spiritus barbaricarum mentium ferro contundere statuissemus: non contractioribus nunc terminis vteremur, neqꝫ nuper in Pannoniæ finibus castellum munitissimū, nec diuerso in orbe pulcherrimam Insulam interceptam quereremur. Deinde quis tui Græcia non misereatur? quæ armis iandiu oppressa seruilibus alūnos tuos fidei lumine fulgentes spe atqꝫ animo cœli domicilio affixos pedibꝫ infidelium prosternis: neqꝫ tamen vectigal pendendo, aut deiectione parendo contumelias & iniurias redimis, quibꝫ impii Maumethani nostri generis homines insequuntur: ipsorum ceruicibus, humeris, lacertis vehunt, arant, fodiunt, deiectionissima queqꝫ ministeria exercent, si qui minus dicto audientes sunt, si qui indignitatem rerū perosi dolorem vultu non satis occultant, aut palo transfiguntur, aut cute nudantur, aut in rotam insuntur, aut alio denique edito seuitiæ exemplo exanimantur: quin etiā beluæ illæ in Venerem pronæ intemperantiam, libidinum in alicuius pulchritudinis puberes explere dicuntur: quos vbi præsentis stupro coinquinauerint, superbissimorum more

domino

dominorum exultant contumelia, quum castissimos religionis nostræ mores non minus oderint, quàm contemnant. Sed nolo in istis diutius immorari ob pudorem: nam huiusmodi contumelias, quæ ad mulierū pertinent corpora, & puerorum, non conuenit nimis verbis nudare, eò autem minus a viris ferendas, quò magis illarū pudet sermonem inferre, & vix nominari honestè possunt. At illud longè intolerabilius, & magis exitiale, quòd paruulos de parentum sinu abstractos Christo misso Maumethanæ legis superstitione imbuunt, quos in spem deinceps militiae alant, atqꝫ erudiant. Hic qui patrum luctus: quæ miserarum matrum comploratio: quātus affinium mœrorum: ciuium gemitus: abduci in perpetuū dulcissima pignora longè ab oculis, ab domo, a patria, ac ne in religione quidem parentum permanere: non iam carnem, & sanguinem in seruitutē trahi, sed animas ipsas, quas sacro baptismatis fonte perluerant cœlo desponsas, in baratrum præcipitari, demonibus immolari, Cuncti expirare euestigio gnatos, mori, externa aliqua vi confici exoptant, anteqꝫ infidelium manibus tollantur, scissisqꝫ crinibus mulieres pectus pugnis tundētes foecunditatem vteri execrantur. Itaque quū in mentem venit tot regiones, tot vrbes, tot oppida, tot ecclesias, tot viroꝫ capita mulierumqꝫ tam grauiter Turcarū imperio premi, ac diripi, interrogo me num qui supersumus Christiani in reliquis Europæ partibus eadem seruitutis conditione capti, qua illi, an verò liberi arma ad arbitrium nostrū teneamus? Mihi quidem seruitus videtur, si timore exterriti aduersus foedissimos hostes membra Christi & sanguinem depascentes infestis signis ire detrectamus. Quòd si vniuersi Turcarum potentiam haud extimescimus, ut pote quos distracti sapissime nominis nostri reges domesticis copijs & parua manu repulerunt: num segnitie tardabit, que longè abfuit, & abest ab occidentalibus populis? nam si ipsos bene noui, hi ferrum libenter retractant, & vitam sub diuo trepidisqꝫ in rebus assidue ducunt, & belligerandi demum studio

studio

studio acerrimè tenentur. Quomodo igitur qui leuioribus de causis acriter ferro decertamus, Christo tam sedè in eius membris affecto cessamus? quid patimur Turcas hæc agere, quorum gratia tum hostibus, tum amicis mali Christiani videmur? Si vnum vel alterum hominem conspicati iniuria ab inimicis oppressum cõmouemur humanitatis iure, & contumeliam detrahendam censemus: quæ ratio vnam prouinciarum nostrarum nemini dignitate cedentem negligere, nec nec opitulari aduersus assiduas insanissimasque contumelias? inimicitias inter nos exortas distulisse, intestina bella paulisper timuisse, in facultate nostra situm, idest voluntate hominum moderatum, quin hæc libere dimittere, studium atque iracundiã suam Christo & ecclesiæ temporibus condonasse, pulcherrimum. Amentes profectò, si credimus posse nos amissa possidere inter discordias nostras, per quas possessa amisimus. Si belligerandum est, id cum hostibus fiat potius, & sociis pax reddatur: nunc bis peccamus, dum & sociale bellum gerimus, & hostile relinquimus. At in negotio gerendo splendoris, & cõmodi nihil, imo nulla vberior occasio virtutis pferendæ, laudis amplificandæ, diuinæ gratiæ pmerendæ: nam si honestas spectatur, quid honestius, quã decora illa animarum cœlo nata, plebem regiam, sacerdotalem fidei sociam, crucis commilitonem, ab iniuriis barbarorum prohibere? contumeliis eximere? seruitio nudare? & tandem sibi metipsi reddere? At quaritur gloria: quid gloriosius quàm efficere cõpressis domitisque hostilibus nationibus, ut Christi religio in humanæ libertatis luce posita gratior nobis, exteris reuerentior assurgat, ad quã nõ sanctitate tantum, sed etiã sui dignitate oēs rapiantur? quæ enim literæ non celebrent tam pclare gesta: quæ vnquam posteritas de tantis gestis conticescet? hæc autem ignorauerit nemo, quin Dei nobis concilient amorem, utpote quæ pro ipsius causa, & nomine suscipiantur. Miror etiam si non intelligimus, quod libertatem Græciæ prodentes nostram simul prodimus tali aditu aduersus loca nostra

nostra patefacto: nemo enim dormiat vicino serpente securus, nam mordere potest, & forsitan mordebit. Itaque siue sint qui velint sua domi ociose possidere, siue cupiãt aliqui noua quadam manu quærere, agendum vtrisque, ut firmus illinc exercitus transmittatur. Est etiã aliqd, quod præcipuũ huic terrarum parti debeamus: namque omnis humanitatis cultus, leges, iura, fandi ratio, artium grauiorum scientia, sacrarum literarum interpretatio e Græciæ fontibus deriuarunt. Magnis quõdam hæc prouincia gestis floruit, magnis finitimos opibus antecessit, magnis domi forisque partis titulis abundauit, ingeniorum feracitate quibuscunque terris anteferenda: huius gentis inuentis, eruditione, literis aucti vehementer & adiuti sumus. Talibus pro meritis, proque gloriæ vetustate, quam etiam in prouinciis reuereri decet, seruille iugum afflictæ excutere Græciæ, & iniurias per tot annos toleratas vlcisci debemus. Quod si omne antiquitatis decus restituere non possumus, at reliquam vmbra, residuumque gentis nomen ab inimicissimis hostibus proteri cõculcarique ne patiamur. Habeat salutem ab his Græcia, quos artibus suis ornauit, ut gratos, memoresque beneficiorum intelligat, & maiora acceptis refudisse agnoscat. Et fortasse vbi sui iuris effecta fuerit, quemadmodum agri intermissõ cultu vberiore dein fruge nitent, quasi gratiam referant quietis, sic literæ, quæ illic tot sæcula quierunt, tunc commotæ vberius latiusque resurgent, & fortasse extulerint aliquid veterum studiis equiparandum. Et quoniam vno ex sermonis capite, & (ut ita dicam) fonte plurimi cogitationum rituli deriuari solent, nosque longius progredi statuentes alia aliis libenter inteximus, quæ eiusdem generis esse videantur. Quis etiam bonorum fidelium Hierosolymam, omnemque antiquæ repromissionis terram in Christianorum imperium recidere non concupiscat? Hoc loco patiamini queso me paulo fusius & vberius prouinciã Iudeã suis laudibus efferre: non dicam terram illam saluberrimis irriguã lacris, tam vberem, & feracem

& feracem optimorū sanè fructuum fuisse, ut lacte, & melle fluxisse tota dicatur: non cœli temperiem, rarū imbrium casum, hyemen hyeme carentem prædicabo: ne illud quidem dicam protulisse primā & ostendisse insignes balsami lucos, & palmarū nobilitate cunctis regionibus antestare. Facessant ista procul a laudatione nostra, laudauerint hæc potius Hebræi, quibus talia quædam magna vidētur. Nos terram illam eximiam sedem & præclarum domicilium sanctitatis fuisse aperiemus, nos ingentia illis locis mysteria salutis patrata referemus: qua in re dabitur veniam, si sermonem pro uexerimus longius, quam opinio nostra ferebat: tractabuntur enim nunc dicendo communes affectus, ut in illis, quantum fieri potest, religio incendatur. Quamobrem adestote quæso, & aures mentesque uestras erigite, ut aliquando de maximis rebus dicere incipientem audiatis. Arbitror ego, sicut Solem video inter reliqua sidera præstare, & penè solū in cœlo collucere, ita Iudæam, quam Siria partem nonnulli autumant, inter terras omnes vnam eminere, illiç a cæteris regnis & prouinciis plurimum deferrī oportere. Nec verò fidei ac christiano viro aliter videri necesse est: nam in hac sola orbis sede vera Dei cognitio enituit. Inuocatum est illo loco nomē domini a mortalibus optima pietate, & religione, quū reliquas regiones, cæteros anfractus, tractusq; terrarū superstitio vana inundasset: hic manifestissimè ostendit se hominibus Deus, nec semel, aut iterum, sed sæpius diuinæ voces humanis se auribus applicarūt. Testantur veterū hebræorum gesta. Principio Abraham, Isaac, Iacob, qui fuerunt caput & origo hebrææ gētis alloquebatur sæpius dominus, imo illis familiariter ad omnia utebatur: inter cætera ingētes illis pollicitationes factæ, ut de eorū scilicet semine Christus nasceretur, utq; in eo salus, vita, redemptio omnium gētium esset futura: nec dictum modo, sed idem quoq; varijs gestorū significationibus præmōstratum. Hi sanctissimi viri tres cum essent, cōtinua successione terram hanc, quæ tunc Cananorū erat,

erat, postmodum Iudæa fuit, tenuerunt, donec vltimus eorū Iacob premente fame in Ægyptū, quæ affluere rerū copia dicebatur, descēdit, descendit autē cum duodecim liberis, de quorū sanguine totidem numero tribus emanauerunt: quæ quū deinceps in multitudinē immensam excreuissent, teterrimāq; ab Ægyptiis seruitute premerentur, diuino illinc iussu p̄fugerunt, & in solitudines immēsas Moyse Duce penetrarunt: quid deinceps egerint, quibus rationibus vitā tolerarint, quæ ptulerint aduersa, quæ secunda, quot pugnaverint prælia, quibusq; cum gentibus, ad singula fere diuinis admoniti oraculis, longum esset enarrare: sed qui scire cupierit, repletet studiosa manu paginas veteris Testamēti, & inueniet quanti sit facienda illa terrarū portio, in quam populū suum deducendū ostendebat deus, atq; adeo multis antea patratīs miraculis deduxit: vbi deinceps, tanquā municeps illius esset terræ, sæpius, & infinitis locis, & innumeris corā viris, se ipsum ostendit, sententiāq; suam familiariter indicauit. Eadē hæc tellus acerrimos genuit bellorū ductores, qui parua sepe & inopi manu potentissimos hostium exercitus florentissimosq; vicerūt: Reges pariter sustulit æquissimos sapientissimosq; quorū gestis hebræorū vires frigida antea, ac anguste mirabili incremento adiutæ circū quæq; se dilatarunt, & infinitimas gentes, regionesq; vehementer efferbuerunt, nec eō dico, quin multarū vrbiū latiores fuerint imperij fines, verū cæteris nationibus psuasum erat a se ipsis valuisse: humana illæ facultate vires suas metiebant, & nunc Imperatorū prudentia, nunc robore iuuentutis, nunc bellantiū multitudine magna adeptos gloriabantur. At hebræi viri magnis diuinū nomē tollentes clamoribus in bella p̄cedebant, nullisq; magis armis, quā orationibus humillime suis cōmendati ferociter irruebant, hostēq; superbū cedebāt. Quid duris obsidionū tēporibus vbi magna hominū ui ac multitudine hebræi cingerentur? magna illa erant psidia, turrets, muri, tormēta, vallū, & allia propugnacula humana manu fabrefacta, sed

maximū oīum propugnaculū erat ipse Deus, qui humanas manus fabricarat, tantorūq; operū ministeria illis mādarat, hęc vnica erat fiducia rerū, hoc salutis columē præcipuē amplexabātur. Sperabant tali circum se tegente munimine tutos & inexpugnabiles fore: sperabant, nec fallebantur: nam irritō incapto, acceptis etiā detrimētis bellicum obsidionis opus hostes soluere cogebantur, non proderat p̄tinax oppugnatio, quin vulneribus, & cædibus defessi pedē referrent, rēq; infecta discederent. Iam mihi agros, flumina, colles, oppida ostēdi vellem, in q̄bus illa pugnata sunt prælia auspice Deo, quo magis ac magis locorū intuitu quæ iā scripturas relatione cognita sunt mens ipsa religionis studio clarius arderet. At prophetas tēpestare eadē maximos, & sanctissimos ibidē extitisse quis nescit? qui nō solū vaticinio clari, sed miraculorū potestate insignes fuerunt, quū pro sanctitate vitę voluntatis arbitrio rerū naturā flecterēt atq; torquerent, quorū, natale solum, cæteraq; loca, in q̄bus vixerunt atq; effloruerūt, nō tam curioso, quā religioso oberrare iuuaret aspectu. Multi alii præterea, e quorū candore vitæ, mentisq; pietate coelestis parens, qui tales illos effecerat & retinuerat, voluptatē summā capiebat. Ergo terrā illā foecundissimā parentē, p̄stantissimāq; alūnā tot sanctorū coelestiumq; viroꝝ negligemus? nulla dignā reuerētia dūcemus? Athenas magis mirabimur domiciliū quondā inanis sapientiæ? Lacedæmona humanas leges, nō diuinas tenentē? vel Romā magnā quidē urbē virtute multa quodā tempore subnixā, sed tamē veræ pietatis ignarā, & pessimo idolorū cultui mancipatā? Sed qd̄ illa narrot? Ecce tibi omnipotens & indicibile verbū ab arce summi patris demissum formam inducitur mortalē, nasci in Iudæa voluit, nec nasci tantū satis fuit, sed & eodē vitā traducere, deinde occidere, atq; salutis mysteria, ad quæ venerat, ibidem non mutato solo voluit excitare. O frugifera Bethleem, cuius magnæ fruges fuit ipse Deus, quē humanis mēbris inclusum tum primū in te nascentē suscipis, & reliquis

mortalis

mortalibus ostendis. O antrū illud splendidius gēmis, preciosius marmoreis tectis, qd̄ suppliciter prostrati adorare oēs populi solemus: quis enim vnq; se coniecit in illud, ut nō senserit gelidū pectus nouo fidei ardore concaluisse? pleriq; dum illo manerent, in augustiorē euasisse formā se ipsos testati sunt, dulcedinēq; ingenti spiritali pfusos mira quādā in illo mentis excessu despexisse memorarunt. Quid plura? hęc ego sedē secundū coelestis regni habitacula principē esse iudico, in qua tot ingētia aduersus foedus naturale edita, virginitatē enim sacundatā puerperitū subiisse, & Deū humano captu inuentum non ne mirandū? hoc nec natura ferre, nec vsus experiri, nec ratio scrutari potest. Nec verò in tanto facto ociosa cessauit Angelorū multitudo, quorū vnus pastores supra greges vigiliam noctu tenētes excitauit, ut relicto eorum pecore ad mansuetissimū illum Dei agnū in præsepe iacentē cōtenderint, salutēq; in eo hominibus tunc natam gratulabundi venerarentur: id qd̄ illi non contēnentes monita fecerunt, reliqui verò Angelorū chori feruntur dulciter domino suo occētasse. Sed vel illa miraculi magna pars fuit, ignea forma cunctis illustrior pulchriorq; sideribus ethereū secans iter, cuius præuio ducatu commoti Magi longinquis de partibus eodē se contulerunt, & Regē regum, qui trabea carnis assumpta de virginali tunc fuerat aula progressus, solo incubantes muneribus oblati coluerunt. Censebant illo fulgido astro, tanq; edicto, in supremo orbis cardine posito ad iam nati Dei venerationē se vocatos. Eodē oppidulo Christus hominū tum primū causa suum fudit sanguinē, & pro se fundi voluit, humanū. Circuncisus enim ipse, & ipsius causa multa infantium millia iussu regio necata, haud dubia significatione quātā postmodū allatura foret martyriorū segetē adulta iam fides, quum in ipso semine tantā indolē ostendisset. Quorū mysteriorū grādium ac miraculorū sparsa per illas terras plurimi cernentes vestigia Bethleemico rure certam stabiliēq; sedem fixerunt, putantes se minus pietatis, minus

k

2

religio-

religionis habituros, si ab hac villula auersi alio oculos detinuerint. Quis Nazareth Saluatoris post aegyptiacum reditum nutricula posset pleno ore satis commendare? ubi etiam Maria Angelum legatum, diuinum decretum, sui profectum honoris audiuit, simulque de spiritu sancto in utero habere cepit. Hic Christus sacrilegas ciuium suorum manus effugere volens, quem de collis supercilio precipitem dare parabant, scopulosa sub rupe latuit: at quomodo latuit? Sinus illic est quidam, quem humani corporis receptaculum tantummodo possis dicere, adeo forma conuenit: intra hunc Iesus saxo aufugiente, sibique concedente receptus est, quem se antea illorum oculis inspectabilem reddidisset: quod si, ut dicunt, figura auersi corporis illic impressa cernitur, vestimentique ora, rugaeque comparent, subterfugisse etiam natura saxi videtur, quod molle ac cereum calcanti se domino, prementique praestaret. Multa praeterea aliis locis visenda, quae ruinae nondum oblitterauerunt. Bethania, praeter duo Mariae & Marthae habitacula, Lazari etiam nobis exhibet mausolaeum, e quo ad dominicam vocem mortuum quadriuanum iam ferentem prodisse statim credimus, manus pedesque institis obligatum, tanquam plane in clamatus ille non mortem, sed somnum exuisset: huc mortales multi properant, ut sepulchralem illum lapidem rei gestae superstitem, quo de audierunt, vel manu contingant. Nec minor concursus fit multitudinis in Sichem ad Iacob puteum Samaritanae & Messiae colloquutione nobilitatum. Nemo ad canam Galilaeae accessit unquam, qui non sibi locum commonstrari petat, quo lymphae de propria origine immigrare coactae, & generosa iussu vina fundere, non solum illos tunc conuiuas, sed & infinitam hominum manum multis post seculis exhilararunt, quibus gratum admodum fuit, quod ornare insigni miraculo nuptias voluerit nuptiarum autor Deus, tametsi humanam illi formam nuptiae neutique addidisset. Sed & illud fortasse plerique ducant non minus esse admirabile, quod illis, qui talia facere solo nutu poterat, egere voluerit, & vitam pauperis viuere.

Ingredientibus

Ingredientibus Naxyn in ipsis portis occurrit imago filij viduae matris in ipsa moesta funeris elatione ab inferis diuina manu retracti, Mons Tabor, in quo Iesus fulgidior effectus humanam faciem antecessit: Mons Oliveti, in quo nube lucida subleuatus astra conscendit, cuius non affectum viatoris trahunt ad supernorum contemplationem gaudiorum? Et quis unquam stetit in Iordanis ripis, ut hymnum non diceret defluentibus aquis, quae conditoris sui membris circumfusa meruerunt diuinae fieri gratiae sacramentum? Felix nempe vnda, quae dum beatum tingeret corpus, non mundabat, sed mundior ipsa efficiebatur, admirante penes fluuium & ut ita dixerim, gaudente aduenisse sibi lauacri gratia fontem suum, quin potius eum, a quo omnes fontes manarent, & flumina. Venio nunc ad Hierosolymam caput gentis, metropolim prouinciae, arcem sanctitatis, lumem nationum, domicilio regum, magnificentissimaeque templi structura quondam ornata, nunc passione Christi, venerabilissimoque eius sepulchro decorata. Tanto enim haec urbs altior omni Iudaea, quanto illa ceteras prouincias dignitate antecellit, quanta illius amplitudo, quanta opes, quanta gloria, nullus in literis mediocriter versatus ignorat: sancta sub veteri lege ciuitas, sanctior sub noua. Multis sacrificiis, quae ad peccata tollenda fuerant instituta, unum successit, cui palmam omnium damus, postquam se Christus verissimam & purissimam pro omnibus hostiam constituit immolari, crucifixumque adipisci magis consilium fuit, quam non inexpiablem labem humanae naturae ante inditam per se non delerier. Offeruntur agminatim Hierosolymam videnda multa: nemo commouere se potest, quin in aliquod mysterium vestigia figat. Confluunt cunctis ex orbis partibus mortales, qui dum vias ire pergunt, per quas dominicae passionis triumphus ductus, recordatione diuinae pietatis tam abundanter prolatae, hac illac perfluunt lachrymae, gemitus erumpunt, singula, quae viderint, venerabundi deosculantur: multum enim commouent monumenta rerum, & locorum, quae acerrimo oculorum sensu

animis cōmendantur. Est omnino lugubris reminiscentiæ passio illa immanissima & acerbissima, tū quis illā, & quorū causa, & a quibus tulerit. Occurrūt dextra, læuāq; flebilis multa, pietate animi nostri digna. Hic Iesus baiulans sibi supplicium occursum moestæ parentis nō tulit, collapsusq; est: vbi illo ventum est, stetit, verbū illud protulit: hoc lapide diademate spineo cingendus resedit: hæc columna sanguineo conspersa rore dñum tenuit alligatū, donec flagris cæditur: ibi vestimenta detracta, istic diuisa sunt. Deniq; cum ad Caluarie verticē venitur, & ante oculos est tetrum foramen, quo crux suffixa fuit, cogitationibus tunc vehementius obstrepimus internis, & ita intra nos quodāmodo exclamamus, hic hic mundi preciū pependit, hic ardentissimæ charitatis vexillum erectū, fides, salus, doctrina de huius collis apice, vel de patibulo potius, idest de excelsa pœnæ solio cunctis gentibus coruscavit. At illa crux, illa vulnera, ille effusus cruor peccata sunt nostra, pro quibus innocens hæc, æternāq; persona sic afflictā fuit, ille ut impietatis reos de suppliciis erueret inferorū, & cœlesti patriæ conciliaret, occidit tam foedè. Nos, nos ergo acerrimos illos percussores in dei filium submissimus: impietas illum nostra miserandum in morem peremit: asperitas criminum nostrorū asperrima regale hoc caput corona donauit. Has, & huiusmodi cogitationes occurrere tunc nobis fluentes passim in lachrymas oculi proloquuntur. Sed iam ad sepulchrum transeundum est, de quo proloqui nemo digna potest. Corpus Christi exangue variis fatigatum suppliciis diuinitate adhuc munitum per horas quadraginta in illo conquieuit, ibidemq; resurrectionis diuinæ ingens miraculum formatum est: qui locus tantæ dignitatis fuit, vt angelos illic excubantes sæpius mortalium oculis videndos offerret. Num qui ingrediuntur se mortui cōditorium videre, an potius tangere arbitrantur terram omnī diuinæ gratiæ suauitate manantem: in qua sit puræ menti rararum requies, laxamentūmq; laborum. Dicit aliquis, quid mihi

mihi Hierosolymam laudas: quam hoc nomine, quod prophetas antea multos, postea filium dei necarit, exterminarunt Romanæ vires, & penitus exciderunt. hæc qui dixerit, hominum arguet culpam, non locorum: populus impius ac nocens dissimilibus sui hominibus sacrilegas sæpius intulerat manus, ipsum dominum, cuius vita sanctitas, natura benignitas, doctrina charitas fuit, nefando supplicio necauerunt. Crescebat furor, audacia, iam flagitiis pœnam iustitia superni numinis inferre meditabatur. Sed quæ pœna nisi vt tecta nequitiae, habitaculaque disturbarentur, quin etiam ingratiſsimū populum patria excussum, nudum, atq; inopem per terrarum sola profugum vindicis Dei ira adigit. Quomodo ergo hierosolymæ pulchritudinē querimus deletam: non enim arbitror studiosum fuisse Deum cementorum, ac tignorū, & eorum lapidum, quæ urbem compegerant, sed sanctitatem adamasse, quæ in his locis effloruit, cuius odore afflari tota regio, & recreari videtur. Quid? qd' hierosolyma patriæ cœlestis imaginem trahebat. Vt enim hi, qui lautius exædificare cupiunt, exemplum sibi formant ligneum, aut luteum, quod deinde ab oculis remouent, vbi opus verum constitit: sic postquā supera illa hierosolyma fidelium cunctorum mater constitit, qua nihil lautius, beatius ue, hæc exigua terrestris e conspectu gentium sublata: erat enim positū, & structura sua veluti formula quædam rudis supernæ ciuitatis. Illud diuini operis, quod aliquando pandendum erat, vile figmentum fuit: sed vt vrbs ea ceciderit, non tamen simul dignitas illorum locorum cecidit, nec monumenta sanctitatis plurima, quæ illic adhuc apparent, & tenentur. At etiam templum illud ornatissimū diruptum, quo vno diuinus cultus tenebatur: audio, verū ea de causa, quam nuper memoravi, nam veræ hostiæ, veræ adorationi, quæ in spiritu spiritali deo adhibetur, adūbrata, & lutea illa (vt sic dixerim) sacrificia loco coarctata cesserunt. Quid? putamus parietibus, & tegulis quamuis marmoreis, aurorūq; fulgenti

fulgentibus Deum magnopere delectari: nō abiicit ille quidem hæc opera mortalia summa animi pietate suscepta, nō inquam hæc omnino ingrata habet: verū iusticia, fide, pietate, castitate, humilitate, prudentia pectora nostra ornentur: hæc sibi pulcherrima templa ducet, hæc studiosissimi in habitabit: si qui etiam erunt, qui contumelias illatas sufferant, afflictionibus, suppliciis, cruciatibus tanq̄ affinibus carissimis delectentur, inimicos dilexerint, iuuerint, protexerint, in his suis membris dicetur fidelium caput Christus triumphare. Nuper crucis, & resurrectionis sancta loca laudavi, vel laudare potius volui, neq̄ in his tamē spem salutis vllam repono: non est enim in fatis cœlorū regnum capi non posse, nisi ab his, qui Caluariā, sepulchrū mē dominicū tetigerint: non certis diuinā pietatem circumscribimus regionibus, quā nulla pfunditas, nulla continet latitudo: presto est vbicunq̄ terrarū suppliciter exposcatur. Angustis quōdam Iudææ terminis lex vetus contenta fuit, & tanq̄ in angulo detrusa veritas latebat: & ob hoc fortasse, quōd nondum satis lucida, sed multis simulachris, imaginibusq̄ obuoluta tenebatur. At sacrum euangeliū verę vitæ seminarium, vbi resplenduit, de Sion euectū omnes terras obiit, omnia maria transmisit, ut passim innotesceret, qđ vniuersorū causa conditum fuerat, & paratū. Salus parta est vbicunq̄ euangelicę doctrine paritū fuerit, vbicunq̄ Christo creditū, & malis viuendi rationibus finis factus: vt nulla locorū, sed magna morū diuersitas fideles vera pietate fulgentes a reliquis tenebricosis mortalibus segregaret. Tritū est vulgi sermone proverbiū: Non hierosolymā fuisse, sed hierosolymę bene vixisse laudandum est. Gentiles quondā, nunc Saraceni & Arabes urbem hęc incolunt, vtcūq̄ fuerit instaurata, quos omnes in vestigiis positos sanctitatis a vera religione procul esse scimus. Itaq̄ si de me queratur an in sanctis locis summā cōstituam meritorum, spem collocem cœlestis hereditatis potiundę, negabo: mentiar etiā si affirmauero qualemcunq̄ mentem ex illis fructū aut volu

aut voluptatem percepturū. Sed si mihi mentem integram & castam dederis Christo deuotam, tum spiritu hæc ardentiore erigetur, altiori diuinorum mysteriorū cōtemplatione perfruetur. Et fortasse etiam aliunde, sed tñ si nihil repugnet aliud, crebrius, & vehementius in sacris locis diuinę pietatis ardore quatietur: siue oculorū valet aspectus monumēta locorū assidue cōtrectans, siue q̄a voluit Deus vberiorib⁹ p̄ se qui premiis & honoribus sedē illā, in qua salus eterna parta est, & cæteris gentibus ministrata: siue (qđ nōnulli opinant) tellus ipsa exhalet diuinę virtutis aliquid, quod ex contactu membrorū Christi cōcipere atq̄ imbibere potuit. Sed si hæc altior videtur oratio, quā ut rudibus quorundam sensibus applicari posse videatur, ad hæc, quę leuiora sunt, veniamus. quid ergo: tu fidelem te facis? Christiani nomen profiteris? & mortale Regis tui domicilium cōtemnes? Multi ingenio, virtute, scientia insignes patrię suę ornamento, glorię, laudicq̄ & sunt, & fuerunt: & ut aliquid pressius dicam, martyrorū loca, in quibus huius lucis auram, vel nascentes acceperunt, vel morientes deseruerūt, cara habemus, & tanq̄ Christiani triumpho pignora in omni honore retinemus. Ergo ista in hominibus ad decorem locorū valent, qui suum tantum negociū de fide ob supplicia non decedentes gesserunt? Christus splendor, & figura diuinę substātię idest paternę, qui natus est omnibus, & publicā moriens vitam condidit, Iudæę suę amplitudinis nihil conferet? & qđ in famulis gloriosum ducitur, id in domino contemnetur? Christus martyribus, martyres locis ipsis decori fuerunt, in quibus ut Christi hostiæ ceciderunt. Itaq̄ verius loca illa dicuntur Christo, quā martyribus consecrata: quę si in Italia, Hispaniis, Gallia, vbicūq̄ posita sunt, mirē coluntur, quid tandem illis fiet locis, in quibus per seipsum versari humana carne obuolutus voluit Deus? & in quibus occubuit? quū idem ipse esset, & sacerdos immolans, & pecus immolandū, & numen illud, seu idolum (ut ita dicam) cui immolabatur. Antea sanctitatis multorū

vestigia illic imprimens Deus, tandem templi sui hanc potissimum sedem delegit, non illius templi manu facti, quod in cineres versus ad sacrificiorum veterum usum perpetuo decumbet, sed ipsius in quo templi, quod ariete nequitiae admoto confectum, fractum, perforatum, triduo refici potuit, & splendidius quidem multo & ornatius, quam antea institutum fuerat, & erectum. Vos, vos igitur appello colles, vos amnes, lacus, fontes, stagna, maria, vos campi, vos valles, vos heremi etiam, vastitatesque terrarum, quae regionem quondam patribus hebraeae gentis diuino ore promissam continetis, quam ipsi, in colis ferro pulsus, virtute caelesti praeeunte tenuerunt, super soli vestri faciem lux, deliciaeque nostrae Iesus infantulus reptauit, quiescens recubuit, orans iacuit, lassus resedit, multarum ille urbium fines peragrans ad euangelizandum sermonem Dei, aridam itineribus suis pedum sanctorum officio emensus est, fluentia etiam vestra ambulauit: vos diuinorum oculorum flagrantia illustrauit: vos caelestis spiritus aura afflauit: vestra sola sanctorum lachrymarum imbres resperferunt, sacratissimi cruoris torrentes inundauerunt. Hac de causa, quod sanctus sanctorum viuens hanc miseram & erumnosam mortalium vitam, regionem hanc solam diuino habitaculo dignam duxit, non solum loca, quae in vobis plurima corpore suo mundissime tenuit, atque pressit, vna cum Apostolico choro, & sanctissima eius genitrice Maria, cuius etiam venerabili tumulo vobis credito congaudetis, sed baccas, fruges, gramina, arbores, virgulta, lucos, fluuios, stagna, torrentes, quicquid denique effertis, gignitis, paritis, effunditis, sancta dicam, sancta putabo, omnique honore, & reuerentia digna iudicabo. En quibus sedibus Christiani caremus, quas terras alienigenarum subiectas imperio feramus. An accolae Saraceni a vera pietate auersi mysteria fidei illis locis signata studiosius nostris inquirent? celerius intelligent? religiosius venerabuntur? ut enim fides, & tibiis non quorumlibet, sed eorum dumtaxat causa fabricatas fuisse dicendum est, qui illarum

tractati-

tractationem perceperint, ut poma de arboribus pendente, vnaque ex vitibus demissa, reliqui anni foetus hominibus tantum a natura concessa videntur, quod & reliquis animantibus digniores, & eorum gustu, odoratu, aspectu praecipue delectantur, vbertatemque, & varietatem tanti muneris affluentius norunt sic praestantissimo Christianorum generi terrae illae addictae videri debent, propterea quod sanctarum mentium pabula illic magnificentissime enata soli tractant, atque decerpunt: nec si efferatae gentes sine naribus, & sensu regionem illam miro sanctitatis odore fragrantem, & antea, & nunc possideant, iccirco quicquam de iure nostro diminutum: nam & quadrupedes aliquando in aereis, & horreis frumenta intercipiunt, num tamen quadrupedum causa frumenta sata, exculta, demessa, recondita dicemus? Itaque quid cessamus, quos causa vincimus, armis pellere. Vt sit fortuna bellorum anceps, tamen quaecumque impendere videbuntur discrimina pugnantium nemo subire recusabit. An non subeant, quum optabile sit admodum & fortunatum pro sanctis & in sanctis locis occumbere? unde statim exanguis & contrucidato corpore relicto candidiores animae in beatissimas patriae caelestis sedes tollantur. O pulchram bellandi materiam, in qua siue vincas, siue victus sis, praemia immortalia manent, atque diuina. Inuitus loquor de praemiis, quamquam non humanis, ne mercenario milite Christus rem suam genere uideatur, quamquam nunquam merces deerit, quin vberior erit, si nulla spe mercedis pium opus aggrediemur. Ergo ipsa nos pietas, ipsa incendat religio, ipsius Christi amor torqueat, vbi semel ossa medullasque attigit, quouis igne flagrantior. Quid patimur seruire terram, in qua libertas animarum recepta est: proh dolor, infideles fidei cunabula, prophani ciuitatem sanctam possident. Vno, eodemque loco viuentis Dei virtus, & potentia, & immortui hominis manes inuocantur, & qua ueneratione illis terris Christi, & Mariae sepulchra, eadem foedissimi monstri busta coluntur.

En cur

En cur nostri magnificentissimum quondam, & ditissimum Salomonis templum, qd' procubuerat, refecerint, atq; excitant: ut scilicet deturbato inde Christi cultu esset locus, in quo Maumethi sacrificaretur, & scelerati hominis memoria cōuentu maximo imploraretur: nam quod eo Christianorū quencūq; adire vetant, concedendum planè videtur, quia metuendum erat, ne infandi sacrorū ritus religiosos spectantiū oculos funestarent. Sūme Deus, qui nos fuimus: qui maiores nostri fuerunt: pudeat morum, & temporū eō vehementius, quō magis antiquorū opera, & labores ad religionem spectauerunt: nam dum regiones illas incolerent, vbi Christus per se, aut suos insigniter aliquid ediderat ad fidem augendam atq; excolendam, illi quo pietas multorū incendere tur, veneratiōq; mysteriorū increbesceret, eodem loci vestigio delubra pulcherrima atq; ornatissima exedificauerant, monachorūq; cœtus per singulas penè horas diuinas laudes repetentium collocarant, minoribus item in rebus ædiculas erexerant, & singulis locis veluti fidei quædam trophæa imposuerant quæ monumēta collapsa nunc & semiruta lugere priscos dominos, auxiliū, opemq; nostrā expectare, vel expetere potius vidētur. Cogitate antrū Bethleemicū, in quo Saluator orbis e virginali vtero progessus, Angelicis copiis circūfusus tum primū mortalium oculis refulsit, quā sedem finitimam esse cœlo, & veluti quodam sanctitatis vertice sidera contingere arbitror: Caluarix collem, in cuius apice Iesus eximia flagrans charitate pro mundi salute crucem cepit: Oliueti iugum, vbi cum discipulis dominus cōuenire, & frequentes orationes demittere consueuerat, vnde etiam captus fuit, & e cuius summo terras linquēs astris se intulit, venerabilissimū Christi sepulchrum, in qd' vbi demiserint se bene affectæ & compositę mentes, cœlestibus gaudiis refici sibi videntur: Vallē Iosaphat cum multis aliis visendis, tum sanctæ matris Mariæ tumulo decoratam, forum diuini iudicii, quod in ipsius mundi clausula aduersus cunctas gentes

exorietur

exorietur: tot, & tam sacra loca, & mille præterea alia vndiq; dispersa, quæ perpetuo Christianorū agmine frequentari, & assiduīs psallētium sacerdotū vocibus circunsonare deceret, nunc frigida, deserta, muta, neglecta iacere, atq; ad eo ad ea aditum nisi pretio non patere: eō nancq; ignominie deuentū, quod singulorū pietatem vectigalem sibi barbari fecerunt, inspiciundi, & venerandi sit potestas nemini, nisi pretio idoneus reddatur. Multi ex vltimis Gallie, Germanieq; finib; occiduo sole dimisso, seu votorū rei, seu deuotionis impulsu, ad dominicū properant sepulchrū, qui vbi itinerū laborem, vel nauigandi difficultatem pertulerunt, vbi prædonū periculis, tempestatūq; casibus se eripuerunt, quū illo peruenerint, tum demum imperia atq; exactiones infestissimarū gentium pferre coguntur. Graue videri debet qd' nobis verissimis Dei filijs Saracenus vanę superstitionis seruus tributa imperare audeat: grauius, quod in ipso pietatis nostrę susceptu: grauissimum, qd' in ipsis mysteriorū vestigiis, inter quę se fides erexit, & dilatata effloruit. Quod nisi barbari largitionem nostrā intercipere, & auaritiam suam explere hac ratione posse confiderent, iam pridem incitati odio Christiani nominis monumenta omnia euertissent, atq; delessent. Non domesticū consilium, sed externa cupiditas rebus illis profuit, & prodest. Cuncta sanctitatis loca obsident, quę religione ignota, quęstu cognita habent: his veluti harpagonibus ad extrahēdas pecunias adherescunt. Memini narrare mihi familiarem meum: Quū peregrinatione (inquit) suscepta hierosolymam venissem, & cuperem magnopere atrium visere, quo, imminēte crucis fato, Christus cum discipulis postremū accubisset, Arabicæ linguæ gnarus conuenio eum, cui eius rei custodia fuerat demandata, canescentem iam hominē summæ inter populares autoritatis, ut intromittat rogo: causatus ille occupationes reuerti iubet. Ego more eger vehementius vrgeo, polliceor pecuniam ampliorem quā quantū a reliquis exigere cōsueuerat, tum permotus hostia

reserari

referari iubet: interim ut illuderet, quomodo (inquit) loca ista, quæ nullis laudibus veho, quin potius paruipēdo ac negligo, lucro mihi sunt, tibi, qui cōspectū istū tanti facis, damno. Et lucrū mihi (inquam) erit, si inspexero, & tibi fuerit, si inspicere permiseris. An tu oculis (inquit) questū facis? quid tu id inquiris (aio) qui pecuniam oculis cariorē habes? His de causis magnis atq; grauib; bella hæc ferrea, quæ Christiani mutuis peragunt detrimentis, aduersus iustum, & legitimū hostem transmittenda putarem. Turpe est videre vnus corporis duas acies confligentes, & se inuicem cædibus, & vulneribus insequentes: contra pulchrū aduersus infidelīū arrogantiam vna ex parte cruciferos consistere. Illic rabies, & furor indomitas exercere mētes: hic virtus pectora fortium virorū incendere videtur. Illo Marte civili vnā cū corporibus animæ sæpissimè intereunt: at pro Euangelio nex gloriosa, quæ sub oculis obita diuini fauoris, quos terris surripuit milites, martyres cælo reponit, fluctibusq; mortalis vitæ eiectos in quietam æternitatis stationem educit: deniq; quantum in vno belloꝝ genere sceleris, tantum in altero salutis, ut nihil æquè conueniat, quàm ut nunc salutaria arma capiant, qui quōdam scelerata induerunt. Quod si bellum aliquod graue & difficile suaderem, tamē enitendum esset, nec quicquam laboris, & periculi pro fide tollenda atq; exaugenda deprecandum censerem. Duris quōdam Ecclesiæ temporibus, dum Reges, & populi, nationes deniq; omnes armis innixæ Christi fidem perdere cuperent, quod facile tunc factu videbatur propter paucitatem credentium, & paupertatem, restiterunt qui tunc erant Christiani, & bello illo, quod tantum vna ex parte gerebatur, fortiter tolerato superarunt: proprium huius religionis semper fuit, quod ab eius exortu princeps ipse Christus ostendit, pro veritate supplicia perferre, & euangelio ipso profuso sanguine testificari, nunc autem non eculeos, non cruces, non lampades, non vncos, non bestias, non sartagines, non vngulas, non
alia his

alia his duriora tormenta vobis propono, quæ nostri quondam fortiter pertulerunt, sed armatis armatos obiicio: ferrum hinc etiam erit, & aduersus alia humana corpora vobis decertabitur, & quomodo non mirandum sit, si bellicosissimarum provinciarum alumni Christum sequentes trepidabunt cum imbelli grege arma collaturi? At infinitam cogere classem Turcarum tyrannus potest, pedestrium, & equestrium copiarum quātum velit comparare. quid tu mētē ista multitudine hominum, an virtute virorum diudicanda sunt? non enim ut in suffragiis, sic & in præliis numerus spectari solet. Video Turcas equites more iam antiquitus tradito fugientes aduersus sequentem hostem spicula dirigere: hos Gallicus equitatus & equorum ferocia, & armorum tegmine fultus extimescet? Illi sagittis eminus ad feriendum, nostri hastis cominus ad exanimandum: illi equis auersis ad fugam, nostri conuersis ad impetum vtuntur. An illis callidiora Ducum ingenia? disciplina rei bellicæ perfectior? vberior ferri vis? robora corporum firmiora? studium pugnandi maius? nam populi qui ad septentrionem colunt in frigidioribus locis, & asperis, & montosis positi, duritiæ, & labori student, non facili vtuntur agricultura, sed illis cum arido, ac pestilenti penè agro quotannis luctari necesse est: præcipuum iuuentutis studium obiectos montes cursu incitato scandere, flumina mediis frigoribus nando superare, venabulis feras insequi, hos, & illos saltus lustrare, non periculum, non cæli inclementiam verentur, vbi se bene egestate & patientia rerum omnium durarunt, de finitimis prædas tollere, ac summum militiæ honorem habere incipiunt, nec vllum ferè intercedit tempus, quin aut bella inferant, aut illata defendant. Itaq; in Germanis finitimi latum opere corpus, & crescentia laboribus membra mirantur. Nec verò istis Itali virium robore, magnitudine animi, virtute, aut audacia concedunt, prudentia etiam præceptisq; bellandi superiores, Quid de Hispanis dicam?
quorum

quorū & astus, & agilitas, & inopiā tolerantia nullibi libentius, quā in armis conquiescit, sine quibus vitam insuauē arbitrantur. Confer nunc Asiaticas nationes, quas segnitias, atque ocium voluptatibus inuoluit. Asia enim beatissima rerū omnium vbertate redundat, illarum præcipuè, quæ ad corruptos animos, effœminandaque corpora spectant, hinc molliore viri cultu vtuntur, hinc ferrū oderunt auro capti, quo abundāt: hinc in summa rerum affluentia nati, atque educati, pericula adire formidant, longiorēque laboris moram corpora inexcercitata recusant, nec mirum, ducuntur enim earum rerum consuetudine, quæ voluptatem oculorū, narium, palati incendunt, quas etiam ex illis terris ad nos sæpissime importari videmus. Itaque (ut veteres historia loquuntur) Romanorū exercitus ferro, & virtute florentes nunquam inconditam illarum nationū multitudinem perhorruere, quin omni loco pugnarent, omni tēpore paratam & expeditam victoriam referrent: facile Romani milites cauentes ne aberrarent, aduersa Asianorū corpora gladiis absumebant: nec sibi ob id multum tribuebant, quū aduersus pueros, & mulierculas incurrisse viderentur: nunquam cum esset belligerandum cum talibus, quot essent, sed vbi essent, punctabantur. Nec alia ratione Athenienses Xerxem decies contenta hominū millia secundū Græcię terras trahentem parua masculorū militum manu superarunt: aut alia Alexandro Duce Macedonū copiæ sibi ipsis confisæ propter vetustatem Dariū infinito iuuenū examine circuncinctum fregerunt, ac prædę habuerunt. Hæc magna dicerem, nisi quod nemini dubium relinqueretur, quin velocitatem vires, pauorem audacia, ignauiam obterreret virtus: nec enim tanti est ferrum telo adactum armasse veneno, pennisque eidem datis volucrum fecisse mortē, ut non gladium magis strepidaret imbellis hostis in eius viscera Romana, Græcæque manu cominus districtū. Sed ut vetera iam mittam, factum huius hostis periculum nouissimis temporibus, quem innumerabilibus volitatem copijs, qua

Hister

Hister mare influit, modicæ fortunæ Reges strauerunt, perculerunt, auerterunt. Hic qui nunc tantum pollere dicitur potentia Turcarum supremus Princeps delectorum virorum millia conficere poterit quinquaginta, aut ad summum sexaginta. Quorum maior pars eorum erit, qui in fide nati a Christo se abdicarunt, neque tamen aut vsu bellandi, aut armorum genere, aut robore militari nostris erunt conferendi. Cætera confluet pastorum, atque agrestium inornata multitudo, sudibus minax, pedibus fidens, quæ quo latius numero protendetur, malignius circuducetur, magis, magisque in dies ab re frumentaria premetur. Reliquum est diuitiarum apparatus, quo fortasse ornabitur illorum militia, sed cui esse potest ille formidolosus, quum nullo vsui sit in prælio, & existimandum sit hæc fortunæ bona non esse illorum, sed illos ea victoribus parauisse: habent isti quod vnus quisque optare debet hostibus suis, diuitias scilicet maximas cum maxima ignauia. Hoc ita se habere declarauit olim ille populus Romanus omnium gentium victor, qui fundamentum & causam Imperii sui habuit paupertatem; diuitias apud victos inuenit. Cur igitur quum præstemus in bellorum ratione omnibus rebus, fuimus hæcenus hostibus potius lucro, quàm decori nobis? Id cuius mirari primum licet: sed perspectis mox causis mirari desinemus: Quemadmodum enim si in pugilum certamine, vel in gladiatoria multorum hominum pugna imbecillissima pars vinceret firmiorem, omnes id dicerent propterea contigisse, quod strenui fortesque viri neglexerunt se ipsos, nec mutuum animorum ardorem sibi vndique consentientem ad pugnam attulerunt: sic nos infinito odio nobis ipsis inuicem dissidentes, dum communem causam deserimus, vel negligentius iuuamus, victorem fecimus hostem. An non sic olim Thraciam, Macedoniam, Phocidem, Eubœam, Lemnon, Achaiam, Myssiam, Bœotiam, Peloponessum, cunctam denique Græciā Turcæ ceperunt bello oppidatim circumlato?

I

dum non

dum non maiori studio laboratum tunc fuit a nostris, ut praesidia laborantibus submitterent, quam nunc ne Rhodus caperetur, quam summo otio expugnatam scitis nemine istinc commouente, & auxilium ferente: non enim vno belli impetu illa omnia aceruatim nobis perierunt, sed aliud huius nunc imperantis abauus, aliud proauus, aliud auus, aliud pater, aliud ipse cepit, sic multa regna in vnum congesta sunt regnum. Haecenus mihi videntur Turcarum tyranni magna foelicitate praestitisse, quod quum in finitimos impetum facerent, collectitiis copiis, libidine dominandi, optabant reliquos Christianos segnitie inuolui, vel ob mutuas discordias sibi ipsis inuicem, negocia exhibere: sic enim rem succedere posse, non si aliqua pars Christiani nominis contraria signa inferret. haec vota valuisse spe magis ipsorum summam eorum foelicitati ascribo, si tamen vlla infidelibus esse potest foelicitas, quae ut vana sint, & irrita vota, si praeteritorum pudet, & futura timetis, efficite. Tantam nunc praestate diligentiam in parando bello, atque gerendo, quanta superiorum temporum negligentia fuit, idque satis erit. Si victi essemus, quia consilio impares, vel quia corporibus imbecilliores, vel propter armorum, & equorum inopiam, desperandum esset, etiam si nunc acerrime certare placeret, quicquam posse proficere: quis enim hominum haec naturae vitia emendauerit? at negligentiam, quam in Turcicis bellis haecenus adhibuimus, nos iidem, qui creauimus, auferre possumus. Itaque si nunc collatis viribus omni mentis ardore dimicare statueritis, audeo dicere quod peius est hosti quod sic vicerit, quam nobis, qui victi sumus: nam in nobis est eripere hosti discordias mutuas, & negligentias nostras, summa illorum praesidia, & victoriae suae causam, at non in illis est auferre Christianae genti firmitatem corporis, animi robur, disciplinam bellicam, religionis ardorem, & alia plura, quae in acie inuictos viros praestare solent. Restat igitur, ut bellum maxime cupiamus omnes, & in id toto (ut dicitur) pectore incubamus, quando reliqua non desunt.

Videmus

Videmus in diuitiis possidere eos plurimum, qui sollicito animo rei vndique augendae intenti sunt, non sumptibus, non laboribus, non vigiliis parcentes. At in bello ne diligentia quidem semper potest omnia, quia incerta nonnunquam & inopinata incidunt quaedam, quae rem bene institutam prouisamque evertant, ideo sapientibus etiam & solertibus viris fortunae vis semper metuenda est. Vbi autem negligendo quippiam omittitur, vix est ut non clades suscipiatur: nec fortunam tunc accusare licet. Itaque quid mirum si quando aduersus hunc hostem bellum non satis instruximus pro dignitate, inferiores fuimus, nunc vnam, nunc aliam regionem amittentes? quum etiam quando praestabimus omnia, quae humana diligentia praestare potest, non parum fuerit, si nullus fortuitus casus paratam victoriam interpellarit. Illud quidem certo certius est non posse nos quicquam hosti eripere iisdem artibus vten-tes, quibus nihil eorum quaesiuimus, sed amisimus. Dicebam modo transcendendum in terram sanctam ab nostris fore, ut alienigenis illinc demigrare coactis hanc ipsi fidei cultores potius haberent, quoniam ad nullos ea magis pertineret. Haec enim quondam sola veram dei cognitionem retinuit, postea vero quam Christus aduenit Euangelio iam condito, clarissime religionis iura caeteris prouinciis ministravit. In hac regione primus hominum Adam locatus terram, de qua sumptus fuerat, exercuit, haec sanctos viros utroque testamento protulit, Patriarchas, Iudices, Reges, Duces, Prophetas, Sacerdotes, Apostolos, Martyres, Virgines, & reliqua eiusmodi sanctitatis membra, hic Deus conspectui, & colloquio mortalium sapius numen suum exhibuit. his oris carne indui, his viuens vitam omnium erudire, his occasu suo animarum regna liberare voluit. Causae iustissime cur tota respublica Christiana illud properare debeat, & sibi regionem illam vendicare. Verum nonnulli nondum persuasi superiore oratione, sed adhuc mussantes dicant forsitan, nouum consilium: quia fiducia virium per tot terras, tot maria, tot populos, per infesta, inimicamque omnia

1

2

mediam

mediam Hierosolymā petemus: Me miserum si exemplis potius stamus, quam honestatem factorum spectemus. Sed tamen habendæ maioribus gratiæ, qui segnitiam posterorum nouo virtutis suæ exemplo cōmouere potuerunt. Illi namq; ostēdentes nobis, in quam orbis partem, & aduersus quos potissimum deceat arma ferre, non multis antea sæculis aduentitiis auxiliis, & conuenis copiis, administrantibus regulis quibusdā in terram sanctam ingressi, qua audaciā quam illis religionis ardor tribuebat, quorum viribus: ferri & armorum, non pennis elati. nullis ne obstantibus: imo obuiis maximis hostium exercitibus, quos collatis signis variis locis profligarunt, quot manibus (oro te) præditi mortales illi: totidem quot nos habemus. Vt autē hæc gesta sunt paucis aperire conabor. Constat namq; Urbano secūdo Pontifice Maximo Gottifredum, Eustachium, & Baldouinum fratres cognomine bolioneos Galatiæ Principes, Vgonem magnum Philippi Francorum regis fratrem, Duos Robertos, quorum alteri Normandia, alteri Flandria parebat, nec non alios quosdam insignes Italicis nominis viros consilium hierosolymæ recuperandæ eodem Pontifice autore cepisse, quæ multis antea sæculis Heraclio imperante fuerat amissa, atq; ea de causa coacto exercitu, quū Constantinopolim cōmunē belli sedem diuersis itineribus petissent, tandem transmissis Thracio Bosphoro, Niceā, Iconiū, Heracleā, Tarsum, Edesā, Manustrā, Ciliciā totam, Rufam, Casareā, Antiochiā, plurēsq; alias vrbes partim vi & manu ceperūt, partim metu ad deditiōnē cōpulerunt, sæpius interim acie cū hostibus conflixere, & prælia multa facta. Inter cætera verò quū Nicea capta exercit⁹ noster p̄ deserta loca iter faceret, & milites forte herbidū nacti solū recreare se a labore instituisēt, obuius fit his Solimanus Babilonicę Rex cū innumerabili Medorū, Turcarū, Syrorū, Caldæorū, Saracenorū, Arabum manu: in quos nr̄i quāuis de via fessi, effrenatius tñ impetū fecerūt, tanq; pugnādo nō de sua, sed de aliorū quorūdā vita periclitaretur

periclitarentur, & eo quidē die quadraginta hostium millia ceciderunt, reliquos effusa fuga se ipsos auferre coegerunt. Illud etiam insigne prælium fuit, quod cum Corbane Persarū Regis duce, & Sensadolo Cassiani Antiochiæ regis filio gestum fuit. Antiochiā grauem & validam vrbe magnis operibus diu oppugnatam noster exercitus ceperat, & eius vrbe arcem expugnare nitebatur, quum interim affuere hi duo duces, quos modo memorauī, cum duobus validissimis exercitibus recuperandæ Antiochiæ gratia: & quia animaduertent nr̄os rerum oīum penuria premi, montibus se tenebant, nec elici vlla conditione ad certamen poterant. Quid? num putamus tum Christianos milites se ipsos subduxisse, & ab incapto destitisse: nihil verò minus. nō illos perterruit viros hostium numerus, si numerari tamē poterant, non vis auri, & argenti, nō reliquorū bonorū copia, quibus alii abundabant: sed plura sibi, quā illis adesse arbitrabātur, si magnitudine animi pollerent, & fidei ardore pugnarent. nec huius sententiæ dignitate aliena gesserunt, sed opere ipso ostendunt nihil tantū esse in terris, qd' virtuti & religioni obsistere possit. Forte fortuna lancea illa, quæ nudum Christi latus aperuit, Antiochię in Diui Andreae tēplo inuenta nuper fuerat: hac illi prælata, tanq; optimū sequentes Ducē aduersus loca ab hostibus obsessā, ardua licet & difficilia, scandunt, & hostes quidē acriter primū resistentes sternunt, mox cedentes insequuntur, tandē fundunt, fugantq; & dare terga compellunt, & tanta cædes facta, ut centum hominū millia ferro absumpta memorię proditū sit: quindecim præterea Camelorum millia in castris capta, & tanta præda auecta, ut ab extrema inopia ad summā rerum oīum vbertatē peruenerint. hæc splendidè, & gloriosè gesta negabimus: his inuita ti exemplis ne sic quidē sequemur? Quid referam qua virtute, quo ardore animi hierosolymā receperint: ad quam his victoriis gradum sibi fecerant. Erat vrbs oppugnatu difficilis, ut quę in arduo monte sita foret, & pluribus vallibus cingeretur,

ad eo ut nisi influente magna hominū multitudine obsideri vndiq; non posset. aquandi ingens erat penuria, nam solus Siloë montem Sion radens subiacētem Iosaphat vallem intersecat, tenuis semper amnis, & per æstatem sæpius nullus. Validū præterea intus Saracenorū præsidium: attamen tam pertinax fuit oppugnatio, tam præsens animus nrorū militum, tanq̃ sub oculis Christi fierent quæ in conspectu sanctorum locorū gerebant, ut vndeq; dragesimo die urbē caperent maxima edita cede, adeo ut interfectorū cruor pugnantium talos supuaderet. Paucis post diebus, quā bellicus ille arbor resedisset, & sanctæ crucis loca dominicæ sepulchrū adorassent, & illarū rerum intuitu se ipsos expleffent, Gottifredus vno omnium consensu hierosolymę Rex declaratur. Qui dein ceps, & quantus ille dies fuit, quo Gottifredus regio comitatu urbem ingrediēs regni ad se delati imperium suscepit: quum illo facto ostenderetur terrā illam religionis alumna, & omnibus sanctitatis vestigiis impressam fidelium ditioni redditam. Credo humano ore proferri vix posse eorū læticiam, quorū opera, & labore is dies inuectus fuerat, quando reliqui Christiani omnes per varias orbis terrarū partes fusi, qui fama tantūmodo & auditione de his acceperant, in imensum gratularentur inuicem, & prostrati vndiq; gratias Deo agerent, qd̃ eum diem populo suo dedisset. At quātis idem dies oratorū præconiis elatus: quibus annaliū monumentis in posteritatis noticiam missus: quot poëtarū carminibus celebratus: & eò studiosius, qd̃ eundem illum diem Gottifredus memorabili facto adhuc magis exornarat: nā quum ei ad urbis portas aurea corona fuisset oblata, qua regio more vteretur, negavit se vti dicens, non decere qua in vrbe regum rex pro se, & omni gente sentibus grauem coronam tulisset per ludibriū eius capiti impressam, ipse auream ferret. Nec verò dici potest illos hoc belli decus quæsiuisse tantūmodo, quæsitum tueri nequiuisse: quoniam post illa innumerabiles hostiū copias parua manu fuderunt,

oppidiscq;

oppidiscq; & agris hierosolymæ regnū auxere: demum quā summa belli virtute ceperant sanctā regionem, hanc centū prope per annos circūfusus vndiq; hostibus tenuerunt, Saracenos decedere coegerunt, vel si qui permanserant, oportebat eos parere nobis, sicut æquū erat impios fidelib;. Factū deinde sæpius imperitia & imprudentia ducum nostrorū, vt periti illi & prudentes haberentur, vsi etiā occasione discordiarū nostrarū multa imperio suo addiderunt, regna, prouincias, nationes occuparunt tacentibus nobis, atq; adeo penè tradētibus. Nam quantū eorum pateat imperiū, ex eo facile intelligi potest, qd̃ Asiam ferè omnem possident, quæ totius orbis ad numerum partium tertia dicitur, ad magnitudinē dimidia inuenitur, transcensis etiam Asiæ limitibus magnā Europæ partem ditionis suæ fecerunt: demum Constanti-nopoli non multo ante capta res suas cælo penè æquarunt, ac ne parto quidem saturi vrgent quotidie, instant, lacessunt: & nunc insulas totas, nunc in continente regionem aliquam, aut præclaram urbem, aut munitissima castella intercipiunt. Hortantur nos igitur ipsa pericula, ut periculis occurramus. Quemadmodum enim rapidissima flumina violento aquarum vortice riparum semper aliquid auferūt: sic illi semper aliquid in confinio positum aggrediuntur, & sibi acquirunt, quasi indignentur fines habere. Hæc non turpia modò, sed etiam grauiā perpeti nos posse quis credat, nisi videat: adde quòd mare etiam infestum nunc latrociniis fecerunt, littoreas oras incursionibus creberrimis euastant, cuncta obuia ferro flammæq; populantur, multos mortales cædunt, alios abigunt in seruitutem, & meliore quidem conditione cum his agitur, qui ferro statim necantur, quàm qui capti omnibus expositi contumeliis diuturnā quasi mortem perpetiuntur. Et laus quidem illis, si latiores imperii fines habere student: nobis quæ venia: non satis est vetera non recuperare, noua etiam amittimus. Videmus rapientibus assidue illis, & ad se ducentibus angusto sinu Christiani

I

4

nominis

nominis claudi libertatem: videmus illorum audaciam impunitate aliam diuturna: quid expectandū, nisi ut transmittentes illos in hasce oras, & in ipso Romano ecclesie gremio belligerantes videamus: etiam ne hæc vate quodā indigent, quum res ita per se clarè loquatur? Pannonia olim ultra Danubium posita sustinebat fortiter illorū impetum, nunc ille murus disiectus est: Rhodus opportunissima insula, quæ a tergo classibus hostes urgere poterat, armis nuper expugnata in illorum ditionem concessit, duo maxima propugnacula amissa, liber impetus in nos iam patet. Quod si non hominis verbis, sed Angelo quopiam de cælo nobis sonante disceremus, quod quiescentibus nobis pariter quiesceret hostis, nec novis rebus manus admoliretur, indignum tamē sit religione vestra Christiani viri, indignum maiorum gloria, indignum Christi beneficiis sinere illum dominicam terram perpetua affligere servitute: sed si quod plura ditioni nostræ eripuit, eò magis ad reliqua animum adiecit, & assidue infestus est, & delere Christianum omne nomen gestit, postquā omnino belligerandum est, quis hanc bellicam putet ferociam, non audere in alienis finibus bellum gerere, sed intra suos gerendum expectare? semper timere ab hostibus, nunquā illis terrori esse: malle de Italiae servitute, quàm de terræ sanctæ libertate contendere? offerre se discrimini, non vtrum hierosolyma recuperanda, sed an Roma amittenda sit: quo modo ostendimus nos nequaquā inuitos cōmunem inspicere hostem, si nunquā e domo surgentes in illorum trahimus solum? Est quidem virorum fortium maxima quæque semper & difficillima tractare, in his enim virtus elucet. At si nūc alienigena quispiam ita nos cōpellaret. Noli o Christi plebs tam assiduo bello adversus Turcas contendere, periculū iam factum est virtutis & fortunæ, militiam tam gravē, & tam diuturnā, & tam longè ab domo tolerare vix potes. Credo pudeat nos orationis huius, quando enim exiimus armati adversus illos: certè nō meminimus, quid fieret, si tam multis

cōtumeliis

contumeliis nos quotidie non expeterent: nihilo magis quiesceremus, sed iustior tunc esset quietis excusatio: nunc ne ferarum quidem animis pares sumus, quæ irritatæ in ultionē acerbius feruntur. At non cessamus inter nos assiduis præliis cōtendere: nulla pacis ratio, vel si pace cum quibusdam iungimur post diutinum bellum, id sit, ut alios quosdam bello premamus, quod extreme esse dementiæ quis nō dixerit? bella gerere detestanda, quū liceat gloriosa: adire his in locis pericula pro paruo admodum lucro: quū in Asia facile possemus regiones, & integras gentes obtinere, & immensas acquirere divitias? Demū versari in his bellis, in quibus vix est, ut non peccemus, & perpetuam incurramus mortem, omisso & neglecto eo bello, in quo non modo non peccamus, verū etiam vetera peccata obliteramus. Maiores nostri relinquentes civitates suas, in quibus unusquisque genitus fuerat, & educatus, sedem illam, vbi cōmunis salus parta est Christi sanguine, & de adversariis potestatibus triumphatū, suam esse potius patriam ducentes, & molestè illam ferentes religionis hostibus servire, asseruerunt ferro in libertatem, & illum terrarū orbem Christianis vexillis aperuerunt. Hæc laudanda, ut opinor, vobis videntur, nec male quod laudanda, sed si laudanda tantūmodo, quasi nephas sit imitari, quū potius stultum sit gloriantem de maioribus gestis nihil illis simile videri peregisse. Quid enim laboris, periculi, operis recusarunt, quo incepta perficerent? plurimi etiam eorum pro hac causa vitam amiserunt, seu potius inuenerunt: nō enim inter epulas, ebrietates, citharas, & obscænas alias sceditates magnæ res geruntur & laudabiles, sed huiusmodi rerū studiosos iuvenes melius domi retinebimus vna cū mulierculis, quas imitantur: mihi nunc cum his non est sermo, sed cum gravibus, fortibus, & religiosis viris, & ut dico planè viris, quos non veneris, sed Martis oblectant prælia, qui in re gerenda non ad alios respicientes, sed labores assumentes necessarios, velint hos magis sibi esse cōmilitones, & horum præsidio putent

I

5

vincere

vincere, qui cogitent habere pro tecto cœlum, pro cubili huius
 mum, pro obsonio famem, pro potu præterfluentis aquæ ri-
 zulum. Hæc & pleraque alia his etiam grauiora & difficiliora
 quum subeant sæpius homines in venationibus feræ alicuius
 capiendæ gratia, cur non subeant promptius religionis stu-
 dio concitati? Prouocabam vos nuper ad præclarum hoc
 opus maiorum vestrorum exemplis, & libenter quidem
 virtutis eorum mentionem faciebam, sed quid illos appello?
 superiore parentum nostrorū memoria Tartari & Armenii
 in vltimis orientis partibus positi aduersus Sultanum Ægy-
 pti maximis præliis sæpe contenderunt, ut regionē hanc san-
 ctam de Saracenorum manu ablatam Fidelibus, qui digni
 erant possidere, redderent, maxima verò industria, & ingens
 fortitudo Cassani Tartarorum domini his in bellis enituit.
 Nos autē, qui veræ fidei cultu, & pietate erga Christum præ-
 stare illis opinamur, nihil tale aggredi cogitamus. Eya agi-
 te, adestote Christicolæ cuncti animo, adestote & corporibus,
 inuigilate, & incūbite in causā, in qua & res, & gratia, & au-
 toritas, & fama, & laus, postremò cœlū ipsum parietur. Ob-
 secro, obtestorq; vos per diuinę misericordiæ viscera patefa-
 cta nobis. Aspiceretis potestis quibuscunq; in templis imagi-
 nem crucifixi in medio suspensam, nihil illic contemtor nō
 magnificandum: prima quidem veneratio debetur Deo,
 alia Iesu homini, qui salutis nostræ rationes susceperunt: ter-
 tium obtinēt autoritatis locum poenarum vestigia, vltimus
 honos ipsi ligno, quæ mora hæc: quæ dilatio, quin quamprimum
 signa ista tam bene honorata per singulos quosq; gra-
 dus corda fidelium excitatura ad iter rapiantur? Quis enim
 ante oculos suos videns tantæ charitatis erecta vexilla, du-
 bitet in vulnera & mediam incurrere mortem, vt Christo
 vitam rependat, quam ille antea pro se exuit? quis nolit pro
 eo effundere animam, a quo suscepit? quanquam non erit
 illud effundere, sed seruare: non occidere, sed superesse, rece-
 pturus scilicet pro breui vita perpetuam, pro militari im-
 peratoriam

peratoriam, pro terrena coelestem. Summatim autem vt di-
 cam, non fortibus animus, non peritis ratio, non religiosus
 ardor, ne Christus quidem pugnae autor & causa suis deerit
 militibus: ille etenim is est, quem totus orbis contremit,
 cuius potestati parent omnia, qui rectè vniuersa sibi vendi-
 care potest, vel iure creationis, vel merito redemptionis, vel
 patris munere. Audiatur ventura ætas, quas intulerint Chri-
 stiano populo contumelias Maumethani, similisq; qualiter
 validè vlti illos manu fuerimus. Christiana bella, quæ sedè
 inuicem gessimus, vel hoc vno saltem profuerint, quod per
 ea ferocios facti, & pugnarum magis periti, videbimur
 ad hoc bellum tum animis, tum corporibus venisse para-
 tiores. Si ocio, & languori dediti omnino fuissetis, veren-
 dum forsitan esset, ne rari inuenirentur bellatores, ceteri fer-
 rum, vulnera, mortem horrerent: non armorū strepitum,
 non signorum cantum ferre possent. nunc e bellis ad melio-
 ra & salubriora transire bella, quis voce principum excitus
 recuset? Vereor autem, quia dico sæpius Deum his præliis
 nostris affuturum, ne imperitior subiiciat aliquis: Quid?
 non poterat Deus vel nutu ipso Turcas delere? vel illis cul-
 tum sui nominis, veramque religionem inducere? denique
 illorum omnia nobis tradere sine vllis armis, aut villo om-
 nino nostrorum motu? poterat quidem ille, modò vellet.
 Sed non est illius prudentiæ causas rerum auferre, nec hu-
 manas actiones extraordinaria præuenire potestate. Hæc
 ille nobis gerenda permittit, experturus quantum illum dili-
 gamus, quantūque faciamus: expectari se censet, non ab
 his, qui nihil agunt, sed qui manu certant, & periclitantur.
 Et meretur quidem industria adiuuari diuino fauore, si-
 cut ignauia deserit, quæ tantummodo vota facere nouit.
 Equidem non alia ratione magis hoc bellum suadeo, quàm
 quòd vellem mentium nostrararum pietatem non inertem
 iacere, sed opere ipso ostendi atq; proferri. Quòd si rem per
 se ipsum conficiat Deus, quod nostrum promeritum? quæ
 premij

præmii spes: quid si (quoniam nō solet ille sine hominū ministeriis humana gubernare) adhæc alios vocet quosdam nobis præteritis: statuerit, ignauiam hæcenus cernens nostram, armatam pubem e terræ glebis educere subito, quæ illi hoc bellum conficeret (posset enim, si vellet, id quoque facere, & olim tale quid actum fuisse poetarū fabulæ enarrant) quo tandem animo suscipiendum id foret? At nō oporteret tunc, si non nudo tantum nomine Christiani essemus, deprecari hanc eius voluntatem, ne dicam iram: nobisque prouinciam istam summis precibus deprecari: quod si non impetraremus pessimè nobiscum actum arbitrari, quod tam nobilem, tamque piam materiam elaborandam aliis delegasset? Quum autem res adhuc sit in integro, quid cunctamur? an quia gētem nouam galeatam statim, atque loricateam alicunde exorituram non credimus, quæ hoc præripere decus possit? At credere possumus quod posteritas nostra, quæ adhuc latet, inclitum id negotium negligentia horum temporū prætermisum forsitan aggredietur. Posteris igitur nos præoccupare conuenit, dum adhuc sumus, illi non sunt, tempore nos vocamur, illi nondū vocantur: qui si exempla inertiae a nobis suscipientes, ipsi hoc opus edant pietatis, dedecore nostro fient gloriosiores. Sed ne forsitan cogitet quispiam omnia copiis militum & gladiis peragenda, ipsa per se plurima conficiet veritas, quæ signa nostra cōcomitabitur: nam hæc, ubi positis armis nudo sermone congregiemur, suis nervis atque lacertis falsitatem collidet, quid enim? ubi liberè prædicabitur Euangelium, nihil proficiet disseminatum illis terris id dogma, quod olim & latè dominantium opes, & acutè dissentientium ingenia, & ornatè dicentium linguas prostrauit, & fidei iugo subiecit? Imo verò maxima fiet ad nos multitudinis conuersio, & falsæ religionis leges latè deserentur. Et mihi quidē iam finis dicendi adest, vobis autem initium agendi: si enim verba actionis vicem sustinere possent, iam diu hic hostis debitas sibi poenas dedisset. Scio enim quod multis iam

seculis

seculis lingua & sententia aduersus illum acriter preliamur, atque in his sermonibus versantur hi etiam, quorum non sermones tantum extare oporteret. At Turcæ, quos ut bonarum artium ignaros contemnimus, sapientia præstant nobis, ut videtur, qui cum vidissent finem esse agenda rerum nō dicere, sed agere, quumque cognouissent actiones plus verbis ab omnibus honorari, & magis in rem esse, has sumpserunt, verba nobis reliquerunt. Non frustra igitur ita illi se habent, nec nos etiam frustra, sed accidit quiddam valde, ut opinor, consentaneum, & naturale, ut quo utriusque delectantur, in eo prouentus accedat in dies maior. Illi rebus studentes res etiam auctiores faciunt suas, & longius assidue promouent, nos verbis intenti assequimur, ut plura de illorum iniuriis quotidie verba facere possimus, & iustiora in dies minitari, si modò istis expleri satis est, nec aliud querendum videtur magis. Sed hæc omittens de me dicam. Ego si vos idest Christianum populum verborum tantummodo cupidos existimaui, hancque cupiditatem ut explerem, verba feci, me ipsum stultitiæ condemno, nec vobis honorē vllum habui, si tales credidi. Sin autem inflare hanc orationem volui, ut populum hunc tanquam generosum equum incenderem ad prælium verborum crepitu, & tanquam tubæ ferreo cantu, quomodo non iuste alios magis, quam me vituperabunt homines, si mox nihil e dignitate dictorum geretur? plura plata sunt, plura etiam omissa, ne vos tædio afficerem: quamquam si nunc etiam finiam, arguent nonnulli me longiorē fuisse in dicendo: quorum tamen sententiæ non accedo. Equidem fateor orationem meam, si breviori alteri comparetur, longiorē videri posse: sed si ad magnitudinem rei, de qua agitur, referatur, existimo esse me diocrem. Sed & illud cōsiderare pariter oportet, quod natura sermo institutus fuit, ut inuicem doceremus quæ scire putamus, & eo magis præstantior sermo, quo innotescere melius res facit: quamobrem si quispiam ostēdat se vel alium quemuis hac de re dilucidius docere posse paucioribus verbis, me ipsum

nimiae

nimię prolixitatis condemnabo, sin autem id omittens multitudinem tantūmodo verborū, & moram tēporis proferat in medium, nullius certi criminis accusationem instituit, si accusat quod ego diutius dicere valeam, & vos audire, quū id fieri vtiliter potuerit, & non nimis patienter, cupientibus vtriusq; omnia planius edoceri. Sed quid refert hęc commemorari? non illud metuo si longo vsus dicar sermone, sed si breuissimo, quia vos non suadebo, efficiet inquam hic populus, efficiet, non transferens se ad res gerendas, ut nihil etiam dixisse videar: liceat tamen inaniter sonare: nam mihi satis fecero, si quod in me situm est, id communi non deerit saluti, neq; enim postulare possumus a præcone aliud præter vocem, neq; ab oratore quicquam præter verba salutis plena, quæ vbi in populum effudit, & molestè fert negligenter suscipi, non dolet verba sua amissa esse, quorum leuis est impensa, sed communis vtilitatis nō habitam rationem, quam verbis suis ostendebat. Oratio mea vilis iure habebitur, vbi res gesta fuerit, tunc enim nihil opus fuerit: interim quouis digna pretio, si eam, ut decet, suscipitis: sin irridetis, vel contemnitis, ipsa per se splendore rerum, ad quas cohortatur, dignitatem suam tuebitur. Ego igitur veluti de loco superiore clamo. Conuoco omnes ex omnibus Europæ partibꝫ, & monendo exhortandōq; ac tantum manu non iniecta, id bellum Orientis compello: & eò magis, quòd nūc ut diuino instinctus spiritu videor augustiora quædam efflare posse. Nam si aduersus hunc hostem multarum victoriarū fiducia subnixum cōcordes animos, coniunctaq; tela Christiani tulerimus, fallor, an vero vaticinor Maumethi, Maumethisq; ancillatoribus ingens excidiū imminere? Videor iam videre quacuncq; crucis signa inferantur, infidelium agmina aliàs cōcidere, aliàs conuersa campis cedere. Intueor ab afflictionis iugo liberari vrbes, diuinitum exercituum spoliis templa ornari, animarūq; multarum ad fidem redeuntium sospitate trahi Christo triumphum grauem, iam sui iuris Græcia omnibus

omnibus supplex aris Christiana libertate exultat, iam Teluridis sanctæ sanctissima loca suos agminatim veniētes agnoscunt. Iam reliquæ sacratissimorum mysteriorum illic iniuræ propalam inter psallentium carmina nullo premente coluntur. Tandem discusso iam nimbo reddita illis terris serenitas, hominesq; fideles illic incolentes, qui tanquam flores pluuia grauati demiserant caput, ad nouæ lucis radios eriguntur. O qui tunc illucescent dies Christianæ genti: quæ se proferent atrea tempora? Ecquis regum erit, qui ad hęc peragenda princeps consurgat, quem deinceps ceteri causam & hominem probantes consequantur? Ille quisquis fuerit, inter ceteros reges veluti siderea lampas Christiano in orbe enitescet. Quantus erit ille titulus: qui oculorū coniectis eum sequetur? qui religionis sanctissimę, & verę fidei propagator, & cōmunis iniurię vltor esse dicetur. Hęc vbi euenerint (quæ ut quamprimum eueniant precor) cum dignitatem temporum, fidelium læticiam, gestorū magnificentiam celebrabo, tum diuinam bonitatem vberius effusam gratis agendis flexæ mentis genibus venerabor.

FINIS.

P A P I Æ.
APVD FRANCISCVM
MOSCHENIVM.

M. D. LII.

ERRATA	SIC CORRIGITO	PAG.	LIN.
scilicet	scil	8	B 6
sunt	sint	8	B 12
gratiae	gratia	10	A 21
Valla Vlpianum	Valla penes Vlpianum	13	B 11
hic	his	17	A 10
nescio quod	quid	23	A 21
quidam	quidem	24	A 4
eū qui id fecisset	quicumq; id faceret	24	B 34
fuereunt	ferunt	26	A 26
suorum ingeniorū	illorum ingenij	27	A 31
& qui vincuntur	& q; vincēt & q; vincētur	27	B 22
ad vltimis	ab vltimis	31	A 27
indicavit	iudicavit	33	A 2
loquar	loquor	34	B 18
hominibus	honoribus	36	A 12
huc	hinc	37	A 4
afferet	affert	37	B 4
putat	parat	38	A 32
affluit	effluit	41	B 33
commendantur	commendantur	47	A 9
addixisse	adduxisse	47	A 10
sapiterque	sapienterq;	48	A 18
proferet	proferret	49	A 1
reperitis	reperietis	50	B 25
ciues	ciuem	57	B 4
illic	illuc	62	B 9
tenuisse	tenuisse	63	B 11
opinio nostra	opinio vestra	64	B 11
contenderint	contenderent	66	A 16

A, primam partem paginæ, B, secundam significat.

*Reliqui errores, quos unusquisq; facile dignoscere
potest, præmittuntur.*